

Hållbar Platsutveckling

Kunskapsöversikt Västra Götaland

Hållbar platsutveckling - Kunskapsöversikt Västra Götalandsregionen

Authors:
Nils Björling
Björn Ohlén

Corresponding author: Nils Björling, Björn Ohlén
Reviewed by: Joakim Forsemalm, RADAR Architecture, Tina Karling Hellvik, Arkitektkontoret Rita
© Mistra Urban Futures, 2018
www.mistraurbanfutures.org

photos frontpage: Nils Björling, Göteborgs stad/platsbyggnad, Unsplash, Västra Götalandsregionen

Mistra Urban Futures is an international Centre for sustainable urban development. We believe that the coproduction of knowledge is a winning concept for achieving sustainable urban futures and creating accessible, green and fair cities. The Centre is hosted by Chalmers University of Technology and has five platforms in Cape Town, Kisumu, Gothenburg, Skåne and Sheffield-Manchester as well as a node in Stockholm.

Mistra Urban Futures is financed by the research foundation Mistra and Sida, together with a consortium comprising of: Chalmers University of Technology, the University of Gothenburg, the City of Gothenburg, the Gothenburg Region Association of Local Authorities (GR), IVL Swedish Environmental Research Institute, the County Administrative Board of Västra Götaland, and the Region of Västra Götaland, along with funders on the various platforms.

This project is a collaboration between Mistra Urban Futures, Region of Västra Götaland (VGR) and Chalmers University of Technology.

Innehåll

Hållbar platsutveckling - Kunskapsöversikt Västra Götalandsregionen	2
Innehåll	3
Introduktion	5
Kunskapsöversiktens sammanhang	6
Syfte	8
Metod	8
Läshänvisningar	9
Platsutveckling – ett omfattande fält	10
Värderingar och dialog	10
En framväxande konsultsektor	11
Hållbar utveckling i relation till plats	13
Hållbar platsutveckling som dialog	14
Ett humanekologiskt perspektiv på hållbar platsutveckling	16
Begreppet plats och relationen till rum	18
Ett relativt platsbegrepp	18
Relationell placemaking	19
Avgränsning, självständighet och samverkan	21
Platsutveckling som ett svar på tilltagande geografisk konkurrens	23
En ny ekonomisk geografi	23
Kritik av den modernistiska planeringen	24
Kluster och samverkan	27
Platsutveckling	30
Samverkan och konkurrens	30
Platsutveckling stad och land	39
Platsutvecklingsmetoder – hållbara platser	44
Kultursystem	44
Cultural planning	49
IOP – samverkan mellan civilsamhälle och offentliga aktörer	51
Business improvement districts - BID	52
Lokalekonomisk analys – LEA som verktyg för platsutveckling	57
Tidigare initiativ till platsutveckling inom västra götaland	58
Lärdomar från arbetet inom Västra Götalandsregionen	61
Behov av en tvärsektionell samordning av insatser	61
Behov av flernivåsamverkan (stat, region, kommunalförbund, kommun, plats)	61
Behov av processtöd för platsutveckling	62
Behov av koppling mellan platsutveckling och fysisk planering	62
Behov av metodutveckling	62
Samverkan med forskningen	63
Avslutande diskussion	64
Referenser	67
Andra källor	81

Introduktion

Platsutveckling som begrepp för lokal utveckling har under senare år blivit allt mer förekommande. Under namn som *Tactical urbanism*, Do It Yourself (DIY)-Urbanism, *akupunkturprojekt*, *platsbyggnad*, *community led development*, *Platsbyggnad*, *Platsmarknadsföring (Placebranding)*, *Destinationsutveckling* och *Urban platsinnovation* har olika metoder utvecklats med målsättning att stärka utbytet och lärandet mellan privata och offentliga intressen, mellan planeringsnivåer och mellan planering och genomförande. Angreppssätten varierar mellan initiativ som präglas av kommersiella intressen eller som syftar till att utöka det demokratiska handlingsutrymmet för en mindre ort eller ett grannskap.

Forskningen inom det omfattande fältet pekar också på en dynamik inom en mer marknadsorienterad planering där makt kring den rumsliga omvandlingen flyttar från tidigare teknokratiska planeringen till näringsliv, fastighetsägare, intresseföreningar och föreningsliv. Denna förändring av planeringen ger förutsättningar till ny samverkan, men leder även till nya maktrelationer och riskerar att resultera i social exkludering och en utökad polarisering mellan de som har tillgång respektive inte har tillgång till dialogen om samhällets förändringar.

Framväxten av platsutveckling som planeringsmetod behöver även ses utifrån hur fysisk planering under de senaste decennierna, genom kritik till tidigare planeringsparadigm, har gått från en mer reglerande praktik där kommuner och stat haft ansvar och självständigt drivit planering och dess genomförande till att under 90-talet utvecklas mot samverkansformer inom det som benämns som *collaborative*, *participatory* och *strategisk planering*.

En toppstyrd process och ny samverkan mellan kommun och näringsliv har dock ifrågasatts av gräsrotsinitiativ som format ett mer taktikbaserat förhållningssätt och som försökt utöka det demokratiska handlingsutrymmet genom delning av planeringsansvar och nya samverkansformer mellan offentliga, privata och ideella aktörer. I takt med att samhällsutvecklingen ses som mer osäker har även intresset för långsiktig anpassningsbarhet ökat. Begrepp som *deliberative planering*, *adaptiv planering* och *resilience* med avseende att skapa motståndskraft mot förändring blir allt vanligare. Framväxten av platsutveckling bör även ses som en del av en mer konkurrensbaserad samhällsstyrning där geografisk konkurrens ses som ett medel för att driva effektivitet och innovation inom offentlig sektor. Stadsbyggnad har utvecklats som ett konkurrensmedel för att skapa en positiv befolkningsutveckling och stärka den lokala ekonomiska utvecklingen.

Begreppet *plats* har parallellt med *hållbarhet* utvecklats inom en mängd olika samhällsvetenskapliga discipliner och praktiker så som geografi, antropologi, landskapsarkitektur, miljöpsykologi, planering, stadsbyggnad och arkitektur. Plats och platsutveckling (*place making*) ses inom olika discipliner som både metod, dialogform, analysverktyg, och planeringsinstrument etc. (Haijer & Reindorp, 2001; Cresswell, 2004; Friedman, 2010). Det finns därmed ingen sammanhållen definition av begreppen. Exempel på hur de diskuteras inom forskningen kommer redovisas senare i texten.

Det finns inte heller någon sammanhållen definition av begreppet hållbarhet i dagens forskning kring plats-utveckling. Generellt utgår de flesta från Bruntlandrapportens

beskrivning av hållbarhet utifrån ett ekologiskt, socialt och ekonomiskt perspektiv (FN, 1988) och som utgör grunden för de år 2015 antagna globala hållbarhetsmålen (FN, 2015). Samtidigt pekar forskningen på behov av att utveckla diskursen bortom tidigare förståelse kring hållbarhet och i större utsträckning bryta med ett linjärt förhållningssätt till resurshantering. Till exempel används allt oftare begrepp som *Cirkulär ekonomi* och *Resilience* (Davoudi, 2012; Petrescu, Petcou & Baibarac, 2016; Braungart & McDonough, 2002; Holling, 1973; Folke, 2006). Inom forskningen diskuteras även perspektiv som *beyond sustainability* för att visa på hur hållbarhetsdiskussionen nu synliggör målkonflikter och samhällsomvandlingar som inte utgjorde förutsättningar för den politiska överenskommelse som Bruntland rapporten utgjorde i slutet på 80-talet (Hodson & Marvin, 2014; Viderman & Knierbein, 2018). Kunskapen om samhällets klimat- och miljöpåverkan samt ojämlik utveckling visar att hållbar utveckling måste relateras till givna tröskelvärden som planeten och samhället klarar av att hantera. Både i förhållande till yttre planetära gränser för miljöpåverkan (Rockström et al 2009, samt en rättvis fördelning av resurser (Raworth, 2012;). På ett liknande sätt som med platsbegreppet har inte kunskapsöversikten för avsikt att klargöra en definition av begreppet utan eftersträvar att belysa begreppet från flera olika perspektiv.

Den forskning som kunskapsöversikten bygger på är i huvudsak skriven på engelska. De engelska begreppen *place* och *place making* har i texten huvudsakligen översatts till plats och platsutveckling. Det är inte en okomplicerad översättning då *place making* i engelskan å ena sidan används för att beskriva en planeringspraktik som syftar till att planera och gestalta rum och förändra dess mening. Å andra sidan används begreppet för att utifrån ett geografiskt och sociologiskt perspektiv beskriva hur olika platser över tid får och utvecklar rumslig mening genom relationer och förhandling. *Place making* har därför i vissa fall blivit översatt till *platsskapande* då det avser ett kontinuerligt rumsligt meningsskapande.

Kunskapsöversikten tar utgångspunkt från samhällsplaneringens och stadsbyggandets perspektiv och utvecklar från denna position översikten kring hur metoder för hållbar platsutveckling diskuteras inom forskning och praktik. Kunskapsöversikten avgränsas således mot närliggande teman så som *destinationsutveckling*, *urban and rural community based planning*, *community development* och forskning kring *social activism*. Dessa ämnen berörs dock på olika sätt genom de texter som kunskapsöversikten tar upp. Kunskapsöversikten försöker ge en bred bild av pågående forskning kring olika typer av platsutveckling men gör inte anspråk på att beskriva hela det omfattande fält av forskning som berör metoder för hållbar platsutveckling på olika sätt.

KUNSKAPSÖVERSIKTENS SAMMANHANG

Kunskapsöversikten är en beställning inom pilotprojektet *Hållbara platser - Samverkan för Regional Serviceutveckling* som pågår under perioden november 2016 – juni 2019. Projektägare är Västra Götalandsregionens (VGR) näringslivsenhet i samverkan med koncernavdelning Kultur samt Landsbygdsavdelningen vid Länsstyrelsen Västra Götaland. Projekt Hållbara platser är kopplat till det regionala serviceprogrammet och syftar till att stärka platser med vikande service genom stärkt samverkan och ökad attraktivitet. Projektet Hållbara Platser har två mål:

- A) Att utveckla tvärspektoriell- och flernivåsamverkan mellan nationella, regionala, delregionala och kommunala aktörer för att samordna stöd och insatser på platserna.
- B) Att de ingående platserna skall ta fram målbilder, handlingsplaner och samverkansformer för att långsiktigt och strukturerat arbeta med platsens utveckling.

Projektet finansieras av Tillväxtverket, VGR samt Länsstyrelsen. Kortnamnet Hållbara Platser har tillkommit under projektperioden för att det är lättare att kommunicera. Valet av begreppet *hållbart* har inneburit ett ökat fokus på hållbarhetsperspektiven i arbetet. Ursprungligen låg tyngdpunkten på ekonomisk och social hållbarhet medan det under projektet blivit ett ökat fokus även på ekologisk hållbarhet.

Kopplingen till det regionala serviceprogrammet innebär att platsutveckling i detta sammanhang handlar om platser på landsbygden med vikande service. Det finns många pågående platsutvecklingsprocesser i stadskärnor och förortsområden som är lika angelägna men dessa omfattas inte av detta projekt. Istället skall projektet ses som ett sätt att arbeta med det inom VGR prioriterade målet att göra Västra Götaland till modell för hållbar landsbygdsutveckling och samspel stad/land. En förutsättning för att nå målet är att utveckla ett arbetssätt för hur VGR arbetar med landsbygdsutveckling. Stad och land är en central tematik och bör ses som en rumslig maktrelation som berör metoder för hållbar platsutveckling.

I projektet *Hållbara platser* ingår åtta platser som arbetar med att ta fram målbild, utvecklingsplan och organisation för en långsiktig utveckling av sin plats. Pilotplatserna som ingår i projektet har en spridning i länet, olika utmaningar och olika förutsättningar. Det är också olika former av organisationer som driver den lokala processen (kommun, förening, nätverk). Fyra platser var redan valda när projektet skrevs fram medan övriga fyra har ansökt om att ingå efter att projektet startade. Följande platser ingår i projektet:

- **Ed** (Dals Ed kommun). Syftar till att stärka servicen i Ed samt i relation till övriga kommunen.
- **Dals Långed** (Bengtstors kommun) Arbetet fokuserar på kommunikationsknuten Långbron. Projektet syftar till att utveckla flera verksamheter med koppling till kultur och besöksnäring.
- I **Fengersfors/Fröskog** (Åmåls kommun) utvecklas en plan som samlar aktörerna på orten kring näringsliv, service, boende och lokaler.
- På **Källö- Knippla** (Öckerö kommun) undersöker projektet utvecklingen av butik, hamn och kommunaktioner som de viktigaste faktorerna för ett fungerande skärgårdssamhälle.
- I **Limmared** (Tranemo kommun) kopplas arbetet till kommunens fördjupade översiktsplan och hur etableringen av Glasets Hus kan kopplas starkare till ortens övriga utveckling.
- I **Uddebo** (Tranemo kommun) finns många kreativa och aktiva föreningar och grupperingar som nu kopplar samman sina verksamheter i en gemensam plan för ortens utveckling.
- I **Södra Råda** (Gullspångs kommun) utvecklas en plan och organisation för hur platsen långsiktigt kan utveckla sin besöksnäring med utgångspunkt i den rekonstruerade medeltidskyrkan.

- I **Essunga kommun** har kommunen valt att arbeta med att utveckla samverkan med några av de lokala utvecklingsgrupper som bildats i kommunens orter.

Arbetet med *Hållbara platser* tar sin utgångspunkt i de erfarenheter VGR dragit av tidigare insatser kring platsutveckling och fokuserar på några specifika metoder/förhållningssätt som Västra Götalandsregionen vill fortsätta utveckla.

Vägledande för arbetet med kunskapsöversikten är att synliggöra hur forskning belyser den problematik som VGR identifierat inom arbetet med hållbara platser:

- a) VGR (offentlig sektor) har idag inte utvecklade metoder eller processer för att arbeta tvärsektoriellt och över olika nivåer inom området hållbar platsutveckling.
- b) Det saknas en överblick över befintligt kunskapsläge. Kunskap som efterlyses handlar om vilka metoder som har fungerat bra och varför de har gjort det. Vidare efterlyses kunskap om relationen metod och plats. Vilka metoder är lämpliga på olika platser?
- c) Arbete sker enligt olika modeller och har olika utgångspunkter (kollektivtrafik, näringsliv, kultur osv). VGR har ingen gemensam bild av hur organisationen bör arbeta som en samlad regional aktör. Vilka lärdomar kan dras av olika arbetssätt? Vilka effekter ger olika arbetssätt?

Kunskapsöversikten är samfinansierad mellan VGR och Mistra Urban Futures Göteborgsplattform. Kunskapsöversikten har skrivits av universitetslektor i stadsbyggnad Nils Björling på Chalmers Arkitektur och Samhällsbyggnadsteknik samt Björn Ohlén, utvecklare på Västarvet och verksam i projektet *Hållbara platser*. Arbetet har pågått från Februari 2018 till Oktober 2018. Nils Björling har ansvarat för genomgången av forskning kring platsutveckling och Björn Ohlén ansvarat för sammanställning av tidigare initiativ kring platsutveckling inom Västra Götalandsregionen.

SYFTE

Kunskapsöversikten är utvecklad för att ge stöd till projektet Hållbara Platser. Syftet är att belysa både hur arbetet med platsutveckling har utformats inom Västra Götalandsregionen och vilken forskning som finns kring platsutveckling i allmänhet och de metoder/samverkansformer VGR prövar i projektet i synnerhet.

Metoderna/samverkansformerna som pekats ut är: Business Improvement District (BID); Kultursystem; Idéburet Offentligt Partnerskap (IOP); Cultural planning. Under projektets gång har den relativt nya metodiken för Lokalekonomisk Analys (LEA) uppmärksammas och prövas nu i projektet. Forskning kring dessa metoder har därför studerats särskilt inom ramen för kunskapsöversikten.

METOD

Den övergripande metoden för kunskapsöversikten är litteratursökning utifrån följande begrepp: methods, sustainability, place-making. Från inledande sökningar i biblioteksdatabaser på dessa ord har litteraturen succesivt utvecklats från de referenser som nämns och som bedömts som centrala för kunskapsfältet. Den här metoden kan resultera i att översikten håller sig till de akademiska grupperingar som den inledningsvis identifierar

och därmed riskerar att missa kringliggande grupper. Kunskapsöversikten gör inte anspråk på att vara heltäckande.

Litteratursökningen har kompletterats med genomläsning av planer, handlingsprogram, rapporter från följeforskning samt utvärderingar som berör de platsutvecklingsprojekt som VGR initierat. Projekt av andra aktörer har enbart delvis beskrivits i rapporten.

Inom arbetet med kunskapsöversikten har även två seminarier med inbjudna praktiker och forskare genomförts. Seminarierna har varit mycket betydelsefulla för att belysa frågorna om planering och platsutveckling från flera perspektiv och discipliner. Det första seminariet fokuserade på metoder för platsutveckling. Vid detta seminarium deltog: Staffan Hjalmarsson, Made by Aja, Maria Jacobsson, VGR-Näringslivsenheten, Frida Bengtsdotter, Länsstyrelsen - Landsbygdsavdelningen, Jessica Segerlund, Göteborgs stad/Älvstranden AB, Elma Durakovic MuRF, Tinna Harling (Processledare cultural planning/Tjörns kommun), Eva Bamberg, projektledare Hållbara Platser, VGR - Näringslivsenheten, Björn Ohlén, VGR - Västarvet, Catarina Gabrielsson, KTH, Nils Björling, Chalmers.

Det andra seminariet diskuterade de bakomliggande faktorerna för framväxten av platsutveckling som planeringsmetod och planeringsinstrument. Här deltog: Sofia Lubian, VGR – Koncernavdelning Kultur, Caroline Dahl, SLU, Movium, Magnus Fredricson, Skaraborgs kommunalförbund, Malin Rönnblom, Karlstads universitet, Umeå Universitet, Eva Bamberg, VGR – Näringslivsenheten, Catarina Gabrielsson, KTH, Björn Ohlén, VGR-Västarvet, Nils Björling, Chalmers.

Den omfattande mängden forskning som har behandlats inom arbetet har sorterats utifrån praktikens och forskningens olika discipliner men även utifrån olika angreppssätt på platsbyggnad. En central del av arbetet har varit att beskriva utvecklingen av platsutveckling som metod utifrån en mer övergripande förändring av den svenska planeringen. För att bidra till projektet *Hållbara platser* och VGRs vidare arbete beskrivs utvalda delar av forskningen mer i detalj. Avsikten är att på så sätt genom kunskapsöversikten samla erfarenhet från olika platsutvecklingsmetoder som bedöms ha bäring på det utvecklingsarbete som pågår i Västra Götalandsregionen.

LÄSHÄNVISNINGAR

Rapporten redogör inledningsvis för skillnader mellan olika platsutvecklingspraktiker som uppmärksammats när arbetet påbörjades. Dessa skillnader har under arbetet gett stöd för att sortera och kategorisera aktuell forskning. Därefter följer tre delkapitel som kontextualiserar platsutveckling utifrån förståelse av hållbar utveckling, ett relationellt rumsbegrepp och platsutveckling som planeringsmetod. Platsutveckling ses här i ett sammanhang där planeringen de senaste trettio åren i större uträkning fokuserat på deltagande, flexibilitet och anpassning. Platsutveckling ses även som ett planeringsinstrument inom en planering som i större uträkning fokuserat på att hantera och stärka geografisk konkurrens. I den efterföljande delen redovisas hur platsutveckling utifrån ett bredare perspektiv diskuteras av aktuell forskning. Därefter följer en mer detaljerad redovisning av hur aktuell forskning beskriver BID, Kultursystem, IOP, LEA och Cultural Planning. Avslutningsvis beskrivs hur lärdomar och slutsatser från kunskapsöversikten kan överföras till projektet *Hållbara platser* samt ligga till grund för fortsatt utveckling av platsutveckling som en process för dialog och lärande.

Platsutveckling – ett omfattande fält

VÄRDERINGAR OCH DIALOG

Ordet *platsutveckling* ger ca 13 000 träffar på Google.se (2018-10-01). En sökning på den engelska översättningen *place making* ger 3 010 000 träffar. Om sökningen kompletteras med ordet *hållbar* ger det ca 6000 träffar och på engelska ger tillägget *sustainable* 1 300 000 träffar.

De svenska träffarna kan översiktligt kategoriseras utifrån å ena sidan en kommersiellt inriktad platsutveckling som syftar till att stärka handelsutveckling och fastighetsutveckling. Å andra sidan går det även att urskilja en mer kulturbaserad platsutveckling som undersöker lokala traditioner, kulturarv, naturmiljö, föreningsliv etc. för att stärka lokal utveckling. Den senare är mer inriktad på mindre orter och kommuner samt landsbygd med stagnerad ekonomi. Den första är mer inriktad på städernas centrala delar men även på orter med syfte att stärka lokal handel och ekonomisk utveckling. Offentlig sektor, kommuner, landsting/regioner och stat finns representerade i båda inriktningarna, kulturdriven och handelsdriven platsutveckling.

De inledande träffarna kan även ses som hybrider mellan en kommersiell och kulturellt driven platsutveckling. Andra exempel som ofta förekommer och som kombinerar ett kulturellt och ekonomiskt perspektiv är *turistisk platsutveckling* och *destinationsutveckling*. Kulturella och historiska värden kombineras med lokala ekonomiska aktörer. Hybridformer verkar vara mer tillämpliga inom turism där *destinationsutveckling* kan ses som en underrubrik till det övergripande temat platsutveckling.

Ett fjärde spår är att platsutveckling även dyker upp i den mer formella planeringsprocessen i relation till medborgardialog och demokratisk medverkan i översiktlig planering och detaljplaner. Som citatet från inbjudan till nätverk för medborgardialog från SKL beskriver nedan handlar de sociala och demokratiska aspekterna av hållbarhet om förutsättningar att skapa säkerhet, rättvisa och utvecklingsmöjligheter (SKL, 2015; Abrahamsson, 2013).

”Internationella och nationella erfarenheter visar att utvecklingsprocesser av geografiska områden handlar allt mer om att skapa värde, det handlar om platsutveckling för att människor ska vilja bo och leva på ett visst ställe och att möjliggöra socialt och demokratiskt hållbara platser. Den sociala och demokratiska hållbarheten bygger enligt forskningen på tre centrala värderingar som måste balanseras. Det handlar om ett samhälle som kan skapa säkerhet, rättvisa och ge utvecklingsmöjligheter för sina invånare. För att utveckla platser behöver fokus ligga på att skapa balans mellan dessa tre värderingar. Dialogen med medborgarna i detta blir därför centralt. Dialog om platsens utveckling måste fördjupas till att handla om vad som skapar värde och hur den kan utvecklas tillsammans med invånarna. Det finns en stor utvecklingsmöjlighet i detta och där system för medborgardialoger kan vara ett stöd för att utveckla den hållbara platsen.”

(SKL 2015, Inbjudan till nätverk för medborgardialog som stöd i platsutveckling, projektplan)

EN FRAMVÄXANDE KONSULTSEKTOR

De första träffarna för den svenska sökningen visar även på en begynnande/framväxande konsultsektor inom platsutveckling. (platsutveckling.se; Calaicia-Förnyelse i Centrum; the loop.se; placebrander.se, Spacescape, Creativecommunities, bidsinsweden.se och Bidsweden.se). Bland konsulterna förespråkas både metoder som utgår från att stärka kommersiella samt kulturella värden/potential på en plats. Exempel på hur Platsutveckling definieras av dessa aktörer är:

”Place branding och property branding: Vi hjälper dig att dra största möjliga nytta av gestaltningsmässiga och kulturella kvaliteter i dina byggnader och gaturum. Det är nämligen de faktorerna, som starkast bidrar till upplevelsen av en plats – och därmed till intrycket av dig som fastighetsägare.”

(www.Platsutveckling.se 2018.03.08)

”Platsutveckling: De offentliga rummen är stadens viktigaste mötesplatser och de skapas till stor del av människorna som använder dem. Stråk, torg och parker har stor betydelse för staden som demokratisk spelplats och är en viktig del av en stads identitet. Vårt arbete med platsutveckling utgår både från platsens läge i staden, dess utformning och människors användning och upplevelse av den. Vi analyserar potentialen för både befintliga och planerade platser och stråk. Vi tar också fram utvecklingsprogram och strategier, och arbetar med att skapa inkluderande platser med stark identitet, så kallad placemaking.”

(www.spacescape.se 2018.03.08)

Sökningen ger även tidigt träff på Västarvets och VGRs eget arbete med *hållbar platsutveckling* samt *Kultur i väst, VGR/ Hållbara platser*. Andra offentliga aktörer som dyker upp tidigt i sökningen är bland annat Skaraborgs kommunalförbund, Region Östergötland och Region Gotland. Metodmässigt lutar de här aktörerna mer åt en kulturdriven platsutveckling med fokus på att kartlägga lokala förutsättningar och arbeta med lokal utveckling av regioner, kommuner, städer, tätorter och landsbygder utifrån de geografiska och kulturella resurser som finns i det lokala kultur-, förenings- och näringslivet.

En tredje grupp med sökträffar går att beskriva som kommersiella intresseföreningar så som Svensk Handel och Svenska Stadskärnor (I Svenska Stadskärnor samverkar Sveriges Kommuner och landsting (SKL), Svensk Handel, Fastighetsägarna Sverige, Visita, Boverket, Trafikverket och drygt 150 enskilda företag, kommuner och samverkansorganisationer, samt nätverket Centrumutvecklare.se.)

”Stads- och platsutveckling: En attraktiv handel skapar en attraktiv stad. Utbud och upplevelser har en stor betydelse för hur människor väljer att bo, flytta till eller besöka en plats.”

”Handeln – en strategisk part i samhällsplaneringen: Handelns förutsättningar och konsumenternas beteende förändras i takt med globalisering och digitalisering. Om

handeln används strategiskt i samhällsplaneringen kan människors livskvalitet höjas, skatteintäkterna öka och fler jobb kan skapas.”

(www.svenskhandel.se 2018.03.08)

I en internationell kontext är intresseföreningen *Project for Public Spaces (PPS)* (www.pps.org) tongivande för att samla ny kunskap, 'best practice' och utbyta erfarenheter mellan olika praktiker. PPS driver och samarbetar med projekt och lokala aktörer över hela världen och har sin utgångspunkt i att vidareutveckla och förvalta det arbete som under 60-talet påbörjades av William Whyte (1980) och som samlats i boken *The social life of small urban spaces*.

Hållbar utveckling i relation till plats

Förhållningssättet som den studerade forskningen och praktiken har till hållbar platsutveckling kan ses som närliggande till hur hållbarhet de senaste tre decennierna beskrivs utifrån Bruntlandskonventionens utgångspunkt i samverkan mellan ekologiska, sociala och ekonomiska perspektiv och faktorer (FN, 1988).

En definition av hållbar utveckling som ligger nära hur en större del av den aktuella forskningen förhåller sig till begreppet beskrivs av de ekonomiska geograferna Paul Knox och Heike Mayer i boken *Small Town Sustainability: Economic, Social and Environmental Innovation* (2013, 24-25). Knox och Mayer skriver att hållbar utveckling är en pågående process där det finns tillgång till: 1) Ekonomi, arbetstillfällen och sysselsättning som är grundläggande för hälsa, mat, kläder, husrum, utbildning, sjukvård och rekreation. Samtidigt innebär det ekonomiska perspektivet hushållning med resurser samt exploatering som inte äventyrar kommande generationer. 2) Det sociala perspektivet utgår i stora drag från rättvisa, att det finns en social och rumslig distribution av ekonomiska och miljömässiga (environmental) resurser som är rättvis samt att det finns styrningssystem (governance) som är inkluderande för alla invånare. 3) Avslutningsvis beskrivs att miljön som länk mellan samhälle och natur är en kritisk infrastruktur som ger resurser och kapacitet för kretslopp och omhändertagande av restprodukter.

Att lokal utveckling som vision och politiska målformuleringar handlar om att skapa hälsosamma livsmiljöer, rättvisa levnadsvillkor och förutsättningar för meningsfull sysselsättning är inom dagens planering inte en kontroversiell fråga. Det råder dock skillnader i hur de olika perspektiven ses i relation till varandra. Olika mål för hållbarhet tenderar dessutom att stå i konflikt till varandra (Hillier, 1999; Wollin-Ehlouar, 2014; Rönnblom, 2017). Förenklat går det att säga att de aktörer som fokuserar på metoder för kommersiellt driven platsutveckling utgår från ett ekonomiskt perspektiv på hållbarhet. Utveckling av lokal handel och näringsliv ger en ekonomisk tillväxt som kan investeras i åtgärder som förbättrar den sociala och ekologiska utvecklingen. På motsvarande sätt utgår den ”kulturella” platsutvecklingen från att en utveckling av kulturella och sociala aspekter kan generera en hållbar utveckling vad gäller ekologiska och ekonomiska aspekter.

Det finns samtidigt forskare som argumenterar för att ett ensidigt fokus på den lokala situationen, eller ett ensidigt perspektiv på hållbarhet riskerar att begränsa förutsättningarna för hållbar utveckling eftersom klimat- och miljöpåverkan, social rättvisa och fördelning av resurser behöver hanteras på en strukturell nivå samt inte går att frikoppla från en dominans av ekonomisk tillväxt inom planeringen (Brenner, 2000; Purcell, 2006; Featherstone et al, 2012; Buhr, Isaksson & Hagbert, 2018). Bland annat framhåller geografen Mark Purcell (2006) att det inom dagens offentliga planering finns en tendens till att eftersträva decentralisering av beslut till en lokal skala. Samtidigt ökar den ekonomiska konkurrensen på en regional och internationell marknad på grund av att offentlig sektor privatiserar och bolagiserar verksamheten. Den lokala situationen med små resurser begränsas och handlingsutrymmet att agera minskar därmed trots ett decentraliserat beslutsmandat inom offentlig sektor eftersom marknaden tenderar att fokusera på de platser där den ekonomiska tillväxten realiserar. Målsättningen att öka beslutsmandatet på den lokala nivån misslyckas eftersom beslut kring lokal utveckling flyttat från offentlig till privat sektor.

Detta resonemang synliggör förändrade maktrelationer mellan offentlig och privat sektor och mellan platser med olika geografiska lokalisering. Sammantaget pekar forskningen om hållbar platsutveckling på att det behövs ett förhållningssätt som klargör vilka relationer som omger en plats samt en omvandling av den lokala platsen som utgår från människorna som bor och verkar där. En central utgångspunkt är social hållbarhet med avseende på rättvisa och jämlikhet.

HÅLLBAR PLATSUTVECKLING SOM DIALOG

I rapporten *Makt och Dialog i rättvisa och socialt hållbara svenska städer* av Hans Abrahamsson (2013) som SKL-studien som citerades ovan bygger på beskriver Abrahamsson hur rättvisa och social hållbarhet inbegriper: *Ekonomisk* fördelning av materiella resurser, *kulturellt* erkännande och tillgång till *politiska* rum och representativitet. Social hållbarhet handlar dels om inkludering och samhörighet, dels om en jämlik fördelning av resurser och individuella möjligheter att använda dessa. (Abrahamsson, 2013, 8-9).

Dessa förutsättningar blir alla centrala teman för hållbar platsutveckling. Särskilt Abrahamssons fixering av lokalsamhällets hållbarhet som ”*förmågan att reproducera sin själv som en fungerande samhällsorganism där människor vill leva, bo och arbeta idag och i framtiden*” (Abrahamsson 2013, 10). Ett liknande perspektiv på hållbarhet utifrån rättvisefrågor återfinns i artikeln *Is “Tactical Urbanism” an Alternative to Neoliberal Urbanism?* Av urbanteoretikern Neil Brenner (2015). En central fråga för Brenner är vilka som tjänar på respektive begränsas av de platsutvecklingsprojekt som genomförs inom ramverket Tactical Urbanism. Enligt Brenner finns en fara i att ett ökande fokus på lokal platsutveckling begränsas till projekt som förbättrar vardagen för en växande medelklass som redan har tillträde till samhällets gemensamma rum. Taktik med avsikt att fördela kontroll och makt blir på så sätt en del av en strategi som reproducerar en ojämn geografisk utveckling där de med ekonomiska och sociala möjligheter att delta i processen får företräde och ökat tillträde till att förändra sin livsmiljö (Gadahno, 2015, 51). Brenner (2015, 9) argumenterar för att det parallellt med småskaliga ingrepp i olika stadsrum även krävs en omformning av samhällets strukturer och institutionaliserade rum som leder till de rumsliga orättvisorna från första början.

Även Abrahamsson lyfter fram behovet av att samordna initiativ ovanifrån och underifrån för att nå verklig samhällsförändring (Abrahamsson, 2013, 15). När samverkan uppstår skapas vad Abrahamsson beskriver som gläntor i det politiska landskapet vilket ger förutsättningar till strukturell förändring. Abrahamssons resonemang ligger även nära hur sociologen Henri Lefebvre redan på 70-talet problematiserade hur omvandlingen av samhället behöver studeras utifrån vilket tillträde som ges till marginaliserade grupper. Lefebvre (1996) argumenterar utifrån hur industrialiseringen förändrar maktrelationer mellan olika grupper i samhället och städernas och landsbygdernas rumsliga hierarkier för rätten till ett medborgarskap som bygger på delaktighet i samhället och rätten till en position i centrum av sin egen livssituation. Det här kan med utgångspunkt i hur platsutveckling beskrivs som en metod för ett utökat demokratiskt inflytande ses som centralt. Lefebvres resonemang utvecklas och nyanseras i artikeln *Excavating Lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant* där geografen Mark Purcell

(2002, 101-102) argumenterar för att Lefebvres resonemang behöver förstås som en kontinuerlig problematisering av vem och vilka som har tillträde att forma sin egen livsmiljö. Enligt Purcell (2002, 102) behöver förståelsen av rätten till staden ses i relation till hur Lefebvre (2003b (1974)) i boken *The Production of Space* utvecklar ett teoretiskt ramverk för hur rum produceras och producerar.

Vidare pekar Abrahamsson på att medborgardialoger, så som de blivit allt mer vanliga under senare år, är ett exempel på en styrningsrationalitet som riskerar att förstärka en förändring karaktäriserad av makt över någon annan. Förändring sker genom metoder där människor kollektivt styr sig själva (Foucault, 2004 (*Biopolitik*); Latour, 2005 (*Oligopticon*)). Det finns enligt Abrahamsson en risk att det är kommunens tjänstemän som beslutar vem som bjuds in till medborgardialog och upprättar på så sätt ramar för den demokratiska processen (Abrahamsson 2013, 30-32). Abrahamsson sammanfattar med att skriva:

”Åtgärder för att bryta utanförskapet och som riktas mot de som upplever sig utestängda från samhället skulle naturligtvis bli mer verkningsfulla om man samtidigt vidtog åtgärder för att förändra innanförskapets gränser, dvs. förändrade de maktstrukturer som från början skapar utestängningen.”

(Abrahamsson, 2013, 31)

Jessica Segerlund som medverkade vid seminariet om metoder arbetar som projektledare för Jubileumsparken i Göteborg. Jubileumsparken drivs som ett *platsbyggnadsprojekt* och har som mål att bjuda in aktörer som saknas i planeringsprocessen och insistera på deras medverkan (Göteborg, 2016). Detta arbetssätt kan ses som ett exempel på det som Abrahamsson beskriver. Platsbyggnadsprocessen blir till en materiell medborgardialog som synliggör problem och formar en gemensam förståelse av problemen samt vilka maktstrukturer som försvårar möjligheterna att gå från ord till handling (Abrahamsson, 2013, 32).

Abrahamsson skriver att det är när det finns förutsättningar för förändringkrafter från flera olika nivåer/intressen att kroka i varandra som förändring är möjlig och *asymmetriska maktförhållanden* kan utjämnas (Abrahamsson, 2013, 32). Denna typ av medborgardialog behöver enligt Abrahamsson ske över tid och inte enbart vid enstaka tillfällen. Det finns dock samtidigt en risk att platsutveckling blir en del av en styrningsrationalitet som istället för att jämna ut maktförhållanden förstärker rådande maktstrukturer. Istället för att öppna nationella, regionala och lokala maktordningar för omförhandling blir de låsta. Abrahamsson beskriver här behovet av en process som både *lyssnar, reflekterar och agerar* (Abrahamson, 2013, 33).

”Dialog handlar om ett förhållningssätt som strävar efter att synliggöra (och förändra) den maktordning som förhindrar medskapande och hantering av komplexa samhällsproblem på ett socialt hållbart sätt.”

(Abrahamsson, 2013, 34)

Detta är enligt Abrahamsson (2013, 34) angeläget för att utöka den demokratiska politiska delaktigheten och inflytandet i ett samhälle som allt mer präglas av etnisk och kulturell mångfald.

ETT HUMANEKOLOGISKT PERSPEKTIV PÅ HÅLLBAR PLATSUTVECKLING

Utgångspunkten i de människor som bor och verkar på en plats lyfts fram av Landsbygdsvetaren Terry Marsden som ett humanekologiskt perspektiv på hållbar utveckling (Marsden 2013, 215). Det humanekologiska perspektivet betonar enligt Marsden samspelet mellan människor och vår biologiska och fysiska livsmiljö. Det är därmed avgörande att hantera samspelet mellan ekologiska, ekonomiska och andra sociala (kulturella) förutsättningar.

Hållbar utveckling med avseende på att hantera en tilltagande miljömässig skörhet (environmental vulnerability) och resurshantering behöver enligt Marsden bli mer platsbaserad (Marsden 2013, 215-216). Marsden utgår från utmaningar som uppstår i utvecklingen av en bio-baserad ekonomi. En ekonomi som framställer sig som hållbar med utgångspunkt i en biobaserad resursanvändning och socialt ansvar om till exempel effektivare matproduktion för en växande befolkning. Men, som enligt Marsden är 'business as usual' för fortsatt och än mer omfattande exploatering av naturresurser. Det vill säga utökar frikopplingen mellan en ekonomisk global utveckling, ägande och genetisk förändring av naturresurser och en lokal social och ekologisk utveckling. Det är mot denna bakgrund som Marsden lyfter fram ett human-ekologiskt perspektiv på platsutveckling som en nyckel för hållbar utveckling.

”Recognizing that sustainable ‘transitions’ in themselves will indeed need to be rooted in real places and time frames if they are to indeed become wholesale transitions.”

(Marsden, 2013, 215)

För att åstadkomma detta krävs enligt Marsden ett tillvägagångssätt som kan synliggöra motsättningar samt *“expose the energies and imaginations of the people (communities) and the ecologies (natures) that occupy them. In addition [...] we need to problematize the dominant and aggregated abstraction of ‘the economy’.”* (Marsden, 2013, 215). Det här perspektivet på hållbar utveckling delar Marsden med bland annat det teoretiska ramverket Urban Political Ecology (Kaika & Swyngedouw, 2000; Keil, 2005; Heynen et al., 2006; Ernstson & Swyngedouw, 2018; Angelo & Wachsmuth, 2015) och även tongivande forskare inom forskningen kring planetära gränser och en rättvis fördelning av resurser framhåller att en hållbar utveckling innebär att begränsa samhällets miljöpåverkan (Rockström et al., 2009; Raworth, 2012).

I övergången till en bio-baserad ekonomi ser Marsden att vi befinner oss vid ett vägval mellan ett bio-ekonomiskt respektive eko-ekonomiskt paradig. Det bioekonomiska paradigmet innebär enligt Marsden en fortsatt exploatering av naturresurser utifrån en biobaserad ekonomi och teknologier som bland annat genmodifierar naturen för att göra den användbar utifrån en framtida biobaserad utveckling av fibrer, bränsle, mat och spannmål. Enligt Marsden leder detta paradig till ytterligare frikoppling mellan en global

finansiell och kapitalbaserad samt teknologisk utveckling och lokala sociala och ekologiska effekter. I motsats till detta ser Marsden potential i en eko-ekonomi som utvecklar lokal utveckling från lokala eko-system. Exempel på detta är ekoturism och ekologiskt jordbruk (Marsden, 2013, 217-221).

“The integrative and scientific challenge here is therefore to embark upon a revised and more embedded conceptualization of place – as a dynamic and contingent ‘meeting place’ for ecologies, economies and communities, incorporating both fixities and flows of resources, people and goods and services – in order to meet the ‘grand challenges’ of sustainable adaptation and transitions. As, Indeed, the global and local crises of resource scarcity (food, energy, water, biodiversity, etc.), Climate change and social insecurity become more clearly experienced and interconnected, it will become even more urgent to develop a more effective place-based sustainable science to meet these challenges.”

(Marsden 2013. 216)

Begreppet plats och relationen till rum

ETT RELATIVT PLATSBEGREPP

Forskningen om platsutveckling betonar likt huvuddelen av den övriga geografiska, sociologiska och planeringsinriktade forskningen på behovet av att förstå plats och platsutveckling utifrån ett relationellt förhållningssätt till rum. Tongivande för den teoretiska utvecklingen av ett relationellt rumsbegrepp är bland andra sociologen Henri Lefebvre (2003b) samt geograferna Ash Amin (2004), Doreen Massey (2005) och David Harvey (2006)¹.

Det relationella perspektiv på rum som Lefebvre undersöker utgår från att de rum som omger oss har en producerande kapacitet. Å ena sidan formar de rum som omger oss möjligheter för samhället och individer att utvecklas. Å andra sidan formas de rum som omger oss av samhällets pågående kulturella, social, ekonomiska, politiska och ekologiska processer samt individers agerande (Lefebvre, 2003b, 15-18). Lefebvre skriver att rummet där vi lever och verkar är meningsskapande genom det språk samt de sociala relationer som omger och använder det (Lefebvre, 2003a, 178-180). Enligt Lefebvre blir rummet socialt genom att vi lever i det, överlagrar det med betydelser och mening och på så sätt *artikulerar* det (Lefebvre, 2003b, 49).

Geografen David Harvey skriver med utgångspunkt i Lefebvres arbete att rummet blir till genom de processer som sker genom det. För att förstå hur ett rum är meningsfullt behöver det därmed studeras utifrån både sina inre och yttre sammanhang. Det rumsliga meningsskapandet är enligt Harvey dessutom relativt vilket gör att vi alla förstår och verkar i rummet på olika sätt (Harvey, 2006, 118-123).

En av de mest centrala teoretikerna för utvecklingen av ett relationellt rumsbegrepp är geografen Doreen Massey. Massey (2005, 10) framhåller att rumsligt meningsskapande står i direkt relation till hur identiteter produceras. Rumsligt meningsskapande är enligt Massey socialt konstruerat men de rumsliga förutsättningarna formar även oss som individer. En inkluderande platsutveckling kan därmed ses som central för att skapa ett inkluderande samhälle. Rumslig meningsproduktion får riktning utifrån vems rumsliga tolkning och berättelser som prioriteras – hur den materiella verkligheten produceras och produceras, befäster eller bryter normativa och disciplinerande hierarkier. Eftersom den rumsliga upplevelsen av en plats beror på samspelet mellan fysiska och sociala förutsättningar, individuella tolkningar och kunskap är det enligt Massey problematiskt att forma stadens gemensamma rum och platser utifrån ett fåtal geografiska centraliteter och från ett fåtal meningsskapande perspektiv.

Utifrån en relationell förståelse av rum behöver platsutveckling (place making) ses som en ständigt pågående process av rumslig förändring. Den kritik som riktas mot en mer marknadsorienterad platsutveckling utgår ofta från att ett kommersiellt tolkningsföreträde begränsar utrymmet för andra användningsområden. En relationell förståelse av plats och rum är så klart även skalbar till förståelsen av andra begrepp så som det lokala och det

¹ Andra grundläggande bidrag till utvecklingen av dagens förståelse av plats och rum (Merrifield, 1993; Murdoch, 2006; DeCerteau, 1984; Burns & Kahn, 2005; Cresswell, 2004; Tuan, 1997)

regionala. Med utgångspunkt i en relationell förståelse av rum framträder att tolkningsföreträde och rumsligt meningsskapande står under förhandling och är en fråga om rumsliga processer som sker genom det. För att förstå hur ett rum är meningsfullt behöver det därmed studeras utifrån både sina inre och yttre sammanhang. Det rumsliga meningsskapandet är enligt Harvey dessutom relativt vilket gör att vi alla förstår och verkar i rummet på olika sätt (Harvey, 2006, 118-123).

En av de mest centrala teoretikerna för utvecklingen av ett relationellt rumsbegrepp är geografen Doreen Massey. Massey (2005, 10) framhåller att rumsligt meningsskapande står i direkt relation till hur identiteter produceras. Rumsligt meningsskapande är enligt Massey socialt konstruerat men de rumsliga förutsättningarna formar även oss som individer. En inkluderande platsutveckling kan därmed ses som central för att skapa ett inkluderande samhälle. Rumslig meningsproduktion får riktning utifrån vems rumsliga tolkning och berättelser som prioriteras – hur den materiella verkligheten produceras och produceras, befäster eller bryter normativa och disciplinerande hierarkier. Eftersom den rumsliga upplevelsen av en plats beror på samspelet mellan fysiska och sociala förutsättningar, individuella tolkningar och kunskap är det enligt Massey problematiskt att forma stadens gemensamma rum och platser utifrån ett fåtal geografiska centraliteter och från ett fåtal meningsskapande perspektiv.

Utifrån en relationell förståelse av rum behöver platsutveckling (place making) ses som en ständigt pågående process av rumslig förändring. Den kritik som riktas mot en mer marknadsorienterad platsutveckling utgår ofta från att ett kommersiellt tolkningsföreträde begränsar utrymmet för andra användningsområden. En relationell förståelse av plats och rum är så klart även skalbar till förståelsen av andra begrepp så som det lokala och det regionala. Med utgångspunkt i en relationell förståelse av rum framträder att tolkningsföreträde och rumsligt meningsskapande står under förhandling och är en fråga om rumslig kamp, om än ofta utan våld eller öppen konflikt. Även begreppen strategi och taktik bör ses som relationella. De förändras utifrån sina sammanhang men synliggör samtidigt ett maktperspektiv på vem som agerar ovanifrån respektive underifrån.

RELATIONELL PLACEMAKING

Marsden argumenterar även för att hållbar platsutveckling utifrån ett humanekologiskt perspektiv behöver utgå från en relationell förståelse av begreppen plats och platsutveckling. Platsutveckling blir på så sätt enligt Marsden en lins för ett tvärdisciplinärt och relationellt förhållningsätt till lokal utveckling som synliggör lokal utveckling som en kombination av lokala och strukturella förändringar (Marsden, 2013, 222).

Ett relationellt rumsbegrepp öppnar enligt geograferna Pierce, Martin och Murphy (2010, 58) för ett tidsrumsligt förhållningsätt till hur platser formas. Med utgångspunkt i Harvey argumenterar Pierce, Martin och Murphy (2010, 58) för att ett relationellt platsskapande både handlar om att klargöra ett geografiskt territorium, men även att formulera regler och normer som upprätthåller rumsliga praktiker och ger förhandlingen om rumsligt meningsskapande stabilitet. På så sätt påverkas även den rumsliga förståelsen beroende på vilken kunskap som finns om tolkningsföreträde, symboler, regler och normer. Vad som är möjligt att göra på en plats beror på förståelsen av platsen. Här är det engelska begreppet place making svårt att översätta till platsutveckling. Platsskapande är en

översättning som verkar mer rätt i sammanhanget. Platsskapande blir på så sätt en praktik som både möjliggör och begränsar den rumsliga potentialen (Massey, 2005). Det här är en utmaning som berör platsutveckling med avseende på att många av de initiativ och förändring av en plats med avseende på att tillgängliggöra platsen för nya grupper samtidigt riskerar att utestänga andra. Framförallt ofta grupper som redan är marginaliserade i samhället och som i samband med platsomvandling förflyttas till andra platser.

Ett relationellt perspektiv på platsskapande kopplar även samman olika skalnivåer och planeringsnivåer så som kommunal, regional och statlig planering (Brenner, 2004; Farias & Bender, 2010). Rumsligt meningsskapande och förståelsen av centrum och periferi beror enligt Pierce, Martin och Murphy (2010, 59) på vilka *rumsliga ramar* (place-frames) som inkluderas i analysen. Från individuell rumslig förståelse på en plats till lokal, kommunal och regional förståelse. Dessutom kan den regionala nivån inbegripa flera olika rumsliga ramar (Martin, 2003).

Om vi använder Uddebo och Fengersfors som ingår i projektet Hållbara platser som exempel skiljer sig troligtvis de rumsliga ramarna mellan de som bor och verkar i Uddebo och Fengersfors från den förståelse av platsen som VGR har. Dessutom finns det troligtvis inom VGR olika förståelsen av platsen utifrån uppdrag. Till exempel mellan de som arbetar med kollektivtrafikförsörjning respektive lokal platsutveckling. Om vi dessutom lägger till kommunernas rumsliga ramar får vi troligtvis ett antal lager till. Olika rumsliga ramar baserade på kunskap, relationer, resurser och målsättning som kan samspela eller stå i konflikt till varandra.

Det är den här typen av konflikter som Pierce, Martin och Murphy (2010, 60) ser som centrala för att operationalisera en relationell platsutveckling och en relationell förståelse av platsskapande (*relationell place-making*). Genom att synliggöra hur olika rumsliga ramar sammanfaller och står i konflikt med varandra kan kunskap om rumslig meningsproduktion artikuleras. På så sätt kan de rumsliga resultaten och de sociala effekterna som följer av rumsliga förändringar diskuteras. Utifrån en förståelse av hållbarhet som en fråga om social inkludering blir detta resonemang centralt för att synliggöra vem som får utökat handlingsutrymme och vem som begränsas av den rumsliga förändringen (Abrahamsson, 2013; Björling, 2016; Rönnblom, 2017).

För att konkretisera arbetsmetoden med att synliggöra relationellt platsskapande föreslår Pierce, Martin och Murphy (2010, 61) en process i fyra steg: 1) Börja med att identifiera och tydliggör parametrarna för en konflikt. 2) Därefter identifieras och utforskas 'key place-frames' som manifesterar och formar olika perspektiv på konflikten. 3) I det tredje steget identifieras centrala aktörer och institutioner som konstruerar konkurrerande 'place-frames', inklusive de som står mellan och som kan komma att byta över tid. 4) Och som avslutande steg synliggör och undersök de sammanhang som ger upphov till positionering av olika aktörer och institutioner i konflikten. Det centrala är enligt Pierce, Martin och Murphy (2010, 61) att genom denna process synliggöra hur platsskapande politiseras och avpolitiseras som praktik beroende på i vilka rumsliga ramar som platserna inordnas. Därmed kan frågan om vad som står på spel undersökas samt klargöras mot vilka frågor som pågående platsutvecklingsprocess svarar mot.

Med utgångspunkt i en platsutvecklingsdiskurs som å ena sidan har fokus på att förstå hur plats formas utifrån praktiker och diskurs och å andra sidan utgår från att synliggöra rumsliga konflikter beskriver Pierce, Martin & Murphy (2010, 54) begreppet relationell

place-making som ett samspel mellan plats-skapande, nätverk och politik. Platsskapande är en flexibel, ständigt pågående rumslig meningsproduktion som sker i flera olika skalor. Samtidigt är platsskapande och rumslig meningsproduktion en social, politisk och ekonomisk process som uppstår genom interaktion mellan människor, institutioner och system.

AVGRÄNSNING, SJÄLVSTÄNDIGHET OCH SAMVERKAN

Det som Pierce, Martin och Murphy i likhet med Amin (2004) Massey (2005) och Harvey (2006) lyfter fram är hur ett relationellt rumsbegrepp utmanar en teoretisk förståelse av plats som avgränsbar och att en plats rumsliga kvaliteter är inneboende så som till exempel Norbert Schults (1980) argumenterar för i sin tongivande argumentation om "platsens själ" (*Genius Loci*) utifrån en fenomenologisk utgångspunkt. Att utgå från att en plats *a priori* skapar attraktion leder enligt Pierce, Martin och Murphy (2010, 56) till en begränsad förståelse för att förstå platsen utifrån kringliggande förutsättningar, nätverk och relationer.

Samtidigt beskriver Alex Franklin och Terry Marsden (2015) i artikeln (*Dis*)connected communities and sustainable place-making att tydliga angränsningar för lokal utveckling och en begränsad medverkan från kommunala och regionala planeringsaktörer kan vara av central betydelse för att utöka det lokala handlingsutrymmet.

Även Rob Alexander, Lori Britt och Elise Barrella problematiserar hur en avgränsad förståelse för en plats kan vara möjliggörande för att lösa de aktuella problemen. För Alexander, Britt och Barrella (2014, 301) är det centralt att klargöra en gemensam förståelse av en plats samt att undersöka vilka olika förståelser som de medverkande aktörerna har. För att effektivt arbeta med problemlösning krävs samsyn kring andra centrala begrepp så som hållbarhet och design. Plats blir på så sätt en lins som möjliggör en samlande lins för samhällsutveckling.

En avgränsning av den plats som ska hanteras är även betydelsefullt för metoder så som *Business Improvement Districts*, *Lokalekonomisk Analys*, *Kultursystem* och i viss utsträckning *Cultural Planning*. Här finns en möjlig konfliktlinje mellan en mer kritisk forskning som framhåller betydelsen av att synliggöra konfliktlinjer och en praktikorienterad forskning kring metoder med avseende att skapa förutsättningar för en specifik lokal utveckling.

Enligt Franklin och Marsden (2015) är det för lokala aktivister och föreningar betydelsefullt med autonomi, frihet och självständighet (disconnections) i förhållande till den offentliga planeringen. Det finns dock enligt Franklin och Marsden ömsesidiga vinster med samverkan. För att öka synergierna är det enligt Franklin och Marsden offentlig sektor, kommuner och regioner som behöver ha en mer nyanserad framtoning och en mer faciliterande roll än en traditionell reglerande roll (Franklin & Marsden, 2015, 940).

Franklin och Marsden (2015, 942) utgår i sitt resonemang om kopplingar och självständighet från Robert Putnams (2000) begrepp 'bonding'. Bonding avser de sociala relationer som knyter individer till varandra och som håller samman specifika sociala grupper. Ett annat begrepp som de lånar från Putnam är 'bridging' som avser externa relationer som knyter samman olika grupper och individer. I kontrast till detta beskriver Franklin och Marsden även 'Linking' som istället för horisontella relationer beskriver samspelet mellan olika planeringsnivåer och maktrelationer som till exempel mellan en

samhällsförening och en kommun. Sammantaget menar Franklin och Marsden (2015, 942) att den politiska synen på hållbar platsutveckling i England och Wales präglas av att alla aktörer, offentliga och privata i alla storlekar och funktioner har ett gemensamt ansvar. Detta synsätt delas även av John Friedman (2010) i artikeln *Place and Place-Making in Cities: A Global Perspective*. Franklin och Marsden (2015) ser detta som ett resultat av en politisk förankring i begrepp som *localism* och *big society* som etablerat sig i Storbritannien de senaste 10 åren (Featherstone et al. 2012; Brownill & Bradley, 2017).

De nya typer av lokala samarbeten och territoriella pakter som uppstår som en motreaktion till en ökande internationell konkurrens och globalisering har varit föremål för omfattande planeringsforskning de senaste decennierna (Harvey, 1989; Castells, 1996; Storper, 1997; Porter, 2000; Sassen, 2000; 2014; Massey, 2007). I Europa har en tidigare toppstyrd planering (*regulatory planning* och *statutory planning*) allt mer ifrågasatts och övergått till en flexibel och anpassningsbar planering. Som svar mot nya samhällsutmaningar, osäkerhet om den framtida utvecklingen och målsättningar om utökat demokratiskt inflytande har fokus riktats mot strategisk och medverkande planering (Forester, 2012; Healey, 1997; 2012; Albrechts, Healey & Kunzmann, 2003).

Platsutveckling som ett svar på tilltagande geografisk konkurrens

EN NY EKONOMISK GEOGRAFI

Planeringen av samhällen, städer och regioner sker mot bakgrund av ständigt nya samhällsutmaningar. Dagens planering är således ett resultat av de samhällsomvandlingar som sker och tidigare skett. Särskilt märkbar för dagens svenska planeringsmodeller är de stegvisa förändringar som sker med början i 70-talets ekonomiska kriser och öppningar för en mer internationell och global ekonomisk marknad, tilltagande migration samt en tilltagande diskussion om samhällets miljö- och klimatpåverkan. Kanske är denna omvandlings särskilt påtaglig i Västra Sverige och Göteborg där varvskrisen direkt påverkade stora landområden i centrala Göteborg. Varvskrisen påbörjade även en regional process av att med stadsplanering och platsutveckling ge stöd för bebyggelseutveckling, klusterbildning, konkurrenskraft och innovation i de tidigare varvsområdena på Norra Älvstranden.

Enligt planeringsforskaren Andreaz Strömgren (2007, 171) leder kriserna i början på 70-talet till att trycket ökar för att i Sverige utveckla en flexibel och anpassningsbar samhällsplanering. Osäkerhet kring omvärldsförändringar till skillnad från den relativt stabila konjunkturuppgång som skett i Europa sedan slutet på andra världskriget ökar den politiska viljan till flexibilitet. Planering övergår enligt Strömgren (2007, 50-51) från att styra framtiden till att anpassa sig till en spontan utveckling. Samtidigt växer kritiken under 60- och 70-talet mot modernismens anspråk på tolkningsföreträde, rationalitet och sanning i en mycket bredare bemärkelse. Strävan efter konsensus kring placeringsbeslut ifrågasätts och strömningar som utmanar "elitens" tolkningsföreträde för samhällets utveckling växer. Detta sker enligt Strömgren (2007, 51-53) med utgångspunkt i att det inte är planerarnas verktyg för att styra planeringen som behöver utvecklas utan det civila samhället och marginaliserade grupper som behöver få ökat tillträde till planeringen av samhället. Planeraren ses mer och mer som en person som arbetar för att stödja och utveckla samarbeten med dessa grupper så att de får tillträde till en position där de kan driva sina intressen.

Den ekonomiska kris som inträffar i början på 90-talet utgör, enligt sociologerna Bengt Larsson, Martin Letell och Håkan Thörn (2012, 3), ytterligare en vändpunkt för svensk politik och ekonomi. Den svenska politiska och ekonomiska modellen för finanspolitiska åtgärder med mål att reglera konjunktursvängningar, övergår mer och mer i en marknadsstyrd samhällsordning. Enligt Larsson, Letell och Thörn utgår den politiska argumentationen från att staten ska minska sin inblandning i planeringen inklusive dess genomförande. Istället ska marknadsinitiativ svara för genomförandet samt i större omfattning besluta om vilka investeringar och vilken förändring som ska genomföras. Detta skifte är enligt Larsson, Letell och Thörn (2012, 8) del av en långsam omvandling där privatisering och ett utökat inflytande från marknadskrafter är resultatet av nya offentliga-privata överenskommelser där marknadsmekanismer införs för att producera och distribuera offentlig verksamhet.

En utökad mellankommunal konkurrens samt privatisering inom flera statliga och kommunala sektorer försämrar möjlighet att styra lokalisering av arbetslivet samt locka till sig ekonomiska investeringar. Enligt planeringsforskaren Gösta Blücher (2013, 56) försvagas planeringsinstrumenten då entreprenörernas och byggbolagens makt ökar i takt med att många kommuner säljer markinnehav under 90-talets ekonomiska kris. Komplexiteten och svårigheterna att påverka lokalisering av arbetstillfällen blir en kritisk frågeställning i relation till politiska målsättningar om regional utjämning.

Utmaningen för offentlig sektor att finansiera genomförandet av nya stadsomvandlingsprojekt är en av orsakerna till att bland annat Göteborgs kommun under 90-talet söker nya samarbetsformer med företag och exploatörer i utvecklingen av bland annat norra Älvstranden (Öhrström, 2004). Lokalisering av verksamheter och arbetsplatser som politiskt verktyg blir till stora delar satt ur spel och blir snarare en fråga om företagsekonomiska intressen och juridiska möjligheter än om politisk vilja (Blücher, 2013). Maktbalansen mellan offentliga och privata aktörer förändras (Björling, 2016, 45).

Enligt Strömgren (2007, 20) går den offentliga planprocessen under 90-talet från att vara proaktiv till att bli reaktiv på privata initiativ. Parollen att ”marknaden vet bäst” leder enligt stadsbyggnadsforskarna Carl-Johan Engström och Göran Cars (2013, 16) till en situation i Sverige där ett fåtal stora företag delar på den svenska marknaden. Samtidigt sker i slutet på 90-talet omfattande demografiska förändringar där många mindre kommuner i Sverige minskar i befolkningmängd (Amcoff & Westholm, 2007). Genom denna förändring påverkas även handlingsutrymmet för utvecklingen i mindre orter (Boverket & Tillväxtverket, 2015).

KRITIK AV DEN MODERNISTISKA PLANERINGEN

Samhällsutmaningar leder även till att den modernistiska planeringens rumsliga ideal om funktionsuppdelning och trafikseparering samt industriella rationalitet ifrågasätts och förstärks. Stadsbyggnadsforskningen och praktiken återvänder bland annat till urbansociologerna George Simmel (1903) och Patric Geddes (1915) som redan i början på 1900-talet intresserade sig för framväxten av stadens sociala relationer och ett holistiskt förhållningssätt till samhällsutveckling. Urbanisten Jane Jacobs och stadsplaneraren Jan Gehl, som redan på 60 och 70-talet var tongivande kritiker till den modernistiska planeringen med utgångspunkt i att förespråka gatans och det urbana grannskapet liv får i en svensk kontext nytt gehör under 90-talet. Även stadsbyggnadsteoretikerna Kevin Lynch (1960), Gordon Cullen (1961), sociologen Herbert Gans (1968), och urbanisten William Whyte (1980) bidrar till att forma en motrörelse till de planeringsidéer och ekonomiska modeller som förespråkar bebyggelsestrukturer som rationaliseras av till exempel kranbanor och trafikseparering (Björling, 2016, 42). Jacobs, Gehl, Lynch, Cullen, Gans och Whyte framhåller alla gatans skala, kvarterens form etc. som betydelsefulla för att skapa liv och rörelse i staden vilket på olika sätt inspirerat en framväxande praktik och teoriutveckling kring platsutveckling.

Med utgångspunkt i Jacobs och Gehl betonas inom stadsbyggnadspraktiken betydelsen av en småskalig miljö samt blandning av funktioner. Målsättningen är att utveckla miljöer som både används av de som bor lokalt och de som rör sig till en plats. På så sätt skapas det enligt Jacobs större närvaro i gaturummet. Jacobs och Gehl betonar även gatunätets skala

och tillgänglighet. Enligt Jacobs är det även betydelsefullt för en hållbar stadsutveckling att miljön och bebyggelsen präglas av olika karaktärer som ger förutsättningar för olika innehåll, hyror etc. Det är dock inte enbart ålder som spelar in utan även vilket underhåll som investerats i byggnader och vilka skillnader som på så sätt skapas (Jacobs, 1961, 244-248). Jacobs framhåller även betydelsen av täthet, eftersom täthet enligt Jacobs ger en tillräckligt stor befolkningsmängd för att skapa ett lokalt utbud av service och handel och ett tillräckligt stort utbud för 'den urbana offentligheten'.

Den kritik som Jacobs riktar mot modernismens stadsbyggnadsprinciper får grogrund i den svenska stadsbyggnadsdebatten med hjälp av hur bland annat ekonomen Richard Florida (2006) diskuterar betydelsen av staden som konkurrensfaktor. Jacobs fokus på det urbana livet ses av Florida som grundläggande för den nya ekonomiska logiken och tjänstesamhällets och konsumtionssamhällets önskemål om tillgängligt utbud av varor, tjänster och kultur. Richard Florida (2006) beskriver i boken *Den kreativa klassens framväxt*, som får stort genomslag bland planerare och politiker i början av 00-talet, att det är de människor som har sin kreativitet som främsta arbetsredskap som driver den ekonomiska utvecklingen. För att skapa konkurrenskraft och nya arbetstillfällen behöver städer och andra platser därmed göra sig attraktiva för den kreativa klassen. Enligt Florida är det platser som präglas av öppenhet, mångfald och tolerans (Florida, 2006, 271). Florida poängterar med detta som utgångspunkt att platsen idag har fått en särskild betydelse, då platsens egenskaper är avgörande för att locka attraktiv arbetskraft till regionen.

Med stöd från Floridas teorier samt argumentation av ekonomer som Bruce Katz och Jennifer Bradley (2013) och Edward Glaeser (2011) betraktas staden inom samhällsbyggnadspolitikerna allt mer som ett konkurrensmedel på den globala marknaden och i den globala konkurrensen om kunskap och arbetskraft. Tonvikten på stadens utveckling och problemformuleringar förstärker en övergripande urban norm i samhället vad gäller tolkningsföreträde för samhällsutmaningar och hur resurser och investeringar prioriteras (Björling, 2016; Rönnblom, 2014; Tietjen, 2011; Wachsmuth, 2014). Forskning lyfter även fram att den romantisering som de senaste åren växt fram med utgångspunkt i 1800-talets stenstad (Tunström, 2009) ofta är baserad på en ideologisk konstruktion av stadens gemensamma sociala rum (Lefebvre, 1996; Johansson & Sernhede 2003, 13).

Samtidigt riktas det kritik mot att bland annat Jacobs och Gehl inte inkluderar ett relationellt perspektiv på de stadsmiljöer som de studerar och kritiserar. Bland annat stadsbyggnadsteoretikern Julia Fredriksson (2014) belyser i avhandlingen *Konstruktioner av en Stadskärna* hur stadskärnornas rumsliga förutsättningar för handel sällan diskuteras utifrån vilket omland som befolkar dem. Det behövs enligt Fredriksson ett kritiskt förhållningssätt till hur rumsliga relationer mellan centrum och periferi skapas och reproduceras genom planering (Dikeç, 2007). Kritik av vilka delar av staden som inkluderas i planeringen bör även som Pierce, Martin & Murphy (2010) framhåller riktas mot metoder för hållbar platsutveckling. Särskilt mot målsättningen att skapa en hållbar och inkluderande platsutveckling är det betydelsefullt att klargöra hur ett utökad fokus på utvecklingen av stadskärnor och dess utbud av handel och service även begränsar möjligheterna att investera i andra områden samt riskerar att exkludera socio-ekonomiska grupper.

Även Florida, Katz & Bradley och Glaeser kritiserar för att ett urbant fokus på ekonomisk tillväxt riskerar att öka sociala orättvisor och en ohållbar exploatering av

naturresurser (Gleeson, 2012; Heynen et al., 2006). Med utgångspunkt i Lefebvres (2003a) arbeten från 70-talet beskriver urbanteoretikern Neil Brenner hur den pågående 'planetära' urbaniseringen leder till rumsliga orättvisor (Brenner, 2014; Robinson, 2011; 2013). Brenner pekar på att samtidigt som städerna samlar och koncentrerar resurser och människor till städer så pågår även en utvidgande urbanisering där i stort sett hela jordens yta påverkas av städernas ökande resursanvändning. Även Florida (2017) framhåller i boken *The new urban crisis: how our cities are increasing inequality, deepening segregation, and failing the middle class- and what we can do about it* att ett urbant fokus för samhällsutveckling som präglat västvärlden de senaste decennierna har förstärkt en socio-ekonomisk polarisering i samhället. Florida ser detta som en av orsakerna till framväxten av politisk populism.

Den tilltagande internationalisering och globala konkurrens som ökar under 90-talet beskrivs även av bland annat ekonomen Paul Krugman (1991), sociologerna Saskia Sassen (2000) och Manuel Castells (1996). En tilltagande ekonomisk konkurrens leder till att städerna kraftsamlar för att positionera sig vilket tenderar att leda till prioriteringar av utbyggnadsstrategier för städernas centrala delar och minskande resurser för andra delar av städerna och den kringliggande landsbygden. Effekterna av dessa platsbyggnadsstrategier kritiserar av bland annat geografen Doreen Massey (2007) som argumenterar för att ett dominerande fokus på städer som centraliteter för samhällsomvandlingar i stort förstärker regional obalans. Centralisering av regionala medel för att stärka regional och global konkurrenskraft begränsar enligt Massey (2007, 97-113) investeringar i övriga geografiska delar. På så sätt tenderar ambitionerna att positionera sig i en regional och global konkurrens samt att kraftsamla kring staden som regionalt centrum att leda till en ojämn geografisk utveckling på regional och nationell nivå (Iammarino, Rodríguez-Pose & Storper, 2018; Enflo, 2016). Rumsliga maktrelationer uppträder här utifrån en mångfald av olika teman så som klass, genus, etnicitet och geografisk placering utifrån stad och land (Björling & Fredriksson, 2018, 35). Hur en orättvis exploatering av resurser har skapat en global ojämn geografisk utveckling är en av de mest centrala frågorna inom geografi, sociologi och planeringsforskning (Pieterse, 2008; Brenner, Peck & Theodore 2010; Robinson, 2013; Pike, Rodríguez-Pose & Tomaney, 2014).

Även Krugman som var av central betydelse för framväxten av det som kallas *den nya ekonomiska geografin* framhåller kritik till de egna teorierna. Modellerna för att företagens lokalisering och städernas positioner i förhållande till globala ekonomiska nätverk påverkar företagens konkurrenskraft var enligt Krugman (2010) inte tänkta att direkt föras över till konkret planering. Krugman beskriver i artikeln *The new economic Geography, Now middle-aged* (Krugman, 2010) hur syftet var att för den breda massan av ekonomer synliggöra betydelsen av geografiska förutsättningar för den ekonomiska utvecklingen. Avsikten var således inte att de teoretiska modellerna för de geografiska relationerna mellan geografiska sammanhang av centrala och perifera regioner, städer, produktionsenheter och naturresurser skulle översättas till realpolitik, utan modellerna avsåg att förklara ekonomiska mönster och väcka insikter och frågeställningar med utgångspunkt i geografiska frågor (Krugman, 2010, 5-8).

KLUSTER OCH SAMVERKAN

En annan teoribildning kring platsutveckling som får fäste inom stadsbyggande och planering under 90-talet är kluster-teori (Porter, 2000). Klusterteori framhåller hur specialisering av företag och geografisk närhet ger konkurrensfördelar och förbättrar förutsättningar till innovation. Geografen och planeringsforskaren Bo Öhrström (2004) som inom Västra Götalandsregionen har varit med och format platsutvecklingsmetodiken kring *kultursystem* skriver i sin avhandling *Urban Processes and Global Competition* hur klusterteorier, nya samverkansmodeller, 'triple helix' och teori om samhällsomvandling som komplexa system var av central betydelse för omvandlingen av Norra Älvstranden och de teknik- och ingenjörskluster som påbörjades på Lindholmen under 90-talet. Klusterteori som samlar kompetenser, teknik och arbetskraft till ett samlat område, eller en samlad miljö får fäste inom både kommunal och regional planering som en platsutvecklingsmetod.

Platsutvecklingen på Lindholmen med fokus på att samla och skapa samverkan mellan kunskapsintensiva företag och kommunens fysiska planering kan ses som en föregångare till den utveckling som ekonomerna Bruce Katz och Julie Wagner (2014) benämner 'Innovation districts'. Enligt Katz är den täta, tillgängliga och funktionsblandade staden eftersträvnsvärd för företag som arbetar med att utveckla ny teknik (Katz 2014, 3)

Tongivande för det fokus på platsutveckling som utvecklas i Göteborg och västra Götaland under 90- och 00-talet är även Manuell Castells. Castells (1996) beskriver på ett liknande sätt som antropologen Marc Auge (1995) att det moderna samhället formar 'icke platser'. Castells gör även en uppdelning mellan det han beskriver som 'platsrum' och 'flödesrum'. Enligt Castell skapar tillgängligheten till den nya ekonomins rum en uppdelning/polarisering mellan den kosmopolitiska eliten som eftersträvar fri rörlighet och friktionsfria flöden och transaktioner i flödesrummets sekvenser av flygplatser, hotell och globala trender. Vanliga människor är däremot enligt Castells platsbundna och tröga (Castells 1996; Karlsson 2003, 97), "folket" är enligt Castells lokalt.

Idéhistorikern David Karlsson beskriver i boken *Urbanitetens Omvandlingar* (Johansson & Sernhede 2003) hur Castells teorier är tongivande inom kultursektorn i början på 00-talet och kan användas för att analysera omvandlingen av Göteborg under 90-talet. Enligt Karlsson pekar Castells på att ett rumsligt resultat av flödesrummet leder till en 'ahistoriskt' och 'akulturell' arkitektur och stadsbyggnad (Karlsson 2003, 97). Karlsson ser att det i Göteborg formas en ambivalens mellan att bibehålla en lokal särart eller att satsa på en ny arkitektur. Det formas således under 90-talet en känsla av att tidigare platsidentiteter är på väg att lösas upp samtidigt som platsidentitet framhålls som ett konkurrensmedel. Sammantaget formas en grogrund för planeringsmetoder som både fokuserar på platsens betydelse, gestaltning och programmering som utgångspunkt för lokal utveckling och som betonar hur samverkan mellan offentlig och privat sektor kan leda till att planeringen genomförs.

Inom arkitektur och stadsbyggnad leder utvecklingen under 90-talet på en mer övergripande nivå både till framväxten av det som stadsbyggnadsteoretikern Hans Ibelings (2001) beskriver som *Supermodernism*, en arkitektur som eftersträvar ett transparent uttryck och att framhålla en global logik av flöden och sammanhang. Samtidigt växer det

fram en tillbakablickande och historiserande arkitektur som inte sällan uppträder i framväxten av nya villaförorter² och externa handelsområden (Ejigu & Haas, 2014).

Enligt stadsbyggnadsforskaren Tom Nielsen (2008, 77, 101) är dock båda riktningarna resultatet av en mer marknadsliberal politik. Nielsen skiljer mellan det han kallar för *almost all right-paradigmet* med avseenden på en arkitektur som inordnar sig i en global flödesbaserad ekonomi samt *identifikations-paradigmet*, med avseende på en tillbakablickande arkitektur. Nielsen diskuterar de etiska och politiska konsekvenserna av dessa estetiskt grundade paradigmen som trots två vitt skilda formmässiga resultat bygger på samma politiska och ekonomiska utgångspunkt. Nielsen (2008, 121, 144-146) skriver utifrån en kritisk analys att, även om det råder politisk konsensus om att planeringen bör utgå från ledord som mångfald, hållbarhet, jämlikhet blir det byggda resultatet generaliserat av samhällets ekonomiska strukturer som ligger bakom stadens fysiska form. Planeringen kommer oavsett metod inte åt de underliggande orsakerna och processerna för de problem som samhället står inför. Samhällsutvecklingen sker utan ett tillräckligt kritiskt förhållningssätt till reproduktionen av ett långsiktigt socialt och miljöpåverkande ohållbart samhälle. Det finns i Niensens resonemang likheter med hur både Abrahamson (2013) och Marsden (2013) diskuterar förutsättningar för en mer inkluderande och hållbar platsutveckling.

För att synliggöra behovet av en mer demokratisk planering växer under 00-talet ett antal motreaktioner mot en marknadsfokuserad planering fram. Planerare och arkitekter eftersträvar medvetet medverkan från lokala aktörer (Göteborg, 2016). På en övergripande nivå växer det som av bland annat planeringsteoretikern Patsy Healey (1997; 2012) beskrivs som *collaborative-* eller *participatory planning* fram. Det finns en ambition att utöka dialogen med medborgare och en vilja att bryta med den hierarkiska, reglerande planeringen som utformats som en del av den moderna planeringen under 1900-talet.

Även framväxten av grupperingar som *Tactical urbanism* och *DIY-urbanism* sker med målsättning att bryta hierarkier inom planeringen. Bland annat med bakgrund i politiska initiativ som *reclaim the street* som utvecklas under 90-talet (Purcell 2008). Lokala initiativ och motreaktioner mot att de äldre stadskärnorna avfolkas och att handel etablerar sig i externa handelsområden inverkar även på framväxten av *Business Improvement Districts* och *Community Redevelopment Agencies* i Nordamerika och Storbritannien. Framväxten av gräsrotsinitiativ och proteströrelser sker också mot bakgrund av att offentlig sektor, i en tid av återkommande politiska och ekonomiska kriser, allt mer präglas av åtstramningspolitik. Balansen mellan offentlig och privat sektor har på så sätt förändrats vilket förändrar handlingsutrymmet och maktrelationerna (Parker & Street, 2018).

Den tilltagande geografiska konkurrensen och kritik av den reglerande och teknokratiska planeringen ger tillsammans ett större fokus på planeringsmetoder som utgår från dialog, flexibilitet och samhällsutveckling som komplexa system (Healey, 2007; Innes & Booher, 2010; Albrecht, 2010; Davoudi, 2012; Silva, 2016; Rauws, 2017). Planeringsforskningen pekar på att bryta med en utgångspunkt i kontroll och reglering och öppna planeringen mot att inkludera förändring. Det krävs därmed att planeraren får en mer faciliterande roll och har kapacitet att samordna processer och olika aktörer. Samtidigt

² I en internationell kontext ökar antalet Gated Communities där enbart de som bor eller har ett ärende har tillträde. Vi har i Sverige inga omfattande exempel på denna utveckling än.

betonar forskningen behovet av att ge förutsättningar för planering som en lärprocess där kunskap från olika aktörer inkluderas (Boonstra, 2015; Rauws, 2017, 43).

Sammantaget leder kritiken mot modernismens planering och framväxten av teoribildning inom den nya ekonomiska geografin och nätverkssamhället under 00-talet till en brytning där ett utökat fokus på plats och en kritik mot den reglerande planeringen även får fäste inom den offentliga planeringen. Aktivism gräsrotsrörelser, organiserade och enskilda initiativ som uppträder som en reaktion mot den institutionella planeringen blir på så sätt formaliserad. Samtidigt skapa nya samarbetsformer mellan offentliga och privata aktörer. Rollfördelningen inom planeringen suddas på sätt och vis ut.

Svårigheterna att vid seminarierna inom arbetet med kunskapsöversikten klargöra om platsutveckling är en strategi eller taktik, initierad ovanifrån eller underifrån kan få sin förklaring här. Fokus på platsutveckling genomsyrar i stor utsträckning både den formella planeringen och ”aktivisterna”. Frågeställningar om vem och vilka som har tolkningsföreträde, tillträde till förhandling om rumslig förändring och vad som är resultatet av platsutveckling som en rumslig kamp kvarstår dock.

Platsutveckling

Inom det omfattande fält av forskning som på olika sätt beskriver metoder för hållbar platsutveckling har det under senare år växt fram ett antal grupperingar. Inom forskningen kring platsutveckling finns det, på samma sätt som för stadsbyggnads- och planeringsforskning i stort, en övergripande skiljelinje. Å ena sidan finns det undersökande och beskrivande forskning, av hur olika platsutvecklingsprocesser utvecklas för att möta nya samhällsutmaningar. Å andra sidan finns det en kritisk forskning med fokus på att undersöka hur pågående stadsomvandlingsprocesser och plats-utveckling påverkar rumsliga maktrelationer och rättvisefrågor. Den här uppdelningen kan i vissa fall även ses som en uppdelning mellan forskning som utifrån en hållbar utveckling ser potential i en evolutionär samhällsutveckling där vi successivt hanterar nya utmaningar samt forskning som ser att mer radikala förändring krävs för att möjliggöra en hållbar och rättvis framtid.

Platsutveckling diskuteras även inom flera olika discipliner så som stadsbyggnad, planering, geografi, statsvetenskap, sociologi, ekonomi och antropologi. Hur platsutveckling används skiljer sig åt mellan olika discipliner. Övergripande går det att säga att geografi och sociologi främst använder platsskapande och plats som metodologisk lins för att undersöka pågående sociala, politiska, ekonomiska och ekologiska processer. Inom ekonomiforskningen är det framförallt betydelsen av plats och platsutveckling som utgångspunkt för den ekonomiska marknadens förändringar som studerats. Planeringsforskningen är likt geografi och sociologi intresserad av att förstå plats som utgångspunkt för samhällsförändring men det finns även en ambition att förstå hur planering och samhällsförändring påverkar rumsligt meningskapande och hur platsutveckling påverkar samhällsförändringen. Stadsbyggnadsforskningen fokuserar främst på hur platsutveckling kan utvecklas som metod och praktik.

Kapitlet är uppdelat i tre delar. Först beskrivs utifrån en mer övergripande planeringshorisont hur platsutveckling formats som svar på de övergripande samhällsutmaningar som introducerats i förra kapitlet. Därefter redovisas för forskning som undersöker platsutveckling som metod i relation till förändringar mellan stad och landsbygd. Avslutningsvis redovisas forskning kring de metoder för platsutveckling som lyfts fram inom projektet hållbara platser.

SAMVERKAN OCH KONKURRENS

Planeringsteoretikern John Friedman (2010) beskriver i artikeln *Place and Place-Making in Cities: A Global Perspective*. att plats under de senaste decennierna utvecklats som metodologisk lins för stadsbyggnadsforskning och att place-making kan ses som strategier och taktiker från planeringspraktiken och en växande gräsrotsrörelse. Friedman utgår i sin artikel, i likhet med många andra forskare som beskrivits ovan, från att begreppet plats har fått en central position för att marknadsföra städer och hantera geografisk konkurrens. Friedman beskriver denna övergång som ett resultat av att nationalstaterna har fått ett minskat handlingsutrymme att styra den ekonomiska utvecklingen och att mer ekonomisk styrning sker på överstatlig nivå, på regional nivå och lokal nivå. Därmed uppstår nya inomnationella och mellannationella konkurrenslägen (Friedman, 2010, 150; Brenner, 2004).

Planeringen har samtidigt blivit mer entreprenöriell där även offentlig förvaltning utvecklar modeller och metoder inspirerade från marknaden och den privata sektorn (Harvey, 1989). Geografen David Harvey (1989) beskriver kritiskt att en offentlig sektor som tidigare haft ett förvaltande perspektiv alltmer utvecklar en styrningslogik som syftar till geografisk utveckling. Harvey beskriver detta som territoriella pakter mellan offentliga och privata aktörer, vilket osynliggör ideologiska skillnader för samhällsförändringar. Friedman skriver att det behövs nya offentliga-privata samarbeten (public-private partnership) för att säkerställa planeringens genomförande. Den här problembeskrivningen får medhåll av fler andra forskare som undersöker framväxten av plats-utvecklingsmetoder (Öhrström, 2004; Fabian & Samson, 2016; Silva, 2016)

Friedman ser även framväxten av platsutvecklingsmetoder som en reaktion mot att samhällsutvecklingen och särskilt den ekonomiska utvecklingen inte längre har en grundläggande koppling till det vardagliga livet i staden (Friedman, 2010, 150-152). Platsutveckling och dess olika grupperingar kan här ses som en fortsättning på rörelser som *Situationisterna* i Paris under 60-talet samt *reclaim the street* och *Occupy* som växer fram under 90-talet som proteströrelser mot en tilltagande globalisering (Finn, 2014, 382, 385).

Det tilltagande intresset för plats behöver även enligt Friedman (2010, 150, 158) ses som en kritik mot en tilltagande platslöshet. På ett liknande sätt som Marc Auge (1995) och Manuel Castells (1996) beskriver Friedman den globala ekonomins rum vilket kommer till uttryck i generiska flygplatser, motorvägar, kontorskomplex och turisthotell.

För att verka som ett motstånd mot denna utveckling lyfter Friedman fram det småskaliga grannskapet som förebild för platsutveckling. Lokala initiativ som protest till pågående samhällsomvandling beskrivs även i boken *Resistance, Space and political identities: the making of counter-global networks* av geografen David Featherstone (2008).

Friedman skriver att en hållbar platsutveckling behöver utgå från tre saker. Den behöver vara *småskalig*, *bebodd* samt *omtyckt* och *värderad* av sina invånare utifrån det platsen innebär (Friedman, 2010, 154). Den här utgångspunkten väcker så klart frågor om vem som har tolkningsföreträde och behöver enligt Friedman kompletteras med en relationell förståelse av rum (Cressweell, 2004, 39).

Friedman (2010, 154-155) framhåller även fotgängarens skala som central för människor att interagera med varandra på oplanerade sätt och att använda det offentliga gaturummet som ett rum för sociala möten. Som en fjärde parameter framhåller Friedman behovet av att platser även är *centraliteter* i sin omgivning, det vill säga att platsen även lockar besökare och innehåller en dynamik mellan det lokala livet i grannskapet och är en del av en större kontext.

Avslutningsvis framhåller Friedman att platsutveckling eller att skapa plats är allas ansvar. Planerare behöver enligt Friedman engagera sig direkt med dem som bor och verkar i ett grannskap eller kvarter och på så sätt etablera en moralisk relation och uppmärksamma människors 'rätt till staden' (right to the city), det vill säga deras sätt till lokalt medborgarskap (Friedman 2010, 159; Lefebvre, 1996). I detta arbete ingår dels att säkerställa välfärdssamhällets infrastruktur, att se till så det finns lekplatser och ett de gående har tillgång till trafiksäkra gathörn. Men det är även avgörande att det formas organisering för att ge en röst till utsatta grupper och ge förutsättningar till social inkludering.

Friedman (2010, 160) beskriver hur det i Kina har etablerats grannskapsstyren som kallas *Shequ* och i Japan *Machizukuri* med syfte att bygga upp och utveckla kvarteren. Det finns i framväxten av dessa organisationer en inbyggd kritik mot hur den rumsliga omvandlingen sker i Asien som ett resultat av den globala ekonomin och accelererande urbaniseringen. Här finns likheter med hur det i USA växt fram *Community Redevelopment Agency* för att fokusera på den lokala utvecklingen skapa ny samverkan mellan staden/kommunen och medborgare (Vance, 2011). Ett svenskt exempel på den här typen av lokal organisering är Kosternämnden i Strömstads kommun som är en demokratiskt vald grupp som företräder invånarna på Kosteröarna i dialoger med kommunen. Kosternämnden är inte en kommunal nämnd, utan en demokratiskt vald förening för att påverka den lokala rumsliga omvandlingen.

Friedman avslutar sin artikel med att påpeka att det inte finns någon enskild metod för platsutveckling som fungerar överallt. Det krävs anpassning till olika stadsbyggnadspraktiker och till lokala förutsättningar. Det centrala är dock att de som styr den formella planeringen inkluderar lokala initiativ och att platsutvecklingen ses som en dynamisk process under ständig förändring och under olika tolkningar. Friedman lyfter dock fram att det finns utmaningar för att säkerställa dialog. Det finns i Friedmans argumentation likheter med hur Marsden (2013) lyfter fram rollen som 'guide/pathfinder' i planeringsprocessen. Likheter finns även med hur arbetet med platsbyggnad och Jubileumparken i Göteborg lyfter fram den rumsliga omvandlingen som en dialogform där de som vanligtvis inte medverkar i planeringsprocessen bjuds in och att det insisteras på deras medverkan (Göteborg, 2016).

Planeringsteoretikern Ana Mafalda Madureira (2013, 157) har genom intervjuer med ledande planerare och politiker i Malmö undersökt hur platsutveckling är ett redskap inom planeringen för att skapa och förändra bilder av städer. Madureira (2013) framhåller samspelet mellan diskursiv och fysisk omvandling. Enligt Madureira är platsutveckling en del av en entreprenörsbaserad planering som syftar till att skapa attraktivitet och att stärka konkurrensen mellan städer och generera investeringar i en kunskapsintensiv ekonomi (Madureira, 2013, 158). Madureira ser två tendenser inom platsutveckling. Det ena är att platsutveckling i form av att förändra image och bilden av en stad sker genom investeringar i flaggskeppsprojekt. Ett exempel är Bo01 i Malmö. Ett projekt som syftade till att visa det nya Malmö och att locka tillbaka barnfamiljer till staden och skapa bilden av det nya post-industriella Malmö. Det andra exemplet som Madureira lyfter är Sorgenfri i Malmö där strategin istället för ett flaggskeppsprojekt handlade om att lyfta fram stadsbyggnadsideal så som stadsrum, stadsliv och nätverk för att stärka områdets och Malmös image som spännande och tolerant (Madureira, 2013, 167).

Genom de två exemplen lyfter även Madureira fram vad som kan ses som en paradox mellan att å ena sidan genom platsutveckling arbeta med planeringsarbete som syftar till att utveckla unika attraktiva kvaliteter för en plats och samtidigt en övergripande homogenisering av planeringen där alla utvecklar liknande metoder (Madureira, 2013, 160). Madureira utgår i sin kritik från att städer utvecklar strategier och metoder för att locka det som Richard Florida beskriver som den kreativa klassen (Florida 2004). En kritik som Madureira delar med många andra urbanteoretiker så som geografen och planeraren Brendan Gleeson (2012) och sociologerna Jennifer Robinson (2013), Helena Holgersson och Catharina Thörn (2014).

Denna målsättning är enligt Madureira tydlig genom Malmös argumentation kring värdeord så som blandad bebyggelse, promenadvänliga miljöer och mångfald med avseende på byggd form, användning och användare i de nya stadsdelarna (Madureira, 2013, 169). Detta kommer till uttryck i att Malmö stad framhåller bebyggelse med affärslokaler mot gatan, små fastighetsinledningar och en blandning av olika aktiviteter inom bebyggelsen (Madureira, 2013, 166).

En slutsats som går att utveckla mot bakgrund av Madureiras studie är att platsutveckling istället för att stärka olikheter och unika kvaliteter snarare innebär mer av det som redan förändrar den diskursiva och rumsliga omvandlingen på en plats. Maduerira lyfter fram homogenisering som en kritisk faktor (Maduerira 2013, 169).

”The city formatted according to an ideal of user and uses loses its heterogeneity, its edge and the element of risk, surprise, danger and excitement that derive from non-conformity to suburban middle-class values and norms and from aestheticised environments.”

(Maduerira, 2013, 168)

Taktik och gerillarörelse

Under de senaste 20 åren har det som följd av övergripande förändringar inom planeringen växt fram en stor mängd olika initiativ och rörelser, grupperingar som går under namn som *Tactical Urbanism*, *Do-It Yourself (DIY) -Urbanism* och *Urban Akupunktur*. Det är svårt att klargöra tydliga gränsdragningen mellan olika angreppssätt och av vissa forskare ser till exempel *Tactical Urbanism* och *DIY urbanism* som undergrenar till *Urban Akupunktur* och vice versa.

På en mer generell nivå kan *Tactical Urbanism*³ ses som en motreaktion mot att planeringen tidigare varit styrd ovanifrån och taktik syftar här till ett underifrån perspektiv på rumsliga förändringar. Enligt Mike Lydon och Anthony Garcia (2015) är strategier redskap för dem med makt medan taktik är ett sätt för dem som saknar maktposition att med småskaliga insatser agera genom den långsiktiga planeringen.

*Do It Yourself (DIY) Urbanism*⁴ är likt Taktisk Urbanism en inriktning som under senare år växt fram för att synliggöra hur plats-utveckling sker genom individuella initiativ och ofta som en motståndsrörelse i förhållande till den formella planeringen.

*Urban Akupunktur*⁵ samlar initiativ där fokus är att genom att identifiera och utveckla strategiska platser i staden påbörja en mer omfattande förändring i samhället. Begreppet Akupunktur relaterar även till hur akupunktur som metod för att bota sjukdomar utgår från att ta bort de blockeringar som orsakar sjukdomen istället för att som i västerländsk kirurgi avlägsna den skadade delen Casagrande 2010; Houghton, Choi & Lugmayr 2015, 1).

³ Silva, 2016; Marshall, Duvall & Main, 2016; Mould, 2014; Zimmerman, 2015; Gadanho, 2014; Lydon & Garcia, 2015; Nabeel, 2010

⁴ Dahl, 2017; Fabian & Samson, 2015; Finn 2014; Pagano 2013; Deslandes, 2012; Douglas 2011; 2014; Iveson, 2013; Talen, 2012; Chase, Crawford & Kalinski, 2008; Hou, 2010; Spartaro 2016

⁵ Casagrande, 2010; Pascaris, 2012; Houghton, Choi & Lugmayr 2015; Houghton, Foth & Miller 2015; Lerner, 2014; Björling 2014; 2016

DIY-Urbanism

Stadsbyggnadsforskaren Donovan Finn (2014, 331) skriver i introduktionen till temanumret om DIY urbanism i *Journal of Urbanism: International Reserach in Placemaking and Urban Sustainability* att gräsrotsinitiativ i USA under de senaste decennierna växt fram som motreaktion till en tilltagande politisk turbulens, geografisk konkurrens och omfattande demografiska förändringar. DIY-urbanismen synliggör på så sätt enligt Finn (2014, 381) hur den formella planeringens ofta grundläggande målsättning, att hantera både allmänna och enskilda intressen, inte kan garanteras. Resultatet är uppkomsten av en mängd nya metoder så som 'urban space intervention', 'Guerilla Urbanism', 'Temporary Urbanism', 'Pop-up urbanism', 'Insurgent Urbanism' och 'Everyday Urbanism' (Finn, 2014, 381; Douglas, 2014; Fabian & Samson, 2016). Ofta uppstår dessa rörelser parallellt med att offentlig sektor präglas av budgetunderskott och konflikter mellan olika sektorer. Centralt för DIY-urbanismen är enligt (Finn, 2014, 384- 386) att den avser att både synliggöra samhällsproblem och lösa specifika urbana problem genom småskaliga förändringar. Exempel på detta kan vara en plats att sitta på i gaturummet, odlingsmöjligheter eller att åtminstone tillfälligt ordna en bilfri cykelbana på vägen. Finn (2014, 390) skriver att DIY-urbanismen och dess närliggande grupperingar utgör en mix av en mängd olika konstformer, ett socialt engagemang och en proteströrelse mot en formell planering som inte lever upp till invånarnas önskemål och behov. Sociologen Gordon Douglas (2014, 7) framhåller att det även riskerar att uppstå målkonflikter som följd av individuella initiativ till rumslig förändring. Den här typen av målkonflikter och tolkningar är enligt Douglas (2014; 19) av central betydelse att hantera för att säkerställa en socialt inkluderande platsutveckling.

Enligt Finn behöver den formella planeringen, även om den ser möjligheter med en tilltagande DIY-urbanism, klargöra sina grundläggande ansvarsområden så som att till exempel säkerställa ett distribuerat välfärdssystem, investera i och underhålla infrastruktur och arbeta för nödvändiga klimatanpassningar. Annars finns det enligt Finn en risk att strukturella utmaningar inte åtgärdas på en grundläggande nivå utan döljs av nya DIY-inspirerade projekt.

Problematiken med att det offentliga drar sig undan och lämnar över ansvar till privata aktörer diskuteras även av Claudiu de Magalhaes och Sonia Freire Trigo (2016) i artikeln *Contracting out publicness: The private management of the urban public realm and its implications*. Kritiken från Finn angående otydlig uppdelning av ansvar mellan offentlig och privat sektor delas av både Douglas (2014, 20) och Neil Brenner (2015) som i artikeln *Is "Tactical Urbanism" an Alternative to Neoliberal Urbanism?* ifrågasätter om inte DIY-inspirerade projekt när de genomförs av den formella planeringen riskerar att bli pyntprojekt för en redan bemedlad medelklass och på så sätt även skymma de strukturella problemen. Finn (2014, 395) ser dock att DIY-urbanismen och dess aktörer kan betraktas som pionjärer med avseende på att utöka det demokratiska handlingsutrymmet och engagemanget för att påverka den egna livsmiljön.

Planerarens roll i den här processen är enligt Finn (2014, 395) att skydda aktörernas engagemang och kreativitet och säkerställa ett jämlikt tillträde till planeringen. Statsvetarna Genevieve Cloutier, Marielle Papin och Christina Bizier (2018, 289) som studerat hur DIY-urbanismen kan användas för att hantera klimatförändringar framhåller att de projektbaserade samarbetena möjliggör att arbetsprocessen hanteras utanför den formella

planeringsprocessen. På så sätt ges möjligheter till ett utökat handlingsutrymme utanför den institutionaliserade planeringen och kan underlätta genomförandet av stegvisa förändringar. På så sätt kan inledande konkreta steg som till exempel nya grönytor för infiltration av vatten genomföras och användas för att synliggöra potentialen i en mer övergripande rumslig förändring och klimatanpassning.

Kulturvetarna Louise Fabian och Kristine Samson (2016, 178) beskriver i artikeln *Claiming participation – a comparative analysis of DIY urbanism in Denmark* hur Köpenhamns kommun strategiskt använder DIY-inspirerade initiativ för att både driva gentrifieringsprocesser vid stadsomvandlingsprojekt och som den typ av pyntprojekt som Brenner (2015) avser för att attrahera en kreativ klass till nya omvandlingsområden. En medveten strategi från kommunen riskerar enligt Fabian och Samson (2016, 180) att otydliggöra det autentiska stadslivet och inordna det i ett allt mer konsumtionsinriktat samhälle där även stadens rum konsumeras som en del av en urban livsstil (Zukin, 2010). Enligt Fabian och Samson är DIY-urbanismen ett tecken på att den modernistiska planeringen behöver utvecklas och att handlingsutrymmet för stadens invånare utökas.

Kritik mot att DIY-urbanism, urban akupunktur och tactical urbanism kan förstärka gentrifiering där marginaliserade och ekonomiskt utsatta grupper stängs ute från det offentliga rummet i staden framhålls även av kommunikationsforskaren Marcus Foth (2017) i artikeln *Lessons from Urban Guerrilla Placemaking for Smart City Commons*. Enligt Foth finns särskilt en risk när det offentliga rummet kommersialiseras och gränsdragningen mellan privata och offentliga sektorer blir otydliga (Foth 2017, 2). För att klargöra potentialen i platsutveckling ser Foth två grundläggande frågor: 1) Medför småskaliga initiativ som taktisk urbanism och akupunkturprojekt en reell förändring av staden så att de samhällsproblem som projekten säger sig hantera åtgärdas? 2) Kan platsskapande genom initiativ som DIY-projekt skalas upp till en systematisk nivå och på så sätt medföra betydelsefulla skillnader och ge förutsättningar för en hållbar utveckling av samhället i stort?

För att kombinera DIY urbanism med en strategisk planering krävs enligt Fabian och Samson (2016, 182) att den formella planeringen integrerar samverkan och även temporära åtgärder i de slutliga stadsbyggnadsförslagen. Kortfattat handlar det enligt Fabian och Samson om att förstå stadens utveckling som en kontinuerlig process, kamp (*struggle*) och förhandling mellan olika grupper och professioner.

Med ett särskilt fokus på att utöka en lokal (urban) motståndskraft (resilience) beskriver stadsbyggnadsforskarna Doina Petrescu, Constantin Petcou och Cornelia Baibarac (2016) i artikeln *Co-producing commons-based resilience: Lessons from R-Urban*, hur ett utökat lokalt handlingsutrymme kan medverka till att stärka lokal resilience med avseende på lokal motståndskraft mot strukturella och övergripande förändringar. Petrescu, Petcou och Baibarac (2016) fokuserar i sitt arbete både på motståndskraft i förhållande till effekterna av klimatförändringar och på neddragningar i välfärdsystem, ekonomisk kris och social instabilitet. Med utgångspunkt i resilience forskning (Holling, 1973; Folke, 2006) argumenterar Petrescu, Petcou och Baibarac (2016, 718) för en stärkt distribution av rumsliga resurser, kunskap och beslutsmandat till lokala aktörer och samhällen (communities). Samtidigt skriver Petrescu, Petcou och Baibarac (2016, 719) att en redistribuering av resurser även kräver en ny demokratisk grund kring privat och offentligt

ägande och en ny ansvarsfördelning eftersom nya former av samskapande kan skymma att de allmänna välfärdsystemen demonteras.

De initiativ till småskaliga ingrepp i form av odlingsmöjligheter, möteslokaler och återvinning och 'up-cycling' stationer som Petrescu, Petcou och Baibarac utvecklat inom projektet *R-Urban* kan ses som ett platsutvecklingsprojekt som upprättar en dialog kring hur den lokala motståndskraften kan utökas i samverkan mellan offentlig och privat sektor. Initiativet har på så sätt likheter med platsbyggnadsprojektet i Frihamnen i Göteborg (2016). En undersökande arbetsprocess för att utveckla en lokalt anpassad platsutvecklingsmetod som kan utöka det lokala handlingsutrymmet och klargöra rollfördelning mellan de aktörer som medverkar.

Planeringsforskaren Caroline Dahl (2017) beskriver i artikeln *Gothenburg's Jubileumsparken 0.5 and Frihamnen: Explorations into the aesthetic of DIY* hur den platsbyggnadsprocess som under senare år pågått i Frihamnen i Göteborg genom att fokusera på det temporära tillståndet mellan nuläge och en ny framtid har format en ny plats i staden. Enligt Dahl (2017, 73) är det genom att utveckla en samverkan mellan kommunens olika förvaltningar och samverkan mellan kommunen och föreningsverksamhet som projektet har formats. Med hjälp av det som kallas prototyper testas olika initiativ och skapar en diskussion om vad platsen kan bli genom att testa nya funktioner och nya innehåll. Dahl (2017, 74) argumenterar för att det undersökande förhållningssättet förändrar planeringsprocessen från att undersöka vad platsen kan vara till att undersöka vad rumslig förändring innebär (Cuff & Sherman, 2011; Braae, 2015). Arbetet med Jubileumsparken är enligt Dahl (2017, 78) ett exempel på det som stadsbyggnadsforskaren Ellen Braae (2015, 293) belyser som ett skifte från att studera en stadsomvandlingsprocess som ett vitt paper till att vara en undersökande process som försöker klargöra vad som finns på en plats och hur en förändringsprocess kan utgå från det som finns.

Enligt Dahl (2017, 75-77) är det betydelsefullt för arbetet i Frihamnen att arbetsprocessen sker inom den kommunala administrationen och att det på så sätt finns beslutsmandat att även arbeta med strukturer som ingår i det projektet kallar 'urban basics' – infrastruktur och tillgänglighet. Det har också varit betydelsefullt att arbetet med prototyper har föregåtts av en omfattande kartläggning (Cuff & Dahl, 2015). Även i kartläggningsarbetet har prototyper använts för att testa vad rumslig förändring innebär och vilka nya frågor för kartläggningsarbetet som kan ställas (Dahl, 2017, 78). Kartläggningsmetodiken liknar det som Lia Ghilardi beskriver som en kulturell kartläggning med målsättning att synliggöra ett inneboende rumsligt "DNA" (Ghilardi, 2011).

Samtidigt utmanar enligt Dahl (2017, 80) arbetsmetoden i Frihamnen den traditionella planeringsprocessen. Den park som projektet utvecklat temporärt överensstämmer inte med hur parken beskrivs i programhandling för detaljplanen vilket har orsakat frågetecken i relation till den långsiktiga regleringen av till exempel byggrätter och allmän plats inom området. Här kan arbetsprocessen i Frihamnen enligt Dahl ses som en undersökande process som synliggör begränsningarna i de traditionella planeringsinstrumentens förmåga att hantera stadsomvandling som en pågående, ofta osäker process.

Subgrupper av planeringsinriktningar under DIY-urbanism som går under namn som 'open-source urbanism' (Bradley, 2015; Kodalak, 2015; Oswalt et al., 2013), och 'urban commons' (Ferguson, 2014; Petrescu, Petcou & Baibarac, 2016) påverkar enligt Dahl (2017, 80-83) den traditionella planeringen mot nya roller och ansvarsuppgifter. Planeringen förändras mot en mer faciliterande, medlande och samordnande praktik vilket även diskuteras av flertalet andra forskare (Rauws, 2017; Franklin & Marsden, 2015; Ghilardi, 2011; Thomas, 2016)

Arbetsmetoden som utvecklats inom Frihamnen medför samtidigt enligt Dahl (2017, 83-84) ett antal risker. Att befintliga värden på platsen har utvecklats och att nya aktörer har börjat använda platsen kan i mötet med fastighetsutvecklingen av området upplevas som ett hinder i förhållande till att se området som ett vitt papper. Återigen blir centrala frågor om vem som har tolkningsföreträde och hur förhandlingen går när de "öppna" processerna möter den reglerade juridiska och ekonomiska stadsomvandlingspraktiken synliga. Avslutningsvis skriver Dahl (2017, 84) att platsbyggnadsprocessen i Frihamnen som dialog genom att bjuda in aktörer som vanligtvis inte medverkar i planeringen har bidragit till att avmystifiera stadsomvandlingsprocessen för de aktörer som medverkat. Denna process är i sig ett "demokratiserande" resultat och en del i den lärprocess som platsutveckling kan medverka till.

Urban akupunktur

Arkitekten och planeraren Manuel de Solà-Morales (2008) har varit tongivande för utvecklingen inom det som kan kallas Urban Akupunktur. De Solà-Morales (2008, 23) argumenterar för ett förhållningsätt där stadens delar ses i relation till varandra och att livet i staden påverkas av den konkreta utformningen av de småskaliga rumsliga sammanhangen som till exempel trappor, hörn och passager. Genom förståelsen av rummets detaljerade utformning synliggörs enligt de Solà-Morales öppningar för att forma relationer mellan den mänskliga kroppens skala och hastighet och staden. Till exempel synliggörs genom skala och mått på stadsrum om planeringen prioriterat bilar eller fotgängare. Omsorg om detaljer kan även synliggöra för vem rummet är format och på vilket sätt även marginaliserade grupper inkluderas eller stängs ute. De Solà-Morales (2008) framhåller dock att urban akupunktur inte ska begränsas till småskaliga, billiga projekt utan att storleken på ingreppen måste ses utifrån skalan på helheten. Akupunktursticken kan därmed även inbegripa infrastrukturinvesteringar och politiska processer, där enskilda händelser öppnar upp eller förändrar riktningen på en stadsomvandlingsprocess. För att identifiera dessa projekt och ge dem relevant utformning är det enligt de Solà-Morales avgörande att se och tolka staden utifrån dess nuvarande förutsättningar (Björling, 2016).

Även arkitekten och planeraren Jamie Lerner (2014) redogör i boken *Urban Acupuncture* för hur stadsplaneringen behöver utgå från människans skala och rytm samt att städer med en kulturell vitalitet påverkas av en mångfald av omvandlingsprocesser. För att koppla till inledningen av den här studien så har de genomgått processer av omförhandling som omstrukturerat resurser för att möta nya behov. I många fall är det enligt Lerner (2014, 2-3) ett specifikt brytningsskede som påbörjar en omstrukturering eller uppbyggnadsfas, insatser som Lerner i likhet med de Solà-Morales beskriver som urban akupunktur. De Solà-Morales har dock en tydligare profilering av akupunkturprojekt som ett planeringsverktyg för att kartlägga sammanhang och strukturera övergripande

omvandlingsprocesser. Lernalers arbete kan mer ses som en argumentation för att forma förutsättningar där invånare får tillträde till att forma sina livsmiljöer. Detta kräver enligt Lerner (2014, 43-47) samtidigt en politisk ambition att hantera strukturella problem så som brist i kollektivtrafik, brutna kretslopp för återföring av resurser, att öka allas tillträde till stadens publika rum och ett åtagande för solidaritet och fördelning för att motverka social ojämlikhet.

De strategier som Lerner förespråkar för att överbrygga problem med social ojämlikhet bygger på att aktivera de människor som bor och lever i staden. Lernalers utgångspunkt är att hantera sociala problem med hjälp av kulturell utveckling för de som är utsatta. På så sätt utgår platsutvecklingen från de människor som bor och verkar på en plats utifrån deras egna engagemang och ses inte som ett omhändertagande av marginaliserade grupper i samhället. Lerner (2014, 63) framhåller att om akupunktur enbart sker på ytan av stadens form får den inte strukturellt genomslag. Det är därför centralt att arbeta långsiktigt för att de små förändringar som uppmärksammar problembilder får politiska konsekvenser på den ideologiska konflikten mellan globalisering och solidaritet. Det krävs därmed samspel mellan de småskaliga materiella förändringarna och grundläggande problematisering av de strukturella processer som omfördelar resurser. Lerner (2014, 109-112) framhåller behovet av att genomföra akupunkturinsatser med hög hastighet, det vill säga att snabbt materialisera omställningar. Lerner menar att det bästa sättet att avgöra om förändringar är bra eller dåliga är att uppleva dem materiellt. Lernalers arbete kan därmed ses som fullskaliga medborgardialoger när samtalet om förändring sker efter att projekten är fysiskt på plats.

Kartläggning beskrivs även som en central utgångspunkt för en hållbar platsutveckling av stadsbyggnadsforskarna Kirralie Houghton, Marcus Foth och Evonne Miller (2015). I artikeln *Urban Acupuncture: Hybrid Social and Technological Practices for Hyperlocal Placemaking* beskriver de urban akupunktur som ett planeringsinstrument för att identifiera och genomföra strategiska och resurseffektiva åtgärder och åtgärda stadsbyggnadsutmaningar. Houghton, Foth och Miller (2015, 3) avser att på så sätt utveckla en metod för beslutsfattande i en planeringsprocess som kännetecknas av målkonflikter. Genom att använda digitala och sociala media utvecklar Houghton, Foth och Miller (2015, 17) urban akupunktur som ett dialogverktyg som knyter den formella beslutsprocessen till invånarnas kunskap och behov. På ett liknande sätt som professorn i placemaking Greg Richards (2017) i artikeln *From place branding to placemaking: the role of events* framhåller betydelsen av att inte se platsutveckling som ett avgränsat projekt utan som en process av återkommande aktiviteter, argumenterar även Houghton, Foth och Miller (2015, 17) *communicative urban acupuncture* som ett processverktyg för att utöka den demokratiska påverkan på stadsomvandlingsprocesser.

Taktisk urbanism

Taktisk urbanism med avseende på att involvera medborgare, utveckla resurseffektiva insatser och utnyttja temporära möjligheter beskrivs av stadsbyggnadsforskaren Paulo Silva 2016 i artikeln *Tactical Urbanism: Towards an evolutionary cities' approach?* Silva (2016, 1141) skriver med utgångspunkt i teori om staden som ett självorganiserande komplext system hur mer taktiska metoder och stegvisa förbättringar kontinuerligt kan användas av planeringsinstitutioner för att hantera nya samhällsutmaningar. Silva (2016, 1148) argumenterar för att taktisk planering kan ses som en test-arena som föregår en mer

långsiktig planering. Testerna avser både samverkan med nya aktörer och förslag på rumslig förändring. Silva (2016, 1149) framhåller dock, på ett liknande sätt som Franklin och Marsden (2015) diskuterar självständighet och samverkan, att det finns en risk att omfattande inkludering av taktiska element leder till att initiativ från externa aktörer avtar. Här framhåller även Silva att den institutionella planeringen behöver säkerställa samordning och lärande så att enskilda taktiska initiativ (tactical actions) leder till en bredare inverkan på staden och dess planering.

Tongivande för framväxten av det tankesätt kring stadsomvandling som ingår under etiketten *tactical urbanism* är Mike Lydon och Anthony Garcia (2015). I boken *Tactical Urbanism: Short-term Actions for Long term Change* beskriver Lydon och Garcia (2015, 2) hur taktisk urbanism är ett snabbfotat och ”dynamiskt” komplement till den långsamma och ”statiska” översiktliga planeringen. Det som enligt Lydon och Garcia är betydelsefullt är att småskaliga projekt utvecklas i relation till en övergripande utmaning. För att uppnå detta beskriver Lydon och Garcia tre kategorier av projekt. För det första projekt som initieras av privatpersoner eller grupper för att visa problem och behov av förändring. Det kan vara behov av nya övergångsställen eller nya lekplatsmöjligheter. Taktisk urbanism är på så sätt ett verktyg för en materiell kartläggningsprocess som genom de småskaliga fysiska förändringarna testar möjligheter. För det andra betonas taktisk urbanism som en taktik för att skapa medborgardeltagande i planeringsprocessen. Den kommunala planeringsprocessen kan utvidgas med moment som konkret omformar stadsmiljön för att visa potential och exemplifiera planeringsambitioner. Avslutningsvis redovisas hur taktisk urbanism kan användas som *steg 0* i en omvandlingsprocess och därmed användas för att temporärt använda obebyggda tomter eller förändra gatumiljöer så att de i ett tidigt skede får nya användningsområden eller åskådliggör möjligheter med en permanent förändring. Det blir en förberedande verksamhet som möjliggör för olika grupper att använda en plats och därmed testa dess potential.

Taktisk urbanism får, enligt Lydon och Garcia, störst effekt om det skapas möjligheter för de temporära verksamheterna och initiativen i steg 0 att påverka de permanenta omvandlingsförslagen – en pendlande kartläggningsprocess där taktisk urbanism använder det konkreta agerandet för att belysa nuvarande situation och skifta perspektiv (Lydon & Garcia, 2015, 12-18). En hållbar stadsomvandlingsprocess behöver enligt Lydon och Garcia (2015, 10) både strategier och taktiker. Sammanfattningsvis skriver Lydon och Garcia att tactical urbanism är ett redskap för att få städernas planeringsverksamhet att bli mer taktisk och ett sammanhang där de enskilda initiativen kan bli mer strategiska.

PLATSUTVECKLING STAD OCH LAND

Framväxten av olika typer av *Plats-utvecklingsmetoder* sker parallellt med ett tilltagande fokus på *Stads-utveckling*. Planeringen som tidigare haft ett mer förvaltande perspektiv övergår under 90-talet till att i större utsträckning fokusera på utveckling. Samtidigt växer en dominans för urbana tolkningsföreträderna fram i den globala/nationella/regionala/lokala diskussionen om samhällsutveckling. Minskande nationell styrning och globalisering medför ett utökat fokus på städer och stadsregioner. Denna omvandling tenderar att förstärka motsatsförhållanden mellan städer där den ekonomiska vinsten realiserar och landsbygden/periferin betraktas inom planeringen som tärande (Björling, 2016, 19).

För att möta denna situation finns det forskning som pekar på att landsbygden i större uträkning behöver anpassa sig till städernas nya konkurrensfördelar och även på landsbygden stärka förmågan till att samla kreativitet, utveckla smart specialisering, öka innovationsförmågan och tillväxten (se t ex Naldi et al., 2015; Barca, McCann & Rodrigues-Pose, 2012; Bell & Jayne 2010). Denna forskning visar bland annat hur företag på landsbygden behöver kompensera för städernas agglomerationer av innovation och möjliga kunskaps- och kompetensutbyten genom att utvidga sina nätverk. Med detta som utgångspunkt pekar forskningen på behovet av plats specifika lösningar som tar utgångspunkt i platsens strukturella förutsättningar (Björning & Fredriksson, 2018).

Samtidigt finns det forskning som belyser hur strukturella förändringar som påverkar hållbar utveckling i många mindre städer och samhällen behöver problematiseras och utmanas. Knox och Mayer (2013) beskriver i inledningen till boken *Small town sustainability: Economic, social, and environmental innovation* hur övergripande ekonomisk rationalisering och globalisering påverkar mindre samhällen negativt. Teknologisk utveckling och skalförändringar i produktion och konsumtion orsakar en nedåtgående spiral av ekonomisk stagnation och rumslig degradering. Lokalt ägda företag samt utbudet av handel tenderar att minska vilket leder till att lokala särdrag försvinner och därmed även en lokal rumslig karaktär (Knox & Mayer, 2013, 12). Denna förändring inom det privata näringslivet sammanfaller med att offentlig sektor allt mer präglas av nyliberala styrningsmodeller som new public management, vilket också påverkar utbudet av service och välfärd, så som skolor, sjukvård, post och kollektivtrafik (Knox & Mayer, 2013, 12).

Samtidigt beskriver Knox och Mayer att stagnation även möjliggör processer av 'moturbanisering' där de mindre orternas lägre värden på fastigheter och byggnader ger möjlighet att köpa en bostad till ett lägre pris, samt att det i ett internationellt perspektiv även finns arbetskraft på landsbygden som har lägre lönekrav på grund av att det saknas fackföreningsrörelser etc. (Knox & Mayer, 2013, 12). Det finns dock en risk att moturbaniseringen förstärker utmaningar kring åldrande befolkning då det är främst pensionärer som efter arbetslivet enligt Knox och Mayer flyttar till mindre samhällen. En återflyttning av både pensionärer och ett tilltagande delårsboende kan enligt Knox och Mayer (2013, 12) leda till en lokal gentrifiering av mindre orter och att de socio ekonomiska skillnaderna på en ort ökar. Exempel på dessa processer finns i Uddebo och Fengersfors där låga kostnader för hus resulterat i en ny våg av inflyttning. Knox och Mayer argumenterar för att inflyttning möjliggör ett större utbud av affärer, caféer och restauranger. Det finns dock en risk att tilltagande konsumtion och resursanvändning ökar klimat- och miljöpåverkan..

Samhällsövergripande förändringar som globalisering och urbanisering begränsar handlingsutrymmet för mindre samhällen samtidigt som det är på lokal nivå som kunskaper och socialt kapital finns tillgängligt som utgångspunkt för en lokal utveckling (Franklin & Marsden, 2015, 947). Det skapas så att säga strukturella inlåsningar för utvecklingen av platser samtidigt som det ofta är lokala initiativ som av kommunala, regionala och nationella aktörer framhålls som centrala för den lokala utvecklingen. Det finns här enligt geografen Mark Purcell en risk för lokala "fällor" där fokus på distribuerade beslutsmandat hamnar för långt ifrån en strukturell nivå (Purcell, 2006; Björning, 2016). På så sätt lyfter forskningen fram att det skapas ett glapp där ansvar förs över till lokal nivå samtidigt som resurser från kommunal och statlig nivå minskar (Franklin & Marsden, 2015, 948).

Franklin och Marsden (2015, 949) framhåller behovet av att skapa genvägar (pathways) mellan olika sektorer och mellan olika planeringsnivåer för att ge förutsättningar till samverkan och kunskapsutbyten.

”This is both in terms of community members knowing whom they should contact for advice or support within government, and in terms of local government members knowing what groups exist within the local area and where their actions are concentrated.”

(Franklin & Marsden, 2015, 949)

Ett exempel som Franklin och Marsden (2015, 950) lyfter fram är initiativ till 'pathway officers' som har som uppgift att lotsa i kommunikationen mellan olika grupper (communities) och mellan olika planeringsnivåer. Franklin och Marsden framhåller tid och uthållighet som centrala förutsättningar för att lyckas med detta uppdrag, då det handlar om att under lång tid bygga upp kunskap och förtroende. Ett förtroende som gäller i båda riktningarna, från till exempel en kommun till en lokal förening och vice versa. Guiden behöver även utveckla kunskap och förtroende från offentlig sektor och från lokal samhället. Det är viktigt att guiden bibehåller en fri position mellan den lokala situationen och den formella planeringen. En "guide" som så att säga, kan tillämpa både strategier och taktiker för att skapa lokal utveckling.

Marsden ser att det även finns särskilda utmaningar för platsutveckling på landsbygden i förhållande till en framtida diversifierad arbetsmarknad (Marsden, 2013, 223). I dagens postproduktiva landskap, som inte längre enbart är knutet till primärproduktion av mat och energi utan som uppvisar en allt mer differentierad arbetsmarknad, skapas nya förutsättningar för landsbygden. Ett nytt förhållande till det omgivande landskapet påverkar även förståelsen av plats. Det är här enligt Marsden betydelsefullt att anlägga ett relationellt förhållningsätt till plats och platsutveckling. Detta väcker även enligt Marsden frågor om beslutsmandat och vem som kan påverka lokal utveckling, vilket blir särskilt belyst genom Marsdens argumentation om bio-ekonomins lokala sociala, ekonomiska och ekologiska påverkan. Att klargöra vilka beslutsnivåer, professioner och sektorer som påverkar den rumsliga utvecklingen av landsbygden blir också en central frågeställning (Björling & Fredriksson, 2018). Plats blir åter igen ett medium för att hantera intressekonflikter och kombinera lokal, social, ekonomisk och ekologisk potential. Vem som har tolkningsföreträde och möjligheten att definiera vad som är en hållbar och bra lokal utveckling blir därmed en central fråga (Marsden, 2013, 224).

I ett försök att knyta samman strategisk planering och ett platsbaserat angreppssätt för utvecklingen av krympande orter skriver planeringsforskarna Anne Tietjen och Gertrude Jörgensen (2016) i artikeln *Translating a wicked problem: A Strategic planning approach to rural shrinkage in Denmark* om behovet av nya planeringsmetoder för att hantera de ofta vaga och komplexa problemställningar som råder i mindre orter (Rittel & Webber, 1973).

Enligt Tietjen och Jörgensen (2016, 40) medför en utgångspunkt i de vaga problemställningarna att planerare behöver inta en relationell roll, d.v.s. skapa relationer mellan den strategiska planeringen och de lokala förutsättningarna. Här finns likheter med hur Marsden (2013) beskriver planeraren som en pathfinder eller Ghilardi (2016) ser planeraren (kartläggaren) som en guide. De lösningar som planeraren genomför behöver

enligt Tietjen och Jörgensen även vara generativa och katalyserande med avseende på att de på en strukturell nivå skapar nya möjligheter och påbörja en lärprocess i den lokala situationen. Plats-utvecklingen ses som en dialog som öppnar för samarbeten mellan olika planeringsnivåer. Samtidigt betonar Tietjen och Jörgensen (2016, 41-42) att alla sammanhang behöver studeras utifrån sina lokala förutsättningar och visioner. Alla platser är på så sätt unika vilket gör att metoder, med Tietjens och Jörgensens ord, behöver *översättas* mellan olika sammanhang. Genom att utgå från konkreta projekt och genom att involvera en professionell designpraktik skapas enligt Tietjen och Jörgensen möjlighet att föra en dialog och säkerställa samverkan mellan olika aktörer och ge förutsättningar för en hållbar lokal utveckling. Tietjen och Jörgensen betonar att arbetsprocessen inte går att se som ovanifrån eller underifrån utan att det handlar om att se designarbetet som en sammankopplande (*transversal*) process.

Utifrån ett handels- och serviceperspektiv menar Knox och Mayer (2013, 16) att mindre orter är mer känsliga för att affärskedjor tar över det lokala utbudet av handel, restauranger och caféer vilket påverkar det lokala ekonomiska ekosystemet genom att de utgår från centrallager och upphandlingar som inte är knutna till den lokala produktionen och förädlingen av mat och andra varor. På så sätt får den ekonomiska omvandlingen direkta rumsliga konsekvenser.

Enligt Knox och Mayer (2013, 23), med en liknande argumentation som Auge (1995), Castells (1996) och Friedman (2010) leder en internationalisering av arkitektur, mode, handelskedjor, mat och populärkultur till en platslöshet. Den rumsliga likriktningen ökar konkurrens mellan platser och leder till ett större fokus på platsmarknadsföring. Knox och Mayer skriver att nästan alla platser numera har en hemsida där det finns kartor, fotografier och guider som marknadsför platsen på den globala marknaden för turism och handel. Det är dock enligt Knox och Mayer (2013, 23) betydelsefullt att klargöra vem som står bakom paketeringen och vem som gör tolkningen av den lokala platsen. Plats tenderar genom denna omvandling att bli en vara och lokal identitet blir på så sätt enligt Knox och Mayer ett ornament ”*a public relations artefacts designed to aid marketing. Authenticity is paid for, encapsulated, mummified, located and displayed to attract tourists rather than to shelter continuities of tradition or the lives of its historic creators*” (Knox & Mayer, 2013, 23).

Som en central del i arbetet med hållbar utveckling framhåller Knox och Mayer betydelsen av det offentliga rummet. Det Knox och Mayer avser är atmosfären på en plats och förmågan att underlätta social interaktion. Detta innebär enligt Knox och Mayer (2013, 25) att det finns bra infrastruktur, en ren och attraktiv miljö och en underliggande dynamik av aktiviteter. Här finns tydliga likheter med hur Platsutveckling diskuteras i en urban kontext utifrån potentialen i Business Improvement Districts och hur Friedman (2010) diskuterar behovet av att en plats är ’omtyckt och värderad’.

Knox och Mayer (2013, 189) utvecklar detta utifrån rumsliga aspekter som skala, rytm, plats som social konstruktion. Och sammanfattar sin studie med fyra centrala frågeställningar: 1) Hur kan den sociokulturella karaktären på en plats bevaras mot bakgrund av strukturell ekonomisk förändring? Urbanisering och inflytande av global förändring? Hur formas en platskaraktär, grannskap och gemytlighet/festlighet (*conviviality*)? 2) Hur kan vi utvärdera om utveckling mot hållbarhet sker? Vilka målkonflikter finns mellan rättvisa, ekonomi och miljö (*Equity, Economy and*

Environment)? 3) Social utveckling: Hur angrips fattigdom och ojämlikhet, hur säkerställer vi tillräcklig service för utbildning och sjukvård, bostäder så att inte ett samhälle hamnar i en nedåtgående socio-kulturell spiral? 4) Vilka sociala värden behöver enligt de som bor och verkar på en plats förändras för att en ort ska bli hållbar utifrån miljömässiga aspekter?

Sammantaget är det enligt Knox och Mayer (2013, 189) tydligt att ett 'laissez-faire'-baserat förhållningssätt till utveckling inte verkar för en hållbar utveckling av mindre orter och samhällen. Ny (smart) teknik, den ekonomiska logiken kring skala och agglomeration, förändringar på den globala arbetsmarknaden tillsammans med rationalisering inom offentlig verksamhet hindrar verkliga framtidsutsikter för hållbar utveckling av mindre orter. Detta gäller även för dem som befinner sig i ett läge där de för närvarande tjänar på att befinna sig i närheten av tillväxtcentra. Knox och Mayer bygger denna argumentation på att traditionella förhållningssätt till ekonomisk utveckling, som främst fokuserar på marknadsföring och att locka till sig externa investerare genom att till exempel ge bort mark inte fungerar eftersom de inte är hållbara (Knox & Mayer, 2013, 189). Även där arbetstillfällen skapas genom traditionella interventioner, innebär en "business as usual" modell att den mindre orten/platsen förlorar sin karaktär och identitet. Orten riskerar att bli beroende av en extern aktör och blir på så sätt sårbara för framtida förändringar (Knox & Mayer, 2013, 189).

Frågeställningar kring mindre orter behöver istället enligt Knox och Mayer (2013, 190) studeras utifrån strukturella förutsättningar där policy, politik och planering blir betydelsefulla faktorer. Förslag från Knox och Mayer är: a) Utvärdering av externhandel och dess effekter på det lokala samhället. b) Introducera en idé om "planning gain" som utvecklare betalar och som kommunen kan använda för att utveckla det lokala samhället⁶. c) Upprätta begränsningar av marknadsandelar som kedjor får inneha på en ort. d) Begränsa den fysiska storleken på "supermarkets". e) Kräva att kommunen upprättar en plan för lokal handel som säkerställa att "centrum" är prioriterat. f) Säkerställa lokalt (offentligt) ägande av offentliga platser. g) Efterfråga lokalt tillverkade varor och tjänster, h) Minska den lokala fastighetsskatten för självständiga lokala handlare. i) Införa lokala förbud och begränsningar för franchiseföretag som använder standardiserade service metoder, marknadsföring, klädsel, arkitektur och andra kännetecken. De idéer som Knox och Mayer presenterar är framskrivna utifrån en engelsk kontext. Att överföra eller översätta dem till ett svenskt sammanhang kan både ge stöd för platsutveckling på landsbygder och städer.

Sammantaget finns det många likheter mellan hur forskningen beskriver metoder för hållbar platsutveckling i urbana och rurala områden. Det är dock av central betydelse att belysa de strukturella processer som påverkar lokal utveckling, demokratiskt handlingsutrymme, ansvarsfördelning och finansiering. Här finns skillnader mellan stad och land men det finns även stora skillnader mellan olika stadsdelar inom städerna och skillnader mellan olika landsbygder.

⁶ Planning gain finns bland annat i Storbritannien och säkerställer att delar av den värdeökning som till exempel en detaljplan med byggrätt ger kommer lokalsamhället till del genom till exempel krav på lokala investeringar.

Platsutvecklingsmetoder – hållbara platser

När projekt *Hållbara platser – samverkan för regional serviceutveckling* formulerades fanns en önskan att fortsätta metodutvecklingen från tidigare insatser. Som nämndes i kunskapsöversiktens inledning studerar projektet *Hållbara platser* ett antal platsutvecklingsmetoder som tidigare använts inom Västra Götalandsregionen. Nedan görs en fördjupning av varje ”metod” och relevant forskning kring dem.

KULTURSYSTEM

Kultursystem och *Kultursystemanalys* som begrepp introducerades i Västra Götaland i samband med projektet *Faktor X* som drevs av Fyrbodals kommunalförbund tillsammans med VGR och Framtidens kultur mellan åren 2006 och 2007 (Ottosson & Öhrström, 2007). Inom ramen för projektet prövades arbetssätt för att främja det som idag inom Västra Götalandsregionen kallas platsutveckling. Målet med projektet var att stärka de kulturella och kreativa näringarna i de ’testbäddar’ som ingick. (Fyrklövern i Dalsland, Bottna/Gerlesborg i Tanum samt Innovatum-området i Trollhättan).

Kultur som begrepp sågs inom arbetet utifrån ett antropologiskt perspektiv, det vill säga platsens lokala kultur och inte som kultur i form av konstarter. Konstnärer och kulturarbetare är inte de enda som är i fokus i ett Kultursystem. Snarare poängterades vikten av en dynamisk blandning av olika aktörer på platsen där de kulturella krockarna bidrar till utvecklingen. System syftar på det mycket komplexa sambandet mellan aktörer och aktiviteter på platsen. Projektet undersökte, bland annat med utgångspunkt i utvecklingen av Lindholmen och Norra Älvstranden i Göteborg, hur kunskap om system inom tekniksektorn kunde användas inom kultursektorn (Öhrström, 2004).

Den ekonomiska geografen Michael Storper (1997) är en central referens i rapporten om Faktor X. Med utgångspunkt i Storpers arbete skriver Ottosson och Öhrström (2007, 18) att konkurrenskraft, vid sidan av produktionsfaktorer som råvarutillgångar, arbetskraft och kapital framför allt skapas av mänskliga aktörer och deras kunskap och relationer. De här relationella tillgångarna är enligt Storper en bristvara och svåra att bygga upp. Centralt i rapporten är även att territoriell koncentration ger förutsättningar för att stödja innovation och tillväxt. Arbetet bygger här på Manuel Castells (1996) arbete om nätverkssamhället, rapporter om innovationskluster från Vinnova samt på den ekonomiska teoribildning som Richard Florida (2006) beskriver i boken *Den kreativa klassens framväxt*.

Plats ses i arbetet med Kultursystem som en möjliggörare för att skapa konkurrenskraft. Ottosson och Öhrström (2007, 18-19) skriver att kultursystem även ska ses som en lärprocess där konkreta förhållanden och möjliga initiativ ligger till grund för att utveckla en lokal strategi. Arbetet innebär att olika möjligheter testas och upprepas många gånger för att på så sätt leda till ett organisatoriskt lärande.

Ottosson och Öhrström sammanfattar erfarenheterna från Faktor X med följande slutsatser: 1) Det är nätverken på en plats som är den mest lämpade formen för att få igång en utveckling inom kulturområdet. 2) Processen måste bygga på inkluderande samtal. 3) Processledaren -”värmeväxlaren” måste kunna röra sig i olika sfärer och ha förmågan att knyta ihop olika kulturkretsar. 4) De relationella tillgångarna på en specifik plats skapar

”unikitet”. 5) Mönster för framgång kan inte kopieras – de måste återuppfinnas. (Ottosson & Öhrström, 2007, 19)

Dokumentationen av Faktor X innehåller ett antal intervjuer med personer som deltog i de testprojekt som ingick. Här framkommer att den lokala dialogen och klusterverkan kan påverka samarbeten mellan lokala aktörer, men det finns fortfarande utmaningar med att nå till den offentliga planeringen. Exempel som nämns är att få tillstånd för skyltar från Trafikverket (Ottosson & Öhrström, 2007, 37). Utmaningarna att få en ekonomisk försörjning från konstnärliga och kreativa näringar beskrivs också i intervjuerna (Ottosson & Öhrström, 2007, 38). Den ekonomiska osäkerheten för de lokala aktörerna synliggör en central frågeställning utifrån maktrelationer och lokal platsutveckling. Vems tolkningsföreträde och vilka problem är det som platsutvecklingen avser att hantera? Att platsutveckling riskerar att använda kulturverksamhet och ideell sektor för att ge stöd till en lokal ekonomisk utveckling som inte alltid kommer de lokala aktörerna till del diskuterades på de seminarier som ordnades under arbetet med Kunskapsöversikten. Det diskuteras även av Ottosson och Öhrström (2007, 48) som pekar på att den ekonomi som genereras kring kulturverksamhet tenderar att hamna hos de som driver café, restaurang och hotellverksamhet istället för hos kulturarbetarna själva.

Ottosson och Öhrström (2007, 47) skriver i rapporten om Faktor X att den nuvarande sektorsindelade (ekonomiska stuprör) samhällsorganisering inte passar för att utveckla regionala kultursystem. De resurser som skulle behövas för att ge stöd till kulturkluster är ofta låsta inom andra sektorer. Bidrag till konstnärliga och kreativa näringar ges dessutom ofta till individuella aktörer och inte till ett system av kulturaktörer. Därmed utnyttjas enligt Ottosson och Öhrström (2007, 47-48) inte plats som utgångspunkt för lokalt samarbete, eller som lins för lokal ekonomisk utveckling i ett bredare samhällsperspektiv. Ottosson och Öhrström är här kritiska till hur de regionala satsningarna på tillväxt inte når en socio-ekonomisk hållbar utveckling på lokal nivå. Ottosson och Öhrström (2007, 48) skriver att kulturen utifrån ett socialt perspektiv är bärare av en samhällsetik som kan balansera kommersiella krafter.

Idéhistorikern David Karlsson som genom sitt arbete med Kulturverkstan i Göteborg varit nära knuten till Västra Götalandsregionens arbete med kulturella och kreativa näringar skriver i texten *Mellan jaget och nätet – Manuell Castells, cykelkedjan och Göta Älvs båda stränder* att Manuell Castells arbete kring nätverkssamhället hade en betydelsefull påverkan på samhällsbyggnadsdiskussionen i Göteborg i slutet på 90-talet och början på 00-talet. Karlsson (2003, 91) skriver att det i övergången till ett mer rationellt och friktionsfritt globalt nätverkssamhälle (Castells flödesrum) är kulturens uppgift att utgöra grus i det väloljade maskineriet. Kultursektorn i Göteborg vill enligt Karlsson inte vara en del av en framväxande Kalaskultur utan ser sin uppgift med större allvar. Karlsson (2003, 101) argumenterar med utgångspunkt i Castells teorier för att den motståndsidetitet en stor del av kultursektorn verkat inom behöver övergå i en projektidentitet – d.v.s. att sociala aktörer etablerar nya identiteter och på så sätt etablerar en ny position i samhället som omdefinierar hela samhällsstrukturen (Karlsson 2003, 86). Detta mot bakgrund av en tilltagande urbanisering där världen inte består av städer utan av en stor stad.

Karlsson (2003, 104-105) lyfter mot denna teoretiska bakgrund fram till exempel Göteborgs Filmfestival och Röda sten som exempel på en 'Glokal' kulturutveckling. Där verksamheten är förankrad i den lokala kulturen, men samtidigt har som mål att etablera en

position i internationella sammanhang. Det finns här ett systemtänkande där plats kopplas till nätverk och relationer och som ”speglar och motverkar maktens nätverkslogik”.

Många av de teorier kring ekonomisk konkurrens, innovation och samverkansmodeller som testas inom Faktor X utgår från erfarenheter i arbetet med Norra Älvstranden och Lindholmen i Göteborg. Bo Öhrström (2004) redogör för detta i sin avhandling och beskriver där hur teorier kring komplexa system, klusterbildning och samverkansprocesser mellan offentliga och privata aktörer utgör grunden för den plats-utvecklingsprocess som pågår i Göteborg under 90- och 00-talet.

För att sammanfatta den kunskap som utvecklats inom Faktor X i relation till en lokal platsutveckling skriver Ottosson och Öhrström (2007, 51) att:

”1) De ordinarie samhällsfinansierande institutionerna kan utnyttjas som en grundläggande systemkomponent – med kapacitet att skapa kristallisationskärnor för det fria kultur- livet. 2) Det småskaliga konst- och kulturlivet måste, utifrån sin skapande kvalitet, ges den dignitet det förtjänar i relation till samhällsfinansierade institutioner. 3) Ambitionen att koppla in barn- och ungdomars skapande i större utvecklingsstrukturer är viktig för att skapa utvecklingsbara lärandemiljöer. 4) En handgriplig extern insats för att hjälpa ”den ofrivillige företagaren” behövs lokalt i alla miljöerna – men utifrån konstens och kulturens egna villkor.”

Kultursystem som metod avser enligt Ottosson och Öhrström (2007, 54) att utifrån en fysisk plats, platsidentitet, geografiskt och historiskt sammanhang samt ett starkt konstliv utveckla en gemensam ekonomi.

Det finns dock två centrala utmaningar som enligt Ottosson och Öhrström (2007, 53) behöver hanteras för att säkerställa balans mellan ekonomisk och social hållbar utveckling. För det första skapar kultur värden som inte direkt kan eller bör mätas i ekonomiska termer samtidigt som möjligheterna för kulturarbetare att få bidrag har försämrats. För det andra så skapar kulturen ekonomisk tillväxt som en del av en växande upplevelsenäring och kunskapsekonomi. Ottosson och Öhrström ser här ett behov av en radikal omställning av samhället utifrån hur kultur inkluderas i samhällets utveckling i stort. Ottosson och Öhrström (2007, 53) argumenterar för att de regionala aktörerna här har ett ansvar för att samordna och lokalisera aktörer samt ge stöd att formulera gemensamma strategier för hur kultursystemen kan utvecklas. Samtidigt har den regionala aktören ett ansvar att ge uppdrag till kultursektorn som ger dem möjligheter att utvecklas. Det tredje uppdraget handlar om att skapa förutsättningar för ett sektorövergripande lokalt ekonomiskt system.

Det är viktigt att bevara kulturens integritet under processen och inte försöka paketera ytliga budskap och produkter (Ottosson & Öhrström, 2007). Kultursystem följer ingen specifik metod och har ingen utpekad organisationsform. Istället bygger Kultursystemet på ett omhändertagande av processen på den specifika platsen (Ottosson & Öhrström, 2007, 13). Det handlar enligt Ottosson och Öhrström om att bygga på människors egen drivkraft och kanalisera den mot samma mål. Detta bygger i sin tur på relationer och tillit. Att bygga detta tar ofta lång tid. Erfarenheten från projekt X har visat att de Kultursystem som redan haft en etablerad samverkan är de som kommit längst under projektperioden (Ottosson & Öhrström, 2007, 17). Erfarenhet av arbete med processer har också visat sig vara viktigt för att bygga långsiktig utveckling. Det kan ta flera år innan man ser resultat av de första

insatserna som genomförts i ett kultursystem. I arbetet med kunskapsöversikten har vi inte hittat någon annan forskning än Ottosson och Öhrström (2007) som belyser Kultursystem som metod för hållbar platsutveckling.

Efter projekt Faktor X fortsatte Västra Götalandsregionen sitt arbete med kultursystem inom ramen för handlingsprogrammet Näringsutveckling av Kultursektorn 2009-2012 (VGR, 2009). Under perioden finansierades fem kultursystem som drevs som fristående projekt under samma paraply. Projekten var alla pilotprojekt med syfte att ta tillvara kulturen som drivkraft i den lokala utvecklingen och målet var att pröva arbetssätt och metoder för att stärka näringsutveckling och tillväxt på de ingående platserna. Två av dessa hade ett försprång genom att ha ingått i Faktor X. Projekten fick ekonomiskt stöd för en lokal processledare och medel för att driva arbetet. Till satsningen på de fem kultursystemen kopplades följeforskning (Kontigo, 2012).

Kultursystem Hammarkullen 365 i Göteborgs kommun

Studien utgick från den årliga Hammarkullekarnevalen och projektet drevs av karnevalskommittén. En rad aktiviteter och satsningar genomfördes under projekttiden men studien visade även på svårigheter att förankra satsningen bland beslutsfattare. Karnevalen lever vidare och utvecklas liksom många av de nätverk och aktörer som var engagerade i kultursystemet men satsningen fick ingen långsiktig organisation på platsen. Projektledningen upplevde en otydlighet i målbilden från VGR (Kontigo, 2012).

Vallervägen – världens vackraste väg i Skaraborg

Projektägare var föreningen Vallervägen som bildats 2009 av småföretagare och föreningar inom kultur- och turismnäringen runt Vallervägen norr och Skövde. Fokus för projektet var besöksnäringen. Ett resultat av satsningen var enligt projektägaren starkare nätverk mellan aktörerna och ökad kunskap om kulturturism. En negativ faktor som lyfts fram är svårigheten att utveckla en gemensam målbild samt bristen på processtöd från VGR (Kontigo, 2012).

Ur Skog, Dalsland

Arbetet uppkom ur det redan befintliga samarbetet inom Fyrklövern (Dalslands konstmuseum, Stenebyskolan, Not Quite i Fengersfors samt Halmens Hus i Bengtsfors) som varit del av projekt Faktor X. I projektet låg fokus på att driva en designprocess med skogen och den dalsländska kulturhistorien som bas och ta fram nya produkter från området. Finansieringen kom förutom från VGR också från Fyrbodals kommunalförbund samt Nämnden för Hemslöjdsfrågor. Kultursystemet hade fördel av att ha arbetat tillsammans i ett tidigare projekt och som det viktigaste slutresultatet lyftes det gemensamma varumärket "UR SKOG" fram (Kontigo, 2012).

Falbygdens Mat & Kultur, Falköpings kommun

Här var den redan befintliga ekonomiska föreningen Falbygdens mat & Kultur projektägare och denna startade redan 2001. Detta var en stor fördel enligt projektägarna. Med utgångspunkt i besöksnäring utvecklades samarbete med den lokala turismorganisationen. Projektet kunde också visa på ett ökat antal besökare och fler gästnätter i området.

Bottna/Gerlesborg. Tanums kommun

Här fanns redan ett etablerat kultursystem med bas i Gerlesborgsskolan och Konstnärernas Kollektivverkstad KKV. Projektet var också redan kopplat till projekt Faktor X. Målet med satsningen var att stärka kultursystemet och de ingående företagen samt områdets varumärke. Följeforskarna från Kontigo ansåg att de uppsatta målen var diffusa och svåra att följa upp (Kontigo, 2012).

Sammantaget lyfter följeforskningen fram upp fem kritiska faktorer med stor betydelse för projektens resultat (Kontigo, 2012): 1) Bristar i projektlogiken ledde till minskad uppföljnings- och styrbarhet. Målen var otydliga eller för ambitiösa i förhållande till projekttiden och VGR var inte tillräckligt tydliga om konsekventa i sitt processtöd. 2) Förutsättningar för projekten har påverkat resultatet så till vida att de kultursystem som inte redan hade en projektorganisation fick ägna mycket tid åt att forma denna. 3) Lokal förankring i lokalsamhället samt hos beslutsfattare och regionala aktörer har varit avgörande för kultursystemens framgång. De projekt som lyckats med detta har kommit längre i arbetet. 4) Gemensam bild av begreppet näringsutveckling har varit viktigt för att hitta en gemensam målbild i det lokala arbetet. Detta har varit svårare i några kultursystem än i andra. 5) Tidsaspekten. Kontigo bedömer att projekttiden på två år är för kort för att kunna se effekterna av satsningen.

Följeforskningen pekar vidare på att processtödet från VGR till Kultursystemen borde varit större i uppstartsskedet och att ansökningsförfarandet borde säkerställt en tydligare projektlogik. Det är positivt att VGR haft ambitionen att arbeta med olika platser och med olika metoder, men VGR borde ha varit tydligare i sin strategi för hur projekten koordinerats för att maximera lärandet från de olika metoderna. Kontigo upplevde också en otydlighet kring hur lärdomarna från satsningen var tänkta att användas i ett långsiktigt strategiskt arbete. VGR borde genom sina kontakter och kunskaper ha kunnat hjälpa kultursystemen mer i förankringsarbetet och gett satsningarna större legitimitet lokalt. Slutligen pekar följeforskningen på att en bredare kompetens i projektledningen med både kultur- och entreprenörskompetens hade lett till bättre resultat. (Kontigo, 2012).

Även i det därpå följande regionala KKN-programmet *Västra Götalandsregionens Handlingsprogram för kulturella och kreativa näringar 2014-2017*, (VGR, 2014) fanns satsningar på kultursystem. Inom programmet finansierades bland annat kultursystem i Granitriket (mellersta Bohuslän), Uddebo, Tranemo kommun, Glaset Hus i Limmared. Även arbetet med Kreativa kraftfält finansierades inom ramen för programmet. Hela handlingsprogrammet har utvärderats av Ramböll (2017). I denna utvärdering beskrivs att insatsen kring Kultursystem var den tydligast avgränsade men att programmet i sin helhet saknar tydlig koppling mellan insatser och övergripande mål. Utvärderingen visade också att det i flera kultursystem funnits svårigheter att överbrygga klyftan mellan kulturaktörer och andra näringsidkare samt att få kulturaktörer att se sig själva som företagare.

En slutsats från arbetet med kultursystem är att den ursprungliga tanken om kulturens roll utvecklingen av en plats och kopplingen till forskning av nätverk och kluster med tiden tonats ner. Beslut kring kultursystem har snarare tolkats som stöd till kulturaktörer på en plats. Hur dessa insatser förväntas få spridningseffekter i andra grupperingar och sektorer på platsen har tonats ner.

CULTURAL PLANNING

Tongivande för metodutvecklingen under rubriken *Cultural Planning* är planeraren David Grogan och kulturvetaren Colin Mercer. I boken *The cultural planning handbook: An essential Australian guide* beskriver de den 9-stegs modell som ofta utgör grunden för de varianter som utvecklats runt om i världen (Grogan & Mercer, 1995). Andra forskare som haft inflytande på metodens utveckling är Charles Landry (2006), Franco Bianchini (1989) och Lia Ghilardi (2001; 2011).

Ett centralt dokument för utvecklingen av Cultural Planning i Västra Götalandsregionen är boken *Att fånga platsens själ* av Kerstin Lundberg och Christina Hjort (2011). Boken är utgiven av Region Småland och Sveriges kommuner och landsting och bygger bland annat på erfarenheter från arbete i Västra Götalandsregionen och Bergsjön i Göteborg. Enligt Lundberg och Hjort handlar *Cultural Planning* om att fånga de inneboende förutsättningarna som finns i en plats och det finns referenser till det teoretiska rumsbegrepp som arkitekten Christian Norberg Schults (1980) beskriver i boken *Genius Loci*. Referensen till att metoden handlar om att klargöra en plats eller ords DNA finns också i rapporten. Metoden avser att utifrån en systematisk kartläggning av kulturella aktiviteter, föreningsliv och näringsliv ge en helhetsbild av ett samhälle med livskvalitet och kulturella resurser som betydelsefulla inslag. Enligt Lundberg och Hjort är *cultural planning* en demokratisk, lyssnande metod som inkluderar medborgarna i planeringen. Cultural planning bygger enligt Lundberg och Hjort på lokalt engagemang och kartläggning av en plats kulturella kvaliteter. Dessa kopplas till kommunens strategiska arbete inom olika fält, t.ex. översiktsplanearbete eller visionsarbete. Målet är att öka det lokala samarbetet och minska avståndet mellan kultur och samhällsplanering. Boken *Att fånga platsens själ* (Lundberg & Hjort, 2011) redogör för en metod som följer stegen: Förberedelse och förankring; Insamling av kunskap (kartläggning); Analys; Avstämning; Handlingsplanen skrivs; Remissrunda; Slutarbete och analys; Lansering; Genomförande, uppföljning och utvärdering.

Cultural planning är samtidigt ett brett begrepp som används utifrån olika ingångar i olika delar av världen. I Kanada är begreppen municipal cultural planning och community cultural planning förekommande. I Storbritannien utgår metoden från privata partnerskap och samhällsföreningar. I Sverige finns det också exempel på byalag och privata fastighetsägare som med intresse och framgång driver cultural planning-processer.

Västra Götaland intresserade sig för metoden relativt tidigt och har varit en av de drivande aktörerna bakom metodens utveckling och genomslag i Sverige och Norge. Utvecklingsprojektet *Cultural Planning Laboratory* drevs av Göteborgsregionens kommunalförbund och senare Fyrbodals kommunalförbund under perioden 2010-2013 med stöd från Kulturnämnden VGR och kommunalförbunden (Hjort, 2014). I projektet deltog sammanlagt 10 kommuner (Ale, Alingsås, Tjörn, Färgelanda, Trollhättan, Tanum, Borås, Mark, Skara, Mariestad och Tibro). Dessa fick möjlighet att pröva metoden och processtöd och utbildning i den från Christina Hjort och Lia Ghilardi. Resultatet från de lokala processerna varierade stort. I de flesta av kommunerna fick arbetet ingen större effekt medan man på framför allt Tjörn och i Borås kom långt i arbetet och fortfarande (2018) arbetar vidare med metoden.

I slutrapporten från projektet lyfter projektledaren Christina Hjort fram en av de stora utmaningarna i arbetet var namnet på metoden. Cultural planning tolkades vanligen som

Kulturplanering (det vill säga något som kulturansvariga ansvarar för). Eftersom metoden är en samhällsplaneringsmetod som bygger på tvärssektoriell samverkan krävs en tydlig förankring hos kommunens högre tjänstemän och i politiken. Flera av de lokala processerna föll på att detta inte lyckades. Vid sammanställning av arbetet framträder att de platser som haft ett tydligt mål med sina Cultural Planingsprocesser eller en aktuell planeringsprocess där metoden användes haft större framgångar än de som mer övergripande testat metoden. En slutsats är att det krävs en guide som kan organisera och driva arbetet. För att förvalta erfarenheten av projektet och hålla igång det nätverk som skapats bildades den ideella föreningen Cultural Planning Laboratory år 2014. De senaste åren har verksamheten varit vilande men nyligen har initiativ tagits för att återuppta arbetet. Kunskapen och nätverken kring Cultural Planning upprätthålls också genom de nordiska konferenser som anordnas roterande mellan de nordiska länderna.

Utveckling av metodiken kring Cultural Planning pekades ut som en särskild insats i VGRs regionala kulturplan för perioden 2013-2015 (VGR, 2012). I den nuvarande Kulturplan 2016-2019 (VGR, 2016) tas metoden upp som en metod för samhällsplanering men utan tydliga insatser kopplat till skrivningen.

Cultural-planningkonsulten Lia Ghilardi beskriver med utgångspunkt i ett holistiskt synsätt på staden inspirerat av Patrick Geddes (1886), Louise Mumford (1938) och Italo Calvino (1974) att cultural planning handlar om att klargöra de underliggande kulturella processerna för plats-utveckling. Ghilardi (2016, 4) beskriver i artikeln *This is Our city: Place-making Through Cultural Planning* arbetet som en kartläggningsprocess som går ut på att klargöra så många kulturella aspekter som möjligt innan planeringen börjar. Därmed kan enligt Ghilardi (2016, 3) sambanden mellan ett kulturellt DNA och en ekonomisk utveckling synliggöras som utgångspunkt för ett strategiskt planeringsarbete där resurser från olika sektorer kombineras. Samtidigt är det enligt Ghilardi betydelsefullt att klargöra vilka sociala och kulturella effekter som strategierna medför så att den inte orsakar exkludering eller stänger undan lokala aktörer (communities). Framgångsrik platsutveckling kräver enligt Ghilardi (2016, 7) ett visionärt ledarskap och en administration som är förankrad i behoven och strävandet (aspiration) hos samhället. En hållbar utveckling behöver enligt Ghilardi (2016, 7) kombineras med stegvis implementering så att den läroprocess som sker genom arbetet kan inkluderas och förändringsprocesser hållas öppna och samverkande.

Colin Mercer (2006, 2-4) argumenterar på ett liknande sätt som Ghilardi för en planering baserad på kulturella resurser med utgångspunkt i Floridas teorier om de framgångsrika, innovativa och kreativa städerna. Andra centrala referenser för Mercer är Geddes (1915), Mumford (1938), Jacobs (1961) och Porter (2000). Mercers arbete i Australien har inkluderats som en mekanism i det som kallas *Integrated Local Area Planning*. Mercer (2006, 22) använder begreppet ekologi för att beskriva samspelet mellan de kulturella resurserna i en stad och möjligheterna för platsutveckling. Det centrala för denna utveckling är enligt Mercer (2006, 26) att hitta länkar mellan tillsynes olika sektorer, logiker och beräkningar. Detta måste enligt Mercer testas och utvärderas. Inte från empiriska och analytiska metoder utan kan snarare kräva en omformulering av hur det kulturella fältet är kopplat till det ekonomiska, det sociala och den fysiska miljön. På så sätt kan verkliga kopplingar mellan Cultural planning och den kreativa staden utvecklas.

Samtidigt framhåller Ghilardi (2018) i artikeln *Planning Culturally for Equitable Cities* att förståelsen av den kreativa staden måste utmanas så att det inte blir en lekplats för få. Det kräver enligt Ghilardi (2018, 2-3) att förståelsen av den kreativa klassen – ett nyliberalt idiom för att organisera arbete, människor och rum i staden, måste utvidgas utifrån vilket DNA för stadsomvandling det reproducerar. Med utgångspunkt i Michael Storpers (2013) argument om att staden måste ses som en verkstad som utvecklar talang, kreativitet och gemenskap (sociability) för alla, skriver Ghilardi (2018, 4-5) att vi behöver utveckla både strategier och taktiker för att hantera rumslig rättvisa och segregation. Åter igen lyfter Ghilardi (2018, 7) fram kartläggning av de kulturella förutsättningarna som utgångspunkt för att koppla de som har mandat över strategiska besluts, makt och legitimitet till människorna som påverkas av den lokala utvecklingen.

IOP – SAMVERKAN MELLAN CIVILSAMHÄLLE OCH OFFENTLIGA AKTÖRER

Civilsamhällets betydelse i samhällsutvecklingen har blivit allt mer uppmärksammat i regionens arbete och arbetet drivs inom ramen för överenskommelsen med den sociala ekonomin som regionen och ett stort antal ideella aktörer signerat. Det ökade intresset från offentlig sektor för civilsamhällets roll sker samtidigt som det organiserade civilsamhället som vi är vana vid genom föreningslivet möter nya utmaningar kring att behålla medlemmar. En tendens på många platser, och som har blivit belyst i översikten av förändringar inom svensk planering ovan, är att funktioner som tidigare hanterats av det offentliga i allt större utsträckning tas över av civilsamhället. Ofta är föreningslivet särskilt starkt på mindre orter och det utgör en viktig resurs i platsens utveckling.

Under till exempel det omfattande flyktingmottagandet 2015 blev civilsamhällets organisationer viktiga samverkansparter till de offentliga aktörerna för att klara mottagandet på kort tid. För att reglera samverkan mellan offentliga aktörer och frivilligorganisationerna skrevs överenskommelser som reglerade parternas åtaganden. Idéburet offentligt partnerskap (IOP) har sedan tecknats för andra samhällsinsatser där civilsamhällets organisationer vill vara delaktiga. I VGR har avtal om IOP skrivit inom sjukvården men inte inom regional utveckling. Ett IOP är ingen metod utan en överenskommelse som reglerar samverkan. Processen för att ta fram ett IOP har dock en metodik som är användbar när offentliga och ideella parter skall samverka. En viktig utgångspunkt är att ett IOP alltid måste initieras från den idéburna organisationen och utgå från dess vilja och förutsättningar.

I arbetet med kunskapsöversikten har ingen forskning identifierats som studerat hur IOP har använts som metod för hållbar platsutveckling. Det som hittats kring IOP i stort är rapporten *Utmaningar och Framgångsfaktorer för att initiera, genomföra och anpassa ett idéburet offentligt partnerskap (IOP)* av sociologerna Inga Narbutaité Aflaki, Henrik Eriksson och Thomas Schneider (2017).

Utifrån kunskapsöversiktens övriga bidrag går det dock att se rapportens slutsatser som intressanta utifrån hur forskningen kring platsutveckling betonar betydelsen av samverkan mellan offentliga och privata aktörer. Rapportens slutsatser är att: 1) det på grund av juridiska osäkerheter kring att inleda IOP-avtal är betydelsefullt med ett mod bland politiker och ledande tjänstemän. 2) Samarbeten behöver följas av ”policyentreprenörer”

som kan guida processen och säkerställa att samarbetet präglas av tillit, öppna dialoger och en gemensam värdegrund. 3) Idéburna aktörer behöver identifiera sina roller i samarbetet och tydliggöra sina tjänster och insatser för samarbetet i stort. 4) samarbetet kräver en balansgång mellan konflikt och konsensus samt mellan kontinuitet och förändring. Sammanfattningsvis skriver Narbutaité Aflaki, Eriksson och Schneider (2017, 4) att det behövs mer kunskap om IOP generellt och särskilt om hur dessa samarbeten kan initieras och drivas.

BUSINESS IMPROVEMENT DISTRICTS - BID

Det finns idag en mängd olika varianter av det som kallas *Business Improvement Districts* (BIDs). Delvis liknande modeller för offentliga-privata samarbeten är *Town Center Management*, *Urban Improvement Districts* och *Life Improvement Districts*. En bred definition av BID är ett avgränsat område där det sker en formaliserad samverkan mellan fastighetsägare, handlare, kommersiella aktörer, boende och kommun.

Utifrån den typ av *Business Improvement districts* (BID) som växte fram i Nordamerika under 70-talet finns det i Sverige inga juridiska förutsättningar att inrätta BID med avseende att det innebär en extra fastighetsskatt. BID växer fram med start i Toronto som en reaktion mot minskad handel i de centrala delarna som konsekvens av externhandel. I New York kommer det första BID-liknande initiativet 1976 för ”att stävja förslumning”. BID som lagstiftning införs i USA 1981-82 för att finansiera upprustning av ett avgränsat område så som en gata eller ett kvarter. En vanlig målsättning är ”building a better place to do business by investing in neighborhoods”⁷

Mellan dem som förespråkar BID som metod finns det en viss konfliktlinje mellan de som menar att BID behöver definieras utifrån hur det från början formades, som en lokal lagstiftning som reglerar fastighetsskatt och samverkan mellan aktörer eller mer öppet utifrån målsättningen att förbättra den lokala situationen för handel och affärsverksamhet.

Enligt Torbjörn Lindstedt på BIDs in Sweden⁸ är ett BID ”ett tydligt avgränsat område där fastighetsägare gemensamt arbetar för utveckling, positionering och förvaltning av den fysiska miljön”. Men BID är även en lagstiftning för samverkan mellan offentliga och privata aktörer. Den övergripande målsättningen är att skapa förutsättningar till förbättrade affärer genom attraktivare miljöer. Ett BID är med utgångspunkt i denna modell en icke vinstdrivande stiftelse som driver arbetet och som får sina ekonomiska resurser utifrån en extra skatt (I New York utgör avgiften 6 % av fastighetsskatten). Stiftelsen tar fram en gemensam utvecklingsplan/affärsplan för området. Majoriteten beslutar och tvingar därmed in övriga att följa utvecklingsplanen. Därefter skapas ett varumärke och en grafisk profil. Det är enligt Lindstedt centralt, vid sidan av att utveckla ett marknadsföringsmaterial, att utveckla en ”vi-känsla” inom BID-området. En viktig del i detta arbete är enligt Lindstedt att utveckla evenemang. En basfaktor för utvecklingen är att hålla det rent, tryggt och snyggt. I och med att en extra skatt tillfaller BID-stiftelsen överförs även vissa offentliga åtaganden som till exempel renhållning och förvaltning av den offentliga miljön. I

⁷ (www.nyc.gov/smallbiz)

⁸ <http://www.bidsinsweden.se/bid/#.WykdUS2B10J>

uppdraget kan det även ingå vakttjänst ("vårdskap") som inbegriper samarbete med polisen. En viktig del är att de ekonomiska intäkter som BID-systemet innebär investeras i den fysiska miljön som till exempel trafikåtgärder som syftar till att öka trygghet och utveckla det estetiska uttrycket.

Under senare år har det utvecklats politiska initiativ för att införa möjligheter till BID i Sverige. Det finns idag lokala initiativ som liknar BID med avseende på samverkan mellan fastighetsägare, kommersiella aktörer och kommunen. Under det senaste året har BID blivit aktuellt som en lösning på att vända utvecklingen i utsatta stadsdelar och förorter. I en rad inspel från tjänstepersoner och politiker argumenteras för metoden som ett sätt att skapa samverkan mellan olika aktörer på en plats och vända en negativ utveckling.

Exempel på BID-liknande initiativ i Sverige som till Vallgatan och Domkyrkoplan i Göteborg, visar på att den offentliga sektorn inte har förutsättningar att leverera en fysisk miljö som motsvarar förväntningarna hos fastighetsägare. Torbjörn Lindstedt från BIDs i Sweden framhåller hur Göteborgs stad har haft dålig ekonomi och därmed inte haft förutsättningar att genomföra upprustningar. För att åstadkomma en renovering går fastighetsägare in och medfinansierar. Torbjörn Lindstedt framhåller att det särskilt är det långsiktiga underhållet som saknar finansiering och att det därför behövs mer långsiktiga regelverk som kan permanenta samverkansformer som än så länge har varit projektbaserade.

BID som ett resultat av ett nytt fokus på historiska centra i amerikanska städer och effekterna av en pågående suburbanisering och ekonomisk nedgång av fastighetsvärden och underhåll beskrivs även av Jerry Mitchell (2008) i boken *Business Improvement Districts and the Shape of American Cities*. Enligt Mitchell sker stadsomvandling utifrån strävan efter utveckling och att fortsätta vara en bra plats för att leva, bo, arbeta och utbilda sig och ger upphov till en mängd olika offentliga-privata partnerskap så som *real estate investment trusts*, *tourism council* och *Business improvement districts* (Mitchell, 2008, 2-3).

2010 genomfördes en forskningskonferens i Stockholm på initiativ av Svenska stadskärnor och Centrum för Regionalvetenskap vid Umeå Universitet. Konferensen föregicks av projektet *Den goda Staden*⁹. Som underlag till konferensen publicerades rapporten *BIDs i Sverige? Internationella erfarenheter av "Business Improvement Districts"* av nationalekonomen Johanna Edlund och professorn vid centrum för regionalvetenskap Lars Westin (2009). Enligt Edlund och Westin är införandet av en svensk BID-modell eftersträvansvärd då de skulle innebära en lagstiftning som ger förutsättningar att bevara en mer småskalig stadsbebyggelse eftersom det skulle motverka att fastighetsägare och kommersiella aktörer idag köper upp fler fastigheter för att på så sätt få en rumslig kontroll över en gata eller ett kvarter och på så sätt få möjlighet att öka fastighetsvärdena (Edlund & Westin, 2009, 1). Att fastighetsvärdena ökar är enligt Edlund och Westin (2009, 15) både en för och nackdel med BID. Det är positivt för dem som äger fastigheter men kan även innebära undanträngningseffekter av dem som inte har råd med högre hyror.

Enligt Edlund och Westin visar internationella exempel på BIDs att det även tenderar att skapas ett lokalt engagemang och att kriminaliteten i området minskar när den privata

⁹ Projektet genomfördes i samverkan mellan Jönköpings, Norrköpings och Uppsala kommun samt Boverket, Trafikverket och Sveriges Kommuner och Landsting 2005-2010

kontrollen ökar. Att BIDs styrs mot ekonomiska intressen genom att påverka allmän mark är något som enligt Edlund och Westin (2009, 16) behöver diskuteras om lagstiftning för BID ska införas i Sverige. Utifrån vilka lagändringar som ett BID system skulle innebära i Sverige skriver Edlund och Westin (2009, 24) att befintlig lagstiftning kring gemensamhetsanläggningar eller möjligheter att redan idag tvinga enskilda fastighetsägare att betala för vissa åtgärder som är till nytta för fastighetsägare i ett större område inte används fullt ut. Edlund och Westin avslutar med att en lagstiftning kring BID skulle kunna ge möjlighet för kommuner att genomföra åtgärder i vissa områden utan att hela lagstiftningen i PBL ändras. Bland de deltagande forskarna på konferensen var det i huvudsak positiva tongångar i relation till att införa BIDs i Sverige (Cook & Ward, 2012).

Det finns ett mycket stort antal forskningsstudier som berör BID och BID-liknande modeller (Morçöl, Hoyt, Meek & Zimmermann, 2008; Ward, 2007). Forskningen hanterar hur metoderna är implementerade i olika länder och är genomförd utifrån många discipliner så som statsvetenskap, juridik, ekonomi samt forskning inom stadsbyggnad, planering, geografi och sociologi. På grund av hur BID och likande metoder förflyttats mellan olika kontexter har begreppet också utvidgats från sin inledande betydelse (Cook & Ward, 2012). Begreppets breda betydelse gör det även svårt att fånga forskningsläget i en kunskapsöversikt. En översikt av forskningen visar dock på att det både finns positiva och negativa effekter av BID och att de centrala frågorna utifrån ett hållbarhetsperspektiv åter igen handlar om hur målkonflikter värderas och prioriteras. Aktuella studier som ger en bild av forskningsläget kring BID och BID-liknande metoder för platsutveckling är planeringsforskarna René Boehme och Günter Warsewa (2017), statsvetaren Wonhyung Lee (2016), Geograferna Boris Michel och Christian Stein (2015), Planeringsforskaren Claudio De Magalhaes (2012) och statsvetarna Göktug Morçöl och James F Wolf (2010).

Boehme och Warsewa (2017, 247) beskriver utifrån ett kritiskt perspektiv hur initiativen för att utveckla *Urban Improvement Districts* (UID) växer i Tyskland som ett verktyg för att påbörja och ge stöd för stadsomvandling. Fastighetsägare och andra aktörer medverkar både politiskt och ekonomiskt i dessa processer. Argumentation för att införa UID sker ofta utifrån en målsättning om win-win mellan privata och offentliga aktörer. Det finns dock enligt Boehme och Warsewa utmaningar att hantera i relation till lokal demokrati, legitimitet i de beslut som fattas inom UID samt vilka möjligheter till ansvarsutkrävande som finns i relation till UID som stiftelse. De unika ekonomiska förutsättningar som formas inom ett UID ger också enligt Boehme och Warsewa (2017, 248) förutsättningar till ojämlika konkurrensvillkor mellan olika stadsområden. På så sätt riskerar även segregationen att öka mellan olika delar av staden. Samtidigt pekar Boehme och Warsewa på att UID kan ge kommunen ekonomiska förutsättningar att genomföra åtgärder i det offentliga rummet och att införandet av UID därmed kan skapa en annan fördelning av resurser mellan privata och offentliga aktörer. Sammanfattningsvis argumenterar Boehme och Warsewa (2017, 263) för att initiativen till UID innebär nya samverkansmodeller där privata och offentliga aktörer kan kombinera sina resurser, kapital, kunskap, legitimitet, rykte samt reglerande kapacitet. Men UID leder inte till en förnyelse av lokal demokrati. Detta beror på att lokala aktörer, istället för den politiska inblandning i lokala frågor som samverkan med kommunen ger genom UID-initiativet, vill behålla sin frihet till beslut i lokala frågor.

I artikeln *Struggles to form business improvement districts (BIDs) in Los Angeles* skriver Wonhyung Lee (2016) att BID som metod för platsutveckling under de senaste två decennierna tydligt visar på kommersiella fördelar där de införts. Det är dock inte alla initiativ som lyckas. Enligt Lee (2016, 3434) är det särskilt i ekonomiskt utsatta områden som initiativen misslyckats. Lee skriver att detta beror på oengagerade fastighetsägare, rumsliga konflikter mellan olika etniska grupper, brist på tillit mellan immigranter och kommunen samt en omfattande informell ekonomisk aktivitet. Lee ser därför att dessa områden istället behöver andra stödfunktioner från offentlig sektor så som att inrätta handelsföreningar eller lokala intresseföreningar (residents action groups) eller ordna samhällsmöten som ökar kunskapen om frågorna samt för att utveckla gemensamma målbilder och handlingsplaner. Lee (2016, 3435) ser utifrån studiens resultat att BID behöver ifrågasättas som en generell metod för stadsomvandling (redevelopment).

Boris Michel och Christian Stein (2015) skriver inledningsvis i artikeln *Reclaiming the European city and Lobbying for Privilege: Business Improvement Districts in Germany* om att BIDs växt fram som en central metod för att hantera effekterna av en mer marknadsorienterad urban omvandling. BIDs i Tyskland är enligt Michel och Stein en relativt ny företeelse och de första BID-liknande modellerna dök upp runt 2005. BIDs i Tyskland visar sig därmed i jämförelse med USA och Storbritannien vara relativt dynamiska och flexibla utifrån olika lokala förutsättningar och behov. Michel och Stein (2015, 90) ser dock inte att BID som modell kan utgöra grunden för mer omfattande stadsomvandlingsprocesser. Michel och Stein ser även att BIDs är att betrakta som en nyliberal styrningsstrategi som medför utestängande stadsrum samt bidrar till att reproducera bilden av den goda och välvärdade staden.

Geografen Claudio De Magalhaes (2012, 144) beskriver i artikeln *Business Improvement Districts and the recession: Implications for public realm governance and management in England* hur BIDs i Storbritannien påverkades av finanskrisen 2008 utifrån förmågan att genomföra de åtaganden som överlämnats från offentlig sektor. I och med krisen genomfördes åtstramningar som även minskade det ekonomiska stödet till BIDs från kommunerna. Offentlig sektor övergav på så sätt ofinansierade uppdrag till privat och ideell sektor. Effekten som De Magalhaes (2012, 173) märkte vara att de flesta områden i första hand slutade med de åtaganden som inte var visuellt synliga så som sociala program. Att upprätthålla den rumsliga ordningen prioriterades utifrån det initiala syftet att öka konkurrenskraften och på så sätt förbättra affärsverksamheten. Samtidigt kunde distrikt med bättre ekonomi fortsätta verksamheten som vanligt vilket gav dem konkurrensfördelar. Avslutningsvis argumenterar De Magalhaes (2012, 175) i likhet med Lee (2016) att det behövs en differentierad syn på vilka platsutvecklingseffekter som BIDs medför samt att det varierar över tid.

Det finns även omfattande forskning som framför kritik mot BID och BID-likande metoder för stadsutveckling utifrån frågor om demokratisk påverkan och social exkludering (Cook, 2008; Cook & Ward, 2012). Ett av exemplen på BID som ofta lyfts fram som en framgång är Bryant Park på Manhattan i New York¹⁰, en park som var nergången och en plats med omfattande social misär. Med stort finansiellt stöd från Rockefeller Foundation

¹⁰ <http://bryantpark.org/>

genomfördes 1988-1992 en omfattande renovering av parken och utbyggnad av biblioteket under parken. Parken framhålls ofta som ett lyckat exempel på platsutveckling och att parken idag används.

Antropologen Joakim Forsemalm (2003, 151). argumenterar dock för att omvandlingen av Bryant Park även skapade en social exkludering av de människor som tidigare vistades där. Forsemalm (2003, 151) beskriver med utgångspunkt i omvandlingen av Bryan Park att i det framväxande postindustriella samhället finns en framväxande ”sköt dig själv och skit i andra” mentalitet. Det gäller enligt Forsemalm att skapa en attraktivitet och att förlänga sina 15 minuter av framgång vilket överfört till en praktik/politik för svensk stadsbyggnad leder till en tilltagande rumslig polarisering mellan fattiga ytterområden och rika centrala stadsdelar.

Forsemalm argumenterar för att vi behöver framhålla ”sambälle” som en gemensam utveckling för att undvika framväxten av ett ”särhülle” (Forsemalm 2003, 154). Det ”upprensingsparadigm” som enligt Forsemalm formas genom initiativ som till exempel Bryan Park har ett ”demokratiskt pris” genom att staden inte blir tillgänglig för alla, vilket leder till både social exkludering och till att kunskapen om andra människors livsvillkor begränsas.

I platsutvecklingsprocesser som Bryant Park, utvecklingen av handlegator eller tidigare industriområden under omvandling används enligt Forsemalm ofta kulturutövare som aktörer som med aktiviteter ska utveckla lokal karaktär och marknadsföra till exempel en särskild stadsdel. Kulturen blir på så sätt en del av stadens marknadsföringsaktivitet. Kulturaktörer tillåts använda uttjänta industrilokaler och över tid skapas ett intresse som gör att fler aktörer vill flytta in och prisnivåerna ökar vilket ger effekten att kulturarbetare får flytta ut och ersätta av en bemedlad medelklass.

Forsemalms argumentation ligger nära dagens mer omfattande debatt om ’gentrifiering’ (Smith, 1996; Despotovic & Thörn 2015; Holgersson & Thörn, 2014; O’Brien & Matthews, 2015). Två av de i Sverige tongivande forskarna kring gentrifiering är Helena Holgersson och Catharina Thörn (2014), som i studier av hur stadsomvandlingsprojekt har visat att offentliga aktörer medvetet drivit ekonomiska processer som tränger undan utsatta grupper från nya stadsutvecklingsområden som Kvillestaden och Gamlestaden i Göteborg. Utifrån målsättningar om social inkludering och social hållbarhet behövs ett kritiskt perspektiv på vilka maktrelationer som skapas genom att offentliga åtaganden förs över på privata aktörer och att privata aktörer ansvarar för underhåll av det offentliga rummet. Exkludering handlar här inte enbart om socio-ekonomiska skillnader utan även om gränsdragningar mellan etnicitet och genus (Rönblom & Sandberg, 2017).

VGR har under flera år visat intresse för BID-metoden i platsutveckling och finansierat förstudier där metoden använts för att ta fram en gemensam målbild och handlingsplan för lokal samverkan. Ett tidigt exempel som VGR inte finansierade var den BID-inspirerade utvecklingsprocess som drevs i Floda under perioden 2010-2013 (med ett längre förarbete och processer som fortsatte flera år efteråt). Bakom satsningen stod några lokalt engagerade fastighetsägare som såg behovet av samverkan och gemensamma insatser från privata och offentliga aktörer för att förhindra en nedåtgående utvecklingsspiral för stationssamhället Floda i Lerums kommun. En av fastighetsägarna, Christer Harling, hade lång erfarenhet av detta arbetssätt från bland annat Vallgatan i Göteborg. I Floda tog man fram en

utvecklingsplan och en lokal driftsorganisation för genomförandet av den, men man hade initialt svårt att få med Lerums kommun i arbetet. Framtagandet av handlingsplanen föregicks av en lokal Cultural Planning-process.

VGR finansierade inte det lokala utvecklingsarbetet i Floda, men 2011 finansierade man ett projekt inom ramen för det Regionala Serviceprogrammet där Vrångö i Göteborgs södra skärgård drev ett BID-inspirerat utvecklingsarbete med stöd från Floda. Resultatet var både ett lyckat arbete på Vrångö och utveckling av metodiken kring BID kopplat till landsbygdsutveckling. Processledare i arbetet var Eva Bamberg. Resultaten från projektet sammanställdes och tillgängliggjordes på en webbsida (www.bidsweden.se). Efter Vrångö har förstudier (kallade pre-BID) genomförts på Skaftö, där Skaftö Öråd drev en BID-inspirerad process under 2015/16 för att i samverkan mellan kommun, privata aktörer och föreningar ta ett samlat grepp om Skaftös utveckling. VGR har också finansierat en Pre-BID i Lidköpings kommun 2015 där kommunen arbetade tätt tillsammans med företag och lokalsamhälle i Tun och Järpås för att kraftsamla kring platsernas utveckling och de lanthandlare som är viktiga för orternas utveckling. Framför allt i Tun ledde arbetet till en lyckad utveckling av servicen på orten.

De goda erfarenheterna från dessa förstudier har tagits med in i projekt Hållbara Platser där ytterligare processer finansierats.

LOKALEKONOMISK ANALYS – LEA SOM VERKTYG FÖR PLATSUTVECKLING

Lokalekonomisk analys (LEA) är en metod för att analysera en plats lokala ekonomi med hjälp av statistiska data för ett specifikt område. Utifrån ett avgränsat område så som ett postnummer, socken eller församlingsgräns, eller valfri avgränsning levererar Statistiska centralbyrån (SCB) information. Utifrån demografisk information går det att svara på följande frågor: hur ser köns- och åldersstrukturen ut för de boende? Hur många har sin arbetsplats i området? Hur stora är inkomsterna? Vilka företag och arbetsplatser finns? Boendeformer - bor folk i hyresrätt eller småhus? Var finns det utrymme att stärka den lokala självförsörjningen?

LEA som metod ligger nära metodiken kring ortsanalys som med inspiration från norska exempel utvecklats av bland annat Boverket (2006) under 90-talet. Arbetet utgår från idéer om självorganisering och syftar till att ge kunskap till bland annat byalag, intresseföreningar och lokala utvecklingsbolag (Herlitz & Arén, 2017).

Metodiken kring LEA utvecklades i Skottland under 1980-talet. En grupp svenska forskare visade intresse för denna och gjorde studieresor dit under 1990-talet för att sedan överföra metoden till svenska förhållanden. Under 1990-talet arbetade organisationen Coompanion i Örebro tillsammans med Statistiska Centralbyrån SCB fram en metodik och ett statistikpaket för att använda vid analys av platsers lokala bytesbalans. Metoden prövades och utvecklades senare inom det så kallade Glesbygdsuniversitetet. LEA har sedan använts i många olika sammanhang och bland annat använts som analysverktyg i flera LEADER-projekt sedan mitten av 1990-talet.

Organisationen Hela Sverige Skall Leva har genom åren varit involverade i utvecklingen av LEA och erbjuder lokala utvecklingsgrupper och andra intresserade handledning i arbetet med att göra en LEA som grund för sitt utvecklingsarbete.

Inom ramen för projekt Stadslandet i Göteborgs kommun vidareutvecklades under åren 2016 och 2017 en Grön LEA som även innefattar ekologiska hållbarhetsaspekter genom att tillföra kartläggning och analys av energi- och klimatpåverkan. I Västra Götalandsregionen har även Koster i Strömstads kommun under vintern 2017/18 genomgått en LEA-process för att ta fram en strategi för utvecklingen av ön.

I projekt Hållbara Platser prövas LEA som verktyg på de ingående platserna i projektet under 2018. Användningen av statistiskt underlag hjälper platserna att analysera sin situation och ger en mer underbyggd analys för en lokal handlingsplan.

Vid sidan av LEA finns det på Västra Götalandsregionens analysenhet omfattande statistik och bearbetning av geografiska data som kan vara användbara i platsutveckling. Mycket av statistiken är dock insamlad på kommunnivå vilket kan medföra svårigheter att använda statistiken för en mindre plats. I anslutning till projekt *Hållbara platser* har en diskussion förts om vilka nyckeltal för analys av lokala platsutvecklingsprocesser som skulle vara intressanta att följa på regional nivå.

Utifrån den förståelse av plats och platsutveckling som beskrivits ovan är det intressant att analysera statistik som både förklarar plats utifrån de platsskapande processer som kontinuerligt pågår, samt platsutveckling med avseende på att genomföra konkreta förändringar för att stödja en lokal utveckling. I arbetet med kunskapsöversikten har ingen forskning hittats som beskriver lokal ekonomisk analys i relation till metoder för hållbar platsutveckling.

TIDIGARE INITIATIV TILL PLATSUTVECKLING INOM VÄSTRA GÖTALAND

I Västra Götalandsregionen har begreppet platsutveckling använts i olika sammanhang under drygt tio år. Någon samlad definition finns inte och insatserna kring platsutveckling har inte varit samordnade mellan regionens olika verksamheter. Inom kulturområdet har insatserna fokuserat på konstnärer och kulturaktörers roll för att utveckla en plats eller utveckla kluster av kreativa aktörer och näringar i specifika geografiska områden. Flera av insatserna inom detta område har skett inom ramen för de olika handlingsprogram för Kulturella och Kreativa näringar som Kulturnämnden och Regionutvecklingsnämnden gemensamt tagit fram och finansierat.

Ett tidigt initiativ, som även beskrivits i texten ovan, var projektet *Faktor X* som drevs av Fyrbodals kommunalförbund mellan åren 2006 och 2007 (Ottosson & Öhrström, 2007). Projektet studerade vilka roller som kulturaktörer kan ha för att stärka en plats. I samband med projektet introducerades begreppet *Kultursystem* vilket levt kvar som ett insatsområde inom Västra Götalandsregionen sedan dess. Kultursystem var ett insatsområde i VGRs handlingsprogram *Näringsutveckla kultursektorn 2009- 2012* samt i det följande programmet för *Kulturella och Kreativa Näringar 2013 – 2017* (VGR, 2014). I det nyligen antagna programmet för kulturella och kreativa näringar 2018-2020 (VGR, 2018) nämns kultursystem men nu som en insats under rubriken platsutveckling.

Ett annat initiativ för platsutveckling som används inom Västra Götalandsregionen är *Cultural Planning*. Initiativet *Cultural Planning Laboratory* drevs mellan åren 2010 och

2013 med stöd av Kulturnämnden VGR (och kommunalförbunden) Västarvet och Kultur i Väst. Syftet var att pröva metoden Cultural Planning i ett antal kommuner inom VGR. Cultural planning är här en metod där planeringen utgår från en plats förutsättningar och skall inte förstås som kulturplanering eller det som går under benämning som Flag-ship planning med utgångspunkt i investeringar i kulturinstitutioner, eller kultur planering med avseende på att hantera kulturarv eller kulturaktiviteter.

Platsutveckling ses i det nyligen antagna KKN-programmet i VGR programmet för KKN som en central metod för att koppla utvecklingen inom Kulturella och kreativa näringar till samhällsutveckling (VGR, 2018). I programmet saknas en definition av vad som menas med platsutveckling. I programmets trendspaning och kunskapsöversikt beskrivs dock med utgångspunkt i referenser till Richard Florida (2006) och kulturekonomen Pier Luigi Sacco (2011) hur kulturektorn och kreativa näringar ofta är av central betydelse för innovation i större städer (VGR, 2018, 6) I den inledande texten framgår att

”kulturella och kreativa näringar ofta används för att marknadsföra en plats” samt att ”det civila samhället spelar stor roll som motor för idékraft och engagemang inom platsutveckling”.

(VGR, 2018, 13)

Den italienske kulturekonomen Pier Luigi Sacco har varit en central teoretiker för Koncernavdelning Kultur i inom västra Götalandsregionen de senaste åren. Sacco (2011) beskriver hur kultur (i vid mening) har utvecklats i tre faser. Inom Kultur 1.0 är kulturen finansierad av privata eller offentliga mecenater vars resurser säkerställer en kvalitativ kulturproduktion. Kultur 2.0 kännetecknas av att kulturen bland annat genom tekniska innovationer blir masskonsumtion. Film, LP-skivor, böcker gör att det skapas en marknad där kulturen köps av stora mängder konsumenter och blir tillgänglig för ”alla”. Kulturproduktion utvecklas till kreativa näringar som skapar betydande värden i ekonomin (KEA, 2006). Kultur 3.0 menar Sacco (2011, 5-8) är den fas där gränsen mellan konsument och producent suddas ut. Vi är alla det som Sacco benämner ’prosumenter’. Även denna utveckling är teknikdriven och går mycket fort tack vare internet och sociala medier. Kultur är inte längre en sektor i ekonomin utan genomsyrar hela det ekonomiska systemet. Kreativitet och innovation har blivit nyckelfaktorer i den ekonomiska utvecklingen.

Det finns enligt Sacco (2011) ett nära samband mellan deltagande i kulturproduktion – kreativitet och innovation. Utifrån en studie av Veneto regionen i Italien konstaterar Sacco tillsammans med Matematikerna Ferilli, Buscema och Tavano Blessi (2015) att förutsättningarna för kreativitet i innovation och därmed ekonomisk utveckling var små i staden Venedig, trots stadens kulturella resurser i form av monument och gallerier. Istället visade studien att den framtida utvecklingen troligen kommer att ske i nedlagda industriområden i de norra delarna av regionen. Här finns billiga lokaler i kreativa miljöer där många småföretag inom kulturella och kreativa näringar etablerat sig och bildat starka kluster. Forskningen inom fältet Cultural mapping har utifrån bland annat Saccos teorier utvecklats under senare år (Duxbury, Garrett-Petts & MacLennan, 2015; Evans & Foord, 2008; Sacco & Vella, 2017).

I Venedig användes teorierna som utgångspunkt för analys av geografisk information om kulturaktörer, kulturinstitutioner, kulturplatser tillsammans med statistisk information om befolkningsutveckling, näringslivsprofiler, ekonomisk utveckling och arbetsmarknad etc. Utifrån analyser av data med hjälp av en algoritm produceras kartor som visar var ”myllan” för nya innovationer är som störst samt ett diagram som visar kopplingen mellan kulturaktiviteter och andra samhällssektorer.

Metoden prövades i Region Halland 2011-2012 under namnet Kreativa kraftfält, där arbetet leddes av Landsantikvarie Christer Gustafsson i samverkan med Sacco och Buchema (Gustafsson, 2013).

Studien i Halland gjorde att Västra Götalandsregionen ville pröva metoden och 2013 – 2014 genomfördes Kreativa Kraftfält i Skaraborg. (Gustafsson, 2014). Denna följdes av motsvarande studie i Fyrbodals kommunalförbund (Gustafsson, 2016) och Göteborgsregionens kommunalförbund (förutom Göteborgs stad) 2015-2016. Projektägare var kommunalförbunden med stöd av Västra Götalandsregionens kulturnämnd. Förhoppningen är att resultatet från studierna kan användas av VGR, kommunalförbund och kommuner i arbetet med att göra strategiska val och prioriteringar för insatser som syftar till att maximera effekten av kultursatsningar. Hittills har materialet varit för svårtolkat för att kunna användas på detta sätt. Kopplingen mellan Kreativa kraftfält, Kultursystem och andra metoder har inte varit tydligt uttalat i VGRs arbete med platsutveckling och kartläggningen har ännu inte kommit till användning i den regionala planeringen.

Västarvet och Kultur i Väst har mellan åren 2015 och 2017, i sina treåriga uppdrag från Kulturnämnden, haft i uppdrag att vara centrala och väl nyttjade resurser för hållbar plats- och samhällsutveckling. Förvaltningarna har formerat en gemensam samverkansplattform för platsutveckling som regelbundet träffar kulturutvecklarna på kommunalförbunden. Tillsammans anordnades fyra regionala seminarier om kulturdriven platsutveckling i början av 2017 (Västarvet, 2017). Seminarierna visade att platsutveckling är en fråga som engagerar tvärs samhällssektorer och på seminarierna deltog kommunala och regionala aktörer från näringsliv, landsbygdsutveckling, kulturutveckling, besöksnäring och fysisk planering. De seminarier som genomfördes visade på ett behov av regional samordning för stöd till kommunerna i metodik och processledning.

En annan utgångspunkt för platsutveckling i VGR är de insatser som görs kopplat till det Regionala Serviceprogrammet (VGR, 2014). Västra Götalandsregionen driver, liksom många andra regioner, detta arbete på uppdrag av regeringen. Nuvarande program gäller för perioden 2014 till 2018. Det nuvarande programmet har föregåtts av tidigare program med liknande inriktning. Programmet syftar till att genom stödinsatser upprätthålla service (offentlig och kommersiell) på platser där denna är svag på grund av strukturomvandlingar och begränsat kundunderlag. Programmets mål är att: Skapa attraktiva livsmiljöer genom att stimulera till en god tillgänglighet till kommersiell och offentlig service för medborgare och näringsliv i glesbygd, landsbygd och skärgårdsområden. Serviceprogrammet har en annan utgångspunkt än de tidigare beskrivna insatserna för platsutveckling och är tydligt kopplat till de regionala tillväxtstrategierna. Bibehållen service är en viktig utgångspunkt för att en plats skall kunna utvecklas och erbjuda de boende ett gott liv. Samtidigt kan stödet till servicegivare bli en permanent lösning som inte leder till att verksamheten utvecklas positivt över tid. Om stödet kombineras med ett arbete för att stärka platsens attraktivitet och egna drivkraft kan förhoppningsvis servicen på sikt klara sig utan stöd utifrån. Detta är bakgrunden till att projekt Hållbara platser formulerades 2016.

Lärdomar från arbetet inom Västra Götalandsregionen

Arbetet med kunskapsöversikten har identifierat ett antal områden där aktörer som arbetar med platsutveckling kan utveckla sin metodik och kompetens. Några av dessa berör arbetssätt och organisation i offentlig verksamhet. Andra områden skulle berikas av ökad samverkan med andra aktörer från lokalsamhället, kommunen, staten och akademien. Vi tror att de lärdomar man kan dra från Västra Götalandsregionens arbete med platsutveckling är överförbara på andra organisationer med ambition att stödja platsutveckling.

BEHOV AV EN TVÄRSEKTIONELL SAMORDNING AV INSATSER

I den lokala kontexten hänger allt samman. Längre bort från lokalsamhället tenderar samhället att bli mer sektorindelad och specialiserad. Detta skapar flera problem; Aktörer på en plats måste veta var de skall rikta respektive fråga (kultur, miljö, fysisk planering, etc.). Det finns även en risk att lokala frågor skickas runt i det offentliga systemet. Ur det sektorsindelade perspektivet finns en risk att insatser inte samordnas. Medel från en insats samordnas och förmeras inte med andra insatser. De platsutvecklingsinsatser som gjorts inom Västra Götalandsregionens KKN-program (Kultur och Kreativa Näringar) har till viss del hanterat detta genom att vara ett gemensamt handlingsprogram mellan två nämnder. Eftersom de olika insatserna i praktiken ändå hanterats av respektive sektor har det enligt utvärderingarna varit otydligt om fokus legat på kultur eller näringsutveckling i flera kultursystem. KKN-programmet har inte heller involverat andra delar av VGR med avgörande betydelse för platsers hållbara utveckling såsom Miljö och Infrastruktur. Slutsatsen är att det behövs en mer tvärsektoriell samordning inom offentliga organisationer för att kunna möta det lokala behovet. Ett sätt att utveckla ett mer processorienterat arbetssätt som utifrån platsens behov samordnar resurser tvärs organisationens olika avdelningar.

BEHOV AV FLERNIVÅSAMVERKAN (STAT, REGION, KOMMUNALFÖRBUND, KOMMUN, PLATS)

Det är tydligt att svårigheterna för samverkan mellan olika planeringsnivåer försvårar det lokala utvecklingsarbetet. Rollfördelning och ansvar behöver tydliggöras både generellt och utifrån varje specifik insats. Generellt kan sägas att förutom lokalsamhället är kommunen den viktigaste aktören i kedjan. Kommunen sitter på flera av de verktyg som behövs i platsutvecklingen men vissa frågor kräver interkommunal eller regional samordning. I flera av de platsutvecklingsinsatser VGR arbetat med tidigare har kommunen inte varit del i processen från start vilket har fått effekter för det långsiktiga arbetet.

BEHOV AV PROCESSTÖD FÖR PLATSUTVECKLING

Genomgående i utvärderingar kring insatser för platsutveckling är behovet av processtöd utifrån i det lokala arbetet. Behovet har varit särskilt uttalat i de fall där de lokala processledare och projektledare saknat erfarenhet av liknande arbete. Kompetens i processledning saknas i många mindre kommuner. En regional stödfunktion kan vara en lösning i dessa fall. Fördelen med en regional processledning är att den kan agera mera neutralt än en kommunal processledare som löper risk att bli inblandad i sakfrågor (kanske till och med bli en motpart i infekterade frågor). Även i andra fall har det efterfrågats en extern person som kan hjälpa till med regional överblick, organisera workshops och underlätta kontakten mellan lokal, kommunal och regional nivå. Detta behov bekräftas av flera forskare men benämningen på denna funktion varierar.

BEHOV AV KOPPLING MELLAN PLATSUTVECKLING OCH FYSISK PLANERING

Kunskapsöversikten pekar på kopplingen mellan platsutveckling och fysisk planering. Många platsutvecklingsprocesser är initierade utifrån fysisk planering men inte alla. Däremot innefattar nästan alla platsutvecklingsprocesser behov av fysisk planering. Kommunerna har ansvaret för den fysiska planeringen och detta är ytterligare en anledning för exempelvis en regional aktör att involvera kommunen tidigt i processen. Vissa planeringsfrågor som exempelvis infrastruktursatsningar kräver interkommunal eller regional samverkan. En intressant fråga är därför hur platsutveckling kan hanteras i relation till en framväxande regional fysisk planering.

BEHOV AV METODUTVECKLING

I forskningsöversikten kring metoder för platsutveckling har behovet av metodutveckling blivit tydligt. Merparten av de metoder som använts har utvecklats av praktiken utan stöd i forskning. Metoderna som studerats i denna kunskapsöversikt har stora likheter och är svåra att klart avgränsa från varandra. De grova milstolparna; Förankring, kartläggning, analys, målbild, handlingsplan och finansiering/organisation är gemensamma för metoderna. Snarare bygger metoderna på olika förhållningssätt till platser och aktörer och möjligen kan man utifrån platsens förutsättningar se en metod som mer lämplig än andra.

Cultural Planning är en relativt väl utvecklad metod med tydliga steg att följa i processen från att förstå en plats till att hitta mål och insatser. Däremot är metoden svagare vad gäller nya organisations- och finansieringsformer.

BID är en metod med tydlighet i hur arbetet ska organiseras för att skapa långsiktiga samverkansformer och gemensam finansiering mellan offentlig och privat sektor. För att få stöd i kartläggning och analys behöver den dock kompletteras med andra metoder.

Lokalekonomisk analys har utvecklats under lång tid och använts i många lokala utvecklingsprocesser. Det finns tydliga handledningar med tydliga steg. Utgångspunkten i statistiskt material underlättar dialogen mellan lokalsamhället och offentliga aktörer.

Kultursystem är den otydligaste av de metoder som prövas men denna otydlighet är mycket medveten. Teoribildningen som kultursystemsarbetet grundar sig på teorier om självorganisering och nätverksteori där hierarkiska strukturer inte är tillämpbara.

Idéburet offentligt partnerskap behöver utvecklas mer för att kunna användas i det ordinarie arbetet med platsutveckling inom Västra Götalandsregionen. Det råder idag oklarhet kring regelverk och roller som gör det svårt att driva processen effektivt.

SAMVERKAN MED FORSKNINGEN

Vi ser ett behov av att stärka kopplingen mellan forskning och praktik i det fortsatta arbetet med platsutveckling. Få platsutvecklingsprojekt i Sverige har haft följeforskning. Metodutvecklingen har därför skett i empirin utan stöd i forskningen. En starkare koppling mellan processledare i platsutveckling och forskningen kan berika båda parter.

Avslutande diskussion

En central fråga för att diskutera på vilket sätt platsutvecklingsmetoder kan ge stöd för hållbar samhällsutveckling är att klargöra vilka samhällsutmaningar det är som platsutveckling kan svara mot. Utifrån den översikt som presenteras här framträder tre perspektiv på denna fråga.

För det första finns en tilltagande obalans mellan offentlig och privat sektor där de offentliga resurserna att genomföra planeringen har minskat från mitten av 90-talet. Nya samverkansformer har på så sätt uppstått och utvecklas kontinuerligt. Mot denna utmaning har platsutvecklingsmetoder som verktyg för ekonomisk samverkan utvecklats.

För det andra har kritiken av en statisk och teknokratisk planeringspraktik ökat och det efterfrågas nya samverkansformer som stärker den lokala demokratiska påverkansmöjligheten på den lokala rumsliga omvandlingen. Kritiken mot en statisk planering har även utvecklat nya metoder och verktyg för att göra planeringsprocessen mer dynamisk och ge möjlighet för samverkan och lärande mellan olika planeringsnivåer.

För det tredje har en tilltagande geografisk (internationell) konkurrens förstärkt planeringspraktikens fokus på att utveckla platser som lockar människor och företag och på så sätt stärka den lokala ekonomiska konkurrenskraften.

I samverkan med varandra har dessa samhällsutmaningar på olika sätt utvecklat metoder för det som ryms inom det mycket omfattande begreppet platsutveckling. Samtidigt är det i många fall oklart på vilket sätt som platsutvecklingsmetoder svarar mot frågeställningar om hållbar utveckling. Den här problematiken belyser dels hur svår frågan om hållbar utveckling är då den i sig inte går att hantera med enskilda platsutvecklingsprocesser. Samtidigt behöver det riktas kritik mot att hållbarhetsbegreppet i sig är vagt och svårt att svara mot.

Forskningen pekar till att börja med på behovet av att klargöra rumsliga maktrelationer samt de konfliktlinjer som finns mellan olika tolkningsföreträden och målsättningar. Det krävs en kritisk analys av vems förutsättningar som förbättras respektive begränsas av ett platsutvecklingsprojekt samt vems problem som åtgärdas. Här kan som flera forskare lyfter fram platsutveckling ses som en dialogform för ömsesidigt lärande mellan olika aktörer. På så sätt är platsutveckling som specifika projekt en betydelsefull del i planeringen.

Forskningen pekar även på att en platsbyggnadsmetodik som inte har förankring i den formella institutionaliserade (demokratiska) strukturella planeringen förlorar möjligheten att leda till en strukturell utveckling av samhället. Å andra sidan finns en risk att en platsutveckling som formaliseras tappar sin aktivistiska potential att synliggöra, konflikter och missförhållanden.

Ett tredje perspektiv är att det behöver finnas utrymme att testa och utveckla en plats över tid, att bygga och bygga om en plats. Det vill säga, inte bara investera i en tillfällig händelse utan att omvandlingen sker som flera steg i en kontinuerlig förändring. Här finns en risk i att de relationer och platser som redan finns och är meningsskapande raderas när nya platser skapas och när befintliga platser förändras. Det kan därmed vara betydelsefullt att i ett platsutvecklingsprojekt även ha ett kritiskt perspektiv på det som förändras. Detta innebär till exempel att även undersöka var det inte ska ske ett avsiktligt

platsutvecklingsprojekt eller att utvecklingsfria zoner också kan vara en strategi för platsutveckling.

För att återkoppla till frågeställningar om demokratisk samhällsomvandling och social hållbarhet är förståelsen av platsutveckling som en lärandeprocess och materiell dialog ett intressant perspektiv. Särskilt utifrån den argumentation som Hans Abrahamsson utvecklar med utgångspunkt i begreppet konfrontativ dialog med syfte att synliggöra konflikter mellan olika mål, intressen och metoder. Genom en konfrontativ dialog får de som deltar utrymme för sina egna berättelser och vilka problem de ser med dem. I ett första steg kartläggs problemens/svårigheternas kärnor och orsaker. Därefter kan målkonflikter och olikheter i maktrelationer synliggöras genom jämförelse av olika berättelser (Abrahamsson, 2013, 27-28).

Abrahamsson beskriver även att dialogarbetet kan utgå från en generativ ansats som syftar till att synliggöra alternativ och metoder för hur kunskapsluckor kan hanteras. Detta kan handla om att ytterligare synliggöra konfliktytor eller att identifiera sammanfallande intressen, målkonflikter och synergier.

De här dialogformerna är en intressant utgångspunkt att använda för platsutveckling. Att platsutvecklingen ses som en sammankopplande process av offentliga, privata och ideella aktörer samt att platsutvecklingen i sig är en process där konfliktytor blir synliga och ger utgångspunkt för den rumsliga omvandlingen. Samtidigt är det i den här processen betydelsefullt att klargöra det strategiska och taktiska handlingsutrymmet som olika planeringsnivåer och olika aktörer har. För svenska regioner handlar detta till exempel om beslut kring kollektivtrafik, sjukvård, kulturstöd, stöd och lokalisering av innovationscenter (Science parks), eller kommunernas planläggning. Det finns även en risk att det i och med ett större fokus på platsutvecklingsprocesser växer fram en ny teknokratisk planeringspraktik med avseende på de som guidar och leder samverkansprocesserna.

Det offentliga har anammat en marknadslogik där stadens fysiska rum blivit en del av den ekonomiska marknaden, som en central del av den nya ekonomiska geografin. Platser, städer, orter och landsbygder har alltid varit en del av en produktions och distributionslogik och präglats av olika teoretiska modeller. När städer och regioner arbetar för att överföra den *nya ekonomiska geografin* som teoretisk modell till pågående planering blir den geografiska lokaliseringen av städer, resurser, energi och arbetskraft en del av de ekonomiska modellerna. På så sätt har *plats* blivit en ekonomisk term inom planeringen och förstärkt den diskursiva geografiska konkurrensen, vilket resulterat i en tilltagande positionering samt marknadsföring av platser.

I den omvandling av samhället som skett de senaste decennierna har offentlig sektor och samhällsplaneringen på kommunal, regional och statlig nivå allt mer präglats av styrning inspirerad av privat sektor. New Public Management och styrning utifrån egenkontroll och utvärdering har stärkt denna logik vilket också påverkar lokalisering och skala på geografisk närvaro av offentlig service. Det har på så sätt skett en förändring av skala som påverkar skillnaderna (skapar ett glapp) mellan politiska målsättningar och den fysiska utvecklingen på många platser utifrån värdeord som social inkludering, hållbarhet, att hela Sverige ska leva etc.

Ett liknande glapp mellan olika skalor har uppstått mellan en global ekonomisk (tillväxtbaserad) utveckling och lokal social och ekologisk förändring. Forskningen pekar på att den ekonomiska utvecklingen av företag och naturresurser frikopplas från den lokala

utvecklingen (Heynen et al., 2006; Marsden, 2013). Investeringar i det lokala samhället sker i mindre grad när företagen inte ägs lokalt. Samtidigt riskerar en ökande geografisk konkurrens om investeringar att offentliga medel investeras för att ytterligare stärka ekonomisk utveckling inom privata företag. Till exempel genom att investeringar i infrastruktur och mark subventioneras för att förenkla etablering. Privata och offentliga aktörer utvecklar på så sätt nya partnerskap som ligger till grund för den lokala utvecklingen. Det är dock betydelsefullt att kritiskt ifrågasätta vem som tjänar på, respektive begränsas av, den lokala omvandlingen.

När samhället förändras får alla platser nya relationer mellan det lokala, regionala och globala. Det gäller även för relationer mellan stad och land och mellan olika centra och periferier i en regional kontext. Förändrade villkor för produktion, tillverkning, konsumtion och turism påverkar geografisk konkurrens och tenderar att leda till en socio-ekonomisk polarisering mellan platser och invånare som har, respektive inte har, egna förutsättningar att påverka sin egen framtid.

Västra Götalandsregionens projekt om utveckling av orter med vikande service (offentlig och kommersiell) kan ses som ett resultat av denna omvandling. Samtidigt ställer detta projekt ett antal frågor om vad som är regionens uppdrag och vad som är kompensation för att regionen inom andra sektorer har begränsat den lokala utvecklingen genom till exempel förändringar i kollektivtrafik, och en sjukvårds-, innovations-, näringslivs- och kulturplanering utifrån ekonomiska tillväxtcentra som centra för samhällsutvecklingen i stort.

En påtaglig utmaning är den rumsliga skalförskjutning som pågår, där vi idag lever våra vardagsliv i en regional skala. Därmed förändras även avstånden mellan olika beslutsnivåer och tidigare administrativa gränsdragningar behöver utmanas utifrån nya vardagliga ”regionala” sammanhang. Funktionella regioner för arbete, utbildning och fritid följer inte de administrativa gränserna och därmed uppstår frågor om nya metoder som kan agera med en annan dynamik. Förhoppningen är att kunskapsöversikten kan vara ett inspel till denna diskussion om metodutveckling för den regionala nivån att samverka och skapa lärande tillsammans med nationella, kommunala och lokala nivåer och övriga aktörer som ingår i samhällsplaneringen.

I denna process behöver de politiska valmöjligheterna utvecklas, med avseende på att det finns alternativ som ställs mot varandra samt idéer om vilka samhällsutmaningar som förändring ska svara mot. Mot en politisk och ekonomisk rationalitet som strävar efter att effektivisera samhällsutvecklingen och begränsa motstånd behövs platsutvecklingsmetoder som en process för utökad demokrati. För att utöka handlingsutrymmet att påverka de platser som omger oss behöver vi ifrågasätta vem som tjänar och vem som begränsas av den rumsliga omvandlingen.

Referenser

- Abrahamsson, H. (2013). *Makt och Dialog I Rättvisa och Social Hållbara Svenska Städer*. Göteborg: Mistra Urban Futures.
- Albrechts, L., Healey, P., & Kunzmann, K. R. (2003). Strategic Spatial Planning and Regional Governance in Europe, *Journal of the American Planning Association*, 69:2, 113-129, DOI: 10.1080/01944360308976301
- Albrechts, L. (2010). More of the same is not enough! How can strategic spatial planning be instrumental in dealing with the challenges ahead? *Environment and Planning B: Planning & Design*, 37, pp. 1115-1127.
- Alexander, R., Britt, L., & Barrella, E. (2014). Converging on sustainable placemaking through transdisciplinary process. *Journal of Environmental Studies and Sciences*, 4(4), 301-309. 10.1007/s13412-014-0192-x
- Amcoff, J., & Westholm, E. (2007). Understanding rural change—demography as a key to the future. *Futures*, 39(4), 363-379. doi:10.1016/j.futures.2006.08.009
- Amin, A. (2004). *Regions unbound: Towards a new politics of place*. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography*, 86(1), 33-44. doi:10.1111/j.0435-3684.2004.00152.x
- Angelo, H., & Wachsmuth, D. (2014). Urbanizing Urban Political Ecology: A Critique of Methodological Cityism. *International Journal of Urban and Regional research*. DOI:10.1111/1468-2427.12105
- Auge, M. (1995). *Non-Places: Introduction to an Anthropology of Supermodernity*. London: Verso
- Barca, F., McCann, P., & Rodríguez-Pose, A. (2012). The case for regional development intervention: place-based versus place-neutral approaches. *J. Reg. Sci.* 52 (1), 134e152.
- Bell, D., & Jayne, M. (2010). The creative countryside: policy and practice in the UK rural cultural economy. *J. Rural Stud.* 26 (3), 209e218.
- Bianchini, F. (1989) Urban Renaissance? The Arts and the Urban Regeneration Process in 1980s Britain, *Working Paper No 7*. Centre for Urban Studies, University of Liverpool.
- Björling, N. (2014). *Urbana nyckelprojekt: Planeringsverktyg för sköra stadslandskap* (Licentiat-uppsats). Gothenburg: Chalmers tekniska högskola, Department of Architecture.
- Björling, N. (2016). *Sköra stadslandskap – planeringsmetoder för att hantera urbaniseringens rumsliga inlåsningsar*. Diss. Göteborg: Chalmers tekniska högskola.

- Björling N., & Fredriksson, J. (2018). *Relationer mellan stad och land i det regionala stadslandskapet*, Göteborg: Mistra Urban Futures.
- Blücher, G. (2013). Planning Legislation in Sweden – a History of Power and Land-use. In J. Lundström, C. Fredriksson, & J. Witzell (Ed.) *Planning and Sustainable Urban Development in Sweden*. Stockholm: Föreningen för Samhällsplanering.
- Boehme, R., & Warsewa, G. (2017). Urban Improvement Districts as new form of local governance. *Urban Research & Practice*, 10(3), 247. doi:10.1080/17535069.2016.1212087
- Boonstra, B. (2015). *Planning Strategies in an Age of Active Citizenship: A Post-structuralist Agenda for Self-organization in Spatial Planning*. Groningen: InPlanning.
- Boverket (2006). *Lär känna din ort! - metoder att analysera orter och stadsdelar*. Karlskrona: Boverket.
- Boverket & Tillväxtverket (2015). *Tillväxt kräver planering: En antologi om samverkan i den fysiska planeringen*. Karlskrona: Boverket.
- Braungart, M., & McDonough, W. (2002). *Cradle to Cradle: Remaking the way we make things*. New York: North Point Press.
- Brenner, N. (2000). The Urban Question as a Scale Question: Reflections on Henri Lefebvre, Urban Theory and the Politics of Scale *International Journal of Urban and Regional Research* Volume 24.2 June 2000
- Brenner, N., Peck, J., & Theodore, N. (2010). Variegated Neoliberalisation: Geographies, Modalities, Pathways *Global networks* 10:182-222
- Brenner, N. (2004). *New State Spaces: Urban Governance and the Rescaling of Statehood*. Oxford: Oxford University Press
- Brenner, N. (Ed.) (2014). *Implosions / Explosions: Towards a study of planetary urbanization*. Berlin: Jovis Verlag GmbH.
- Brenner, N. (2015). *Is "Tactical Urbanism" an Alternative to Neoliberal Urbanism?* <http://post.at.moma.org> Posted on March 24.
- Brownill, S., & Bradley, Q. (2017). *Localism and Neighborhood Planning: Power to the people?* Bristol: Polity Press of University of Bristol
- Buhr, K., Isaksson, K., & Hagbert, P. (2018). Local Interpretations of Degrowth—Actors, Arenas and Attempts to Influence Policy. *Sustainability*. 2018; 10(6):1899.
- Burns, C., & Kahn. A. (2005). *Site Matters: Design concepts, Histories and Strategies*. New York: Routledge.

- Braae, E. (2015). *Beauty Redeemed: Recycling post-industrial landscapes*. Basel: Birkhauser
- Bradley, K. (2015). Open source urbanism: Creating, multiplying and managing urban commons. *Footprint*, spring 2015, pp 91-108
- Calvino, I. (1974). *Invisible cities*, Orlando: Harcourt Brace.
- Casagrande, M. (2010). *Taipei Organic Acupuncture*. Paper presented at the Ruin Academy 6.11.2010 <http://casagrandetext.blogspot.se/2010/11/taipei-organic-acupuncture.html> November 6, 2010
- Castells, M. (1996). *The Rise of the Network Society*. Massachusetts: Blackwell Publishers.
- Chase, J., Crawford, M., & Kalinski, J. (2008). *Everyday Urbanism*. New York: Monacelli Press
- Cloutier, G., Papin, M., & Bizier, C. (2018). Do-it-yourself (DIY) adaptation: Civic initiatives as drivers to address climate change at the urban scale. *Cities*, 74284-291. doi:10.1016/j.cities.2017.12.018
- Cook, I. R., & Ward, K. (2012). Conferences, informational infrastructures and mobile policies: the process of getting Sweden 'BID ready'. *European Urban & Regional Studies*, 19(2), 137-152. doi:10.1177/0969776411420029
- Cook, IR. (2008). Mobilising urban policies: The policy transfer of US Business Improvement Districts to England and Wales. *Urban Studies* 45: 773–795.
- Cullen, G. (1983 (1961)). *The Concise Townscape*. London: The Architectural Press
- Cuff, D., & Sherman, R., (Ed.). (2011). *Fast-Foward Urbanism, Rethinking Architecture's Engagement with the city*. New-York: Princeton Architectural Press.
- Cuff, D., & Dahl, P-J. (2015). *Housing in the Rivercity: Rethinking Place and Process*. Göteborg: Mistra Urban Futures.
- Cresswell, T. (2004). *Place: A Short Introduction*. Malden MA: Blackwell.
- Dahl, C. (2017). Gothenborg's Jublieumsparken 0.5 and Frihamnen: explorations into the aesthetic of DIY. *Spool*, Vol 3, Iss 2, Pp 73-96 (2017), (2), 73. doi:10.7480/spool.2016.2.1115
- Davoudi, S. (2012). Resilience: A Bridging Concept or a Dead End? *Planning Theory & Practice*, 13, pp. 299-307.
- DeCerteau, M. (1984) *The Practice of everyday life*. Berkely, University of California Press.

- De Magalhães, C. (2012). Business Improvement Districts and the recession: Implications for public realm governance and management in England. *Progress In Planning*, 77 143-177. doi:10.1016/j.progress.2012.03.002
- De Magalhães, C. Trigo, S. F. (2016). Contracting out publicness: The private management of the urban public realm and its implications. *Progress in Planning Volume 115*, July 2017, Pages 1-28
- Deslandes, A. (2012). "What Do Pop-up Shops and Homelessness Have in Common?" *The Global Urbanist*, February 14, 2012. Accessed February 29, 2012.
- Despotovic, K., & Thörn, C. (2015). *Den urbana fronten: En dokumentation av makten över staden*. Stockholm: Arkitektur Förlag AB.
- Dikeç, M. (2007). *Badlands of the Republic: Space, Politics and Urban Policy*. Oxford: Wiley- Blackwell.
- Douglas, G. C. C. (2011). "DIY Urban Design, from Guerrilla Gardening to Yarn Bombing." *GOOD Magazine* (Online). 12 April 2011. Accessed June 7, 2012.
- Douglas, G. C. (2014). Do-It-Yourself Urban Design: The Social Practice of Informal 'Improvement' Through Unauthorized Alteration. *City & Community*, (1), 5. doi:10.1111/cico.12029
- Duxbury, N., Garrett-Petts, W. F., & MacLennan, D. (2015). Cultural mapping as cultural inquiry. Introduction to an emerging field of practice. In N. Duxbury, W. F. Garrett- Petts, & D. MacLennan (Eds.). *Cultural mapping as cultural inquiry* (pp. 1–42). London: Routledge.
- Edlund J., & Westin, L. (2009). *BIDs i Sverige? Internationella erfarenheter av "Business Improvement Districts"* CERUM Working Paper Nr 90/2009
- Ejigu, A. G., Haas, T. (2014). Sustainable Urbanism: Moving past neo-modernist & neo-traditionalist housing strategies. *Open House International*, 39(1), 5.
- Enflo, K. (2016). *Regional ojämlikhet i Sverige. En historisk analys*. SNS Analys nr 33.
- Engström, C-J., & Cars, G. (2013). Planning in a New Reality – New Conditions, Demands, and Discourses. In J. Lundström, C. Fredriksson, & J. Witzell (Ed.) *Planning and Sustainable Urban Development in Sweden*. Stockholm: Föreningen för Samhällsplanering.
- Ernstson, H., Swyngedouw, E. (2018). *Urban Political Ecology in the Anthro-obscene: Political Interruptions and Possibilities*. Oxford: Routledge.

- Evans, G., & Foord, J. (2008). Cultural mapping and sustainable communities: Planning for the arts revisited. *Cultural Trends*, 17, 65–96.
- Farias, I., & Bender, T. (2010). *Urban Assemblages: how actor network theory changes urban studies*. London: Routledge.
- Fabian, L., & Samson, K. (2016). Claiming participation – a comparative analysis of DIY urbanism in Denmark. *Journal Of Urbanism*, 9(2), 166. doi:10.1080/17549175.2015.1056207
- Ferguson, F. (2014). *Make shift city: Renegotiating the urban commons*. Jovis: Berlin
- Ferilli, G., Sacco, P. L., Buscema, M., & Tavano Blessi, G. (2015). Understanding cultural geography as a pseudo-diffusion process: The case of the Veneto Region. *Economies*, 3, 100–127. <http://dx.doi.org/10.3390/economies3020100>.
- Featherstone, D. (2008). *Resistance, Space and political identities: the making of counter-global networks*. Chichester: Blackwell.
- Featherstone, D., Ince, A., Mackinnon, D., Strauss, K., & Cumbers, A. (2012). Progressive localism and the construction of political alternatives. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 37(2), 177-182. doi:10.1111/j.1475-5661.2011.00493.x
- Foth, M. (2017). Lessons from Urban Guerrilla Placemaking for Smart City Commons, In *8th International Conference on Communities and Technologies (C&T 2017)*, 26-30 June 2017, Troyes, France.
- Finn, D. (2014). DIY urbanism: implications for cities. *Journal Of Urbanism*, 7(4), 381-398. doi:10.1080/17549175.2014.891149
- Florida, R. (2006). *Den kreativa klassens framväxt*. Göteborg: Bokförlaget Daidalos.
- Florida, R. (2017). *The new urban crisis : how our cities are increasing inequality, deepening segregation, and failing the middle class-- and what we can do about it*. New York: Basic Books.
- FN World Commission on Environment and Development (1988). *Vår gemensamma framtid: [rapport från] Världskommissionen för miljö och utveckling under ordförandeskap av Gro Harlem Brundtland*. Stockholm: Prisma.
- FN (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*
- Forsemalm, J. (2003). Vems är staden? I T., Johansson & O., Sernhede (red) *Urbanitetens Omvandlingar – Kultur och identitet i den postindustriella staden*, Göteborg: Daidalos.
- Folke, C. (2006). Resilience: The emergence of a perspective for social-ecological systems analyses. *Global Environmental Change*, 16(3), 253-267.

- Foucault, M. (2004). *The Birth of Biopolitics*, New York: Palgrave MacMillan
- Forester, J. (2012). Challenges of Deliberation and participation. In: S. Fainstein and S. Campbell, eds. *Readings in Planning Theory*. 3rd. Ed. Oxford: Wiley-Blackwell, 206-213.
- Franklin, A., & Marsden, T. (2015). (dis)connected communities and sustainable place-making. *Local Environment*, 20(8), 940-17. 10.1080/13549839.2013.879852
- Friedmann, J. (2010). Place and Placemaking in cities: a global perspective. *Plan Theory practice*
- Fredriksson, J. (2014). *Konstruktioner av en stadskärna: Den post industriella stadens rumsliga maktrelationer*. (Doktorsavhandling) Göteborg: Chalmers tekniska högskola institutionen för Arkitektur.
- Gadanho, P. (Ed). (2014). *Uneven Growth: Tactical Urbanism for expanding Megacities*. New York: Moma.
- Geddes, P. (1886). *On the Conditions of Progress of the Capitalist and the Labourer, Claims of Labour, Lectures*, no 3 Edinburgh: cooperative Printing, p. 34
- Geddes, P. (2015 (1915)). *Cities in Evolution*. New York: The Scholar's choice.
- Gehl, J. (2007 (1971)). *Livet mellem husene*. Köpenhamn: Arkitektens forlag.
- Ghilardi, L. (2001). Cultural Planning and Cultural Diversity. In: Bennet (ed.) *Differing Diversities: cultural Policy and Cultural Diversity*, Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- Ghilardi, L. (2011). *True to Place: Embedding Cultural distinctiveness in place making in Europe*: Municipal worlds February 2011.
- Ghilardi, L. (2016). *This is Our city: Place-making Through Cultural Planning*. In: Metropolis 2012-2015: festival and laboratory for art and performance in urban space, Köbenhams Internationale Teater 2016.
- Ghilardi, L. (2018). *Planning Culturally for Equitable Cities*: not published positioning paper.
- Glaeser, E. (2011). *The Triumph of the City - How our greatest invention makes us richer, smarter, greener, healthier, and happier*. New York: Penguin Press.
- Gleeson, B. (2012). Critical commentary. the urban age: Paradox and prospect. *Urban Studies*, 49(5), 931-943. doi:10.1177/0042098011435846
- Gans, H. (1968). *People and Plans*. New York: Basic Books.

- Grogan, D., & Mercer, C. (1995). *The cultural Planning handbook: an essential Australian guide*. A&U Academic.
- Gustafsson, C. (2013). *Kreativa kraftfält I Halland slutrapport*. Kulturmiljö Halland 2013:31.
- Gustafsson, C. (2014). *Kreativa kraftfält i Skaraborg slutrapport*. Skaraborgs kommunalförbund.
- Gustafsson, C. (2016). *Slutrapport kreativa kraftfält Fyrbodal*. Fyrbodals kommunalförbund 2016.
- Göteborg (2016). *Jubileumsparken 2013-2015 Om att bygga plats*, Göteborg: Göteborgs kommun.
- Hajer, M., & Reijndorp, A. (2001). *In Search of New Public Domain*. Rotterdam: NAI Publishers.
- Harvey, D. (1989). From managerialism to entrepreneurialism: The transformation in urban governance in late capitalism. *Geografiska Annaler. Series B, Human Geography, Vol. 71, No. 1, The Roots of Geographical Change: 1973 to the Present (1989)*, pp. 3-17, Blackwell Publishing.
- Harvey, D. (2006). *Den Globala Kapitalismens rum: På väg mot en teori om ojämn geografisk utveckling*. Hägersten: Tankekraft förlag.
- Healey, P. (1997). *Collaborative Planning, Shaping Places in Fragmented Societies*. London: Macmillan Press.
- Healey, P. (2007). *Urban complexity and spatial strategies: towards a relational planning for our times*. London: Routledge.
- Healey, P. (2012). Traditions in planning thought. In: S. Fainstein and S. Campbell, eds. *Readings in Planning Theory*. 3rd. Ed. Oxford: Wiley-Blackwell, 214-234
- Herlitz, U., Arén, H. (2017). *Den första samhällsnivån – lokal demokrati, planering och finansiering för hållbar utveckling*. Hela Sverige Skall Leva.
- Heynen, N., Kaika, M., & Swyngedouw, E. (red.). (2006). *In the Nature of Cities: Urban political ecology and the politics of urban metabolism*. London: Routledge.
- Hillier, J. (1999). "What values? Whose values?" *Ethics, Place and Environment* 2 179-199
- Hjort, C. (2014). *Fångad av Platsens själ – Cultural Planning Laboratory Ett treårigt Projekt med elva kommuner i västra Götaland*. Uddevalla: Fyrbodals kommunalförbund.

- Holling, C. S. (1973). Resilience and stability of ecological systems. *Annual review of Ecology and Systematics*, 4(1), 1-23
- Holgersson, H., & Thörn, C. (2014). *Gentrifiering*. Lund: Studentlitteratur.
- Hodson, M., & Marvin, S. (eds.) (2014). *After sustainable cities*. Abingdon, Oxon: Routledge
- Houghton, K., Foth, M., & Miller, E. (2015). Urban Acupuncture: Hybrid Social and Technological Practices for Hyperlocal Placemaking. *Journal Of Urban Technology*, 22(3), 3-19. doi:10.1080/10630732.2015.1040290
- Houghton, K., Choi, J. H., & Lugmayr, A. (2015). From the Guest Editors: Urban Acupuncture. *Journal Of Urban Technology*, 22(3), 1. doi:10.1080/10630732.2015.1087684
- Hou, J. (2010). *Insurgent Public Space: Guerilla Urbanism and the Remaking of Contemporary Cities*. London and New York: Routledge
- Ibelings, H. (2001). *Supermodernism*. Amsterdam: Nai Publishers
- Innes, J. E., & Booher, D. E. (2010). *Planning with complexity: an introduction to collaborative rationality for public policy*. London and New York: Routledge.
- Iveson, K. (2013). "Cities within the City: Do-It-Yourself Urbanism and the Right to the City." *International Journal of Urban and Regional Research* 37 (3): 941–956.
- Iammarino, S., Rodríguez-Pose, A., & Storper, M. (2018) *Regional inequality in Europe: Evidence, theory and policy implications* <https://voxeu.org/article/regional-inequality-europe#> 13 July 2018
- Jacobs, J. (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. New-York: Random House.
- Johansson, T., & Sernhede O. (2003). *Urbanitetens Omvandlingar – Kultur och identitet i den postindustriella staden*, Göteborg: Daidalos.
- Kaika, M., & Swyngedouw, E. (2000). Fetishizing the Modern City: The Phantasmagoria of Urban Technological Networks, *International Journal of Urban and Regional Research* Volume 24.1 March 2000, Oxford: Blackwell Publishers.
- Karlsson, D. (2003). Mellan jaget och nätet – Manuel Castells, cykelkedjan och Göta Älvs båda stränder. I T., Johansson & O., Sernhede (red) *Urbanitetens Omvandlingar – Kultur och identitet i den postindustriella staden*, Göteborg: Daidalos.
- Katz, B. J., & Wagner, J. (2014). The Rise of Urban Innovation Districts. *Harvard Business Review Digital Articles*, 2-5.

- Katz, B., & Bradley, J. (2013). *The Metropolitan Revolution: How Cities and Metros are Fixing Our Broken Politics and Fragile Economy*. Washington, Brookings Institution Press.
- KEA (2006). *The Economy of Culture in Europe*. European Affairs.
- Keil, R. (2005). Progress Report—Urban political ecology. *Urban Geography*, 26(7), 640–651. doi:10.2747/0272-3638.26.7.640
- Kodalak, G. (2015). A monstrous alliance: Open Architecture and Common Space. *Footprint*, spring 2015, 69–90.
- Krugman, P. (1991). *Geography and Trade*. Cambridge: MIT Press.
- Krugman, P. (2010). *The New Economic Geography, Now Middle-Aged*. April 16, 2010. <https://www.princeton.edu/~pkrugman/aag.pdf> (2016-05-06)
- Knox, P. L., & Mayer, H. (2013). *Small town sustainability: Economic, social, and environmental innovation* (Basel: Birkhäuser).
- Kontigo (2012). *Kulturen som drivkraft I den lokala utvecklingen. Slutrapport från följeforskningen av Västra Götalandsregionens pilotprojekt, 2010-2012*.
- Latour, B. (2005). *Reassembling the social*. Oxford: Oxford University Press.
- Larsson, B., Letell, M., & Thörn, H. (Ed.) (2012). *Transformations of The Swedish welfare state: from social engineering to governance?* New York: Palgrave Macmillan.
- Landry, C. (2006). *The Art of City Making*. New York: Routledge.
- Lundberg, K., & Hjort, C. (2011). *Att fånga Platsens Själv*. Stockholm: SKL.
- Lee, W. (2016). Struggles to form business improvement districts (BIDs) in Los Angeles. *Urban Studies* (Sage Publications, Ltd.), 53(16), 3423. doi:10.1177/0042098015613206
- Lefebvre, H. (1996). *Writings on cities*. Cambridge: Blackwell.
- Lefebvre, H. (2003a (1970)). *The Urban Revolution*. Minneapolis: Minneapolis of Minnesota Press.
- Lefebvre, H. (2003b (1974)). *The Production of Space*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Lerner, J. (2014). *Urban Acupuncture: Celebrating Pinpricks of Change that enrich city Life*. Washington: Island Press.

- Lydon, M., & Garcia, A. (2015). *Tactical urbanism: Short-term action for long-term change*. Washington, DC: Island Press/Center for Resource Economics.
- Lynch, K. (1960). *The image of the city*. Cambridge: MIT Press.
- Madureira, A. M. (2013). Physical planning in place-making through design and image building. *Journal of Housing and the Built Environment*, 30(1), 157-172. 10.1007/s10901-013-9381-2
- Massey, D. (2005). *For Space*. London: SAGE Publications.
- Massey, D. (2007). *World City*. Cambridge: Polity Press.
- Morçöl, G., & Wolf, J. F. (2010). *Understanding Business Improvement Districts: A New Governance Framework*. *Public Administration Review*, 70(6), 906-913. doi:10.1111/j.1540-6210.2010.02222.x
- Morçöl, G., Hoyt, L., Meek, J. & Zimmermann, U. (2008). *Business Improvement Districts; Research, Theories and Controversies*, Auerbach Publications, Boca Raton, Florida
- Marshall, W., Duvall, A., & Main, D. (2016). Large-scale tactical urbanism: The Denver bike share system. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability* 9(2): 135–147.
- Marsden, T. (2013). Sustainable place-making for sustainability science: The contested case of agri-food and urban–rural relations. *Sustainability Science*, 8(2), 213-226. 10.1007/s11625-012-0186-0
- Martin, D. (2003). Place-framing as placemaking: constituting a neighborhood for organizing and activism. In *Annals of the Association of American Geographers* 93 730-50
- Mercer, C. (2006). *Cultural Planning For Urban Development and Creative cities*, Colin Mercer
- Merrifield, A. (1993). Place and Space: A Lefebvrian reconciliation In: *Transactions of the Institute of British Geographers* 18 516-31
- Mitchell, J. (2008). *Business Improvement Districts and the Shape of American Cities*. Albany: State University of New York Press
- Mumford, L. (1938). *The Culture of Cities*, London: Secker & Warburg.
- Murdoch, J. (2006). *Post-structuralist geography: a guide to relational space*. London: Sage.

- Michel, B., & Stein, C. (2015). Reclaiming the European City and Lobbying for Privilege: Business Improvement Districts in Germany. *Urban Affairs Review*, 51(1), 74. doi:10.1177/1078087414522391
- Mould, O. (2014). Tactical urbanism: The new vernacular of the creative city. *Geography Compass* 8(8): 529–539.
- Nabeel, H. (2010). *The Placemaker's Guide to building Community*. London: Earthscan.
- Naldi, L., Nilsson, P., Westlund, H., & Wixe, S. (2015). What is smart rural development? *Journal of Rural Studies*, 40, 90–101. doi:10.1016/j.jrurstud.2015.06.006
- Narbutaitė Aflaki, I., Eriksson, H., & Schneider, T. (2017). *Utmaningar och Framgångsfaktorer för att initiera, genomföra och anpassa ett idéburet offentligt partnerskap (IOP)*. Chalmers University of Technology.
- Nielsen, T. (2008). *Gode Intentioner og Ureglerige Byer*. Aarhus: Arkitekturskolens Forlag.
- Norberg-Schulz, C. (1980). *Genius Loci*. New York: Rizzoli.
- O'Brien, D., & Matthews, P. (2015). *After Urban Regeneration: Communities, Policy and Place*. Bristol: Polity Press.
- Ottosson, A., & Öhrström, B. (2007). *Faktor X Kultursystem Fyrbodal – Kulturkompetens som regional utvecklingsfaktor*. Fyrbodals kommunalförbund.
- Oswalt, P., Overmeyer, K., & Misselwitz, P. (2013). *Urban Catalyst: The Power of Temporary Use*. Belin: Dom Publishers.
- Parker, G., Street, E., (2018). *Enabling Participatory Planning: Planning aid and advocacy in neoliberal times*. Bristol: Polity Press.
- Pagano, C. (2013). DIY urbanism: Property and process in grassroots city building. *Marquette Law review*, 97 (2) 335-389.
- Pascaris, J.P. (2012). *Healing Neighborhoods through Urban Acupuncture* Thesis and Dissertation, Paper 804 Toronto: Ryerson University.
- Petrescu, D., Petcou, C., & Baibarac, C. (2016). Co-producing commons-based resilience: Lessons from R-Urban, *Building research and information*, 44:7, 717-736
- Pieterse, E.A. (2008). *City futures: confronting the crisis of urban development*. London: Zed Books.

- Pike, A., Rodríguez-Pose, A., & Tomaney, J. (2014). Local and regional development in the global north and south. *Progress in Development Studies*, 14(1), 21-30. doi:10.1177/1464993413504346
- Pierce J., Martin D, & Murphy, J. (2010). Relational place-making: the networked politics of place *Trans Inst Br Geog* 36:54–70
- Porter, M. E. (2000). Location, Competition and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy. In *Economic Development Quarterly*, Feb 2000, Vol. 14 Issue 1.
- Purcell, M. (2002). Excavating lefebvre: The right to the city and its urban politics of the inhabitant. *Geojournal*, 58(2/3), 99-108. doi:10.1023/B:GEJO.0000010829.62237.8
- Purcell, M. (2006). Urban Democracy and the local trap *Urban Studies* 43 1921-41
- Purcell, M. (2008). *Recapturing democracy: neoliberalization and the struggle for alternative urban futures* New York: Routledge.
- Putnam, R. (2000). *Bowling alone: the colaps and revival of American community*. New York: Simon and Schuster.
- Ramböll Management Consulting AB (2017). *Rapport utvärdering programmet för kulturella och kreativa näringar (2014-2017)*.
- Rauws, W. (2017). Embracing Uncertainty Without Abandoning Planning, *disP - The Planning Review*, 53:1, 32-45, DOI: 10.1080/02513625.2017.1316539
- Raworth, K. (2012). A Safe and Just Space for Humanity *Oxfam Discussion Paper*, February 2012
- Richards, G. (2017). From place branding to placemaking: The role of events. *International Journal of Event and Festival Management*, 8(1), 8-23. 10.1108/IJEFM-09-2016-0063
- Rittel, H. J., & Webber, M. (1973). Dilemmas in a general theory of planning. *PolicySciences*, 4(2), 155–169. <http://dx.doi.org/10.1007/BF01405730>
- Robinson, J. (2011). Cities in a world of cities: The comparative gesture. *International Journal of Urban and Regional Research*, 35(1), 1-23. doi:10.1111/j.1468-2427.2010.00982.x
- Robinson, J. (2013). The urban now: Theorising cities beyond the new. *European Journal of Cultural Studies*, 16(6), 659-677
- Rockström, J., Steffen, W., Noone, K., Persson, Å., Folke, C., Nykvist, B.,. (2009). A safe operating space for humanity. *Nature*, 461(24 Sept), 472.

- Rönnblom, M. (2014). *Ett urbant tolkningsföreträde? En studie av hur landsbygd skapas i nationell policy*. Umeå: Umeå centrum för genusstudier, Umeå universitet.
- Rönnblom, M. (2017). *För en platsens politik*, Glänta 2016:3–4, Göteborg.
- Rönnblom, M., & Sandberg, L. (2017). Görandet av den jämställda staden: Projektpolitikens förändringspotential. (Swedish). *Statsvetenskaplig Tidskrift*, 119(3), 413.
- Sacco, P. (2011). Culture 3.0: A new Perspective for the EU 2014-2020 structural funds programming. *EENC Paper*, April 2011
- Sacco, P. ., & Vella, G. (2017). Introduction to Valletta2018 Cultural Mapping: Debating space and place. *City, Culture And Society*, 111-3. doi:10.1016/j.ccs.2017.09.003
- Sassen, S. (2000). *The Global City: Introducing a Concept and its History*. Sid. 104-115 I *Mutations*, Barcelona: ACTAR.
- Sassen, S. (2014). *Expulsion: Brutality and Complexity in the Global Economy*. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Silva, P. (2016). Tactical Urbanism: Towards an evolutionary cities approach? *Environment and Planning B*, 43, pp.1040-1051.
- Simmel, G. (1976 (1903)). *The Metropolis and Mental Life The Sociology of Georg Simmel*. New York: Free Press.
- Smith, N. (1996). *New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City*. London: Routledge.
- Solà-Morales, M. de, (2008). *A Matter of Things*. Amsterdam: NAi Publishers.
- Spataro, D. (2016). Against a de-politicised DIY urbanism: Food Not Bombs and the struggle over public space. *Journal of Urbanism: International Research on Placemaking and Urban Sustainability* 9(2): 185–201.
- SKL (2015). *Inbjudan till nätverk för Medborgardialog som stöd för platsutveckling*. Sveriges kommuner och Landsting: Stockholm.
- Storper, M. (1997). *The Regional World. Territorial Development in a Global Economy*. New York: The Guilford Press.
- Storper, M., (2013). *Keys to the City: How Economics, Institutions, Social Interaction and Politics Shape Development*, Princeton: Princeton University Press.
- Strömngren, A. (2007). *Samordning, hyfs och reda: Stabilitet och förändring i svensk planpolitik 1945–2005*. (Doktorsavhandling) Uppsala: Uppsala Universitet.

- Talen, E. (2012). *Do-It-Yourself Urbanism: A History*. White paper. Tempe: Arizona State University School of Geographical Sciences and Urban Planning.
- Tietjen, A. (2011). *Towards an Urbanism of Entanglement: Site explorations in polarized Danish urban landscapes*. Aarhus: Arkitekturskolen Forlag.
- Tietjen, A., Jorgensen, G. (2016). Translating a wicked problem: A Strategic planning approach to rural shrinkage in Denmark. *Landscape and Urban Planning*. Oct 2016, Vol. 154, p29, 15 p
- Thomas, D. (2016). *Placemaking: an urban design Methodology*. New York: Routledge.
- Tunström, M. (2009). *På spaning efter den goda staden: om konstruktioner av ideal och problem i svensk stadsbyggnadsdiskussion* (Doktorsavhandling) Örebro: Örebro Universitet.
- Tuan, Y-F. (1977). Space and Place: Humanistic Perspective, *Progress in Human Geography*, 6, pp. 211-252
- Vance, B. (2011). CRA [Community Redevelopment Agency]. *A Dictionary Of Abbreviations*, doi:10.1093/acref/9780199698295.013.23956
- Wachsmuth, D. (2014). The Urban as Ideology. In N. Brenner (Ed.) *Implosions / Explosions: Towards a study of planetary urbanization*. Berlin: Jovis Verlag GmbH.
- Ward K. (2007). Business Improvement districts, Policy Origins, Mobile Policies and Urban Liveability, *Geography compass* 1(3) 657-672.
- Viderman, T., & Knierbein, S. (2018). *Public space unbound: Emancipatory praxis and lived space*. Taylor and Francis. doi:10.4324/9781315449203
- Whyte, W. H. (1980). *The social life of small urban spaces*. Washington, DC: Conservation Foundation.
- Wollin Elhouar, E. (2014). *Tillhör vi Sveriges framtid? En etnologisk studie av vardag och hållbarhet i norrländsk glesbygd*. (doktorsavhandling). Stockholm: Stockholms universitet.
- Västarvet (2017). *Kulturdriven platsutveckling – anteckningar från en seminariereserie*.
- Västra Götalandsregionen (2009). *Västra Götalandsregionens handlingsprogram för att näringsutveckla kultursektorn 2009-2012*
- Västra Götalandsregionen (2012). *Regional kulturplan för perioden 2013-2015*.
- Västra Götalandsregionen (2014). *Regionalt serviceprogram för landsbygd och skärgårdsområden i Västra Götaland 2014-2018*.

- Västra Götalandsregionen (2014). *Västra Götalandsregionens handlingsprogram för Kulturella och kreativa näringar 2014- 2017.*
- Västra Götalandsregionen (2018). *Västra götalandregionens handlingsprogram för kulturella och kreativa näringar 2018-2020.*
- Zimmerman, M. (2015). We own the city: Tactical urbanism projects are popping up nationwide. *Planning* 81(7): 30–34.
- Zukin, S. (2010). *Naked City: The death and Life of Authentic Urban Places.* Oxford: Oxford University Press.
- Öhrström, B. (2004). *Urban Process and Global Competition – Enabling factors for mutual urban and economic development at Norra Älvstranden in Göteborg.* (Doktorsavhandling) Göteborg: Chalmers tekniska högskola institutionen för Arkitektur.

ANDRA KÄLLOR

- <http://www.bidsinsweden.se>
- <http://bryantpark.org>
- www.kulturivast.se
- www.nyc.gov/smallbiz
- www.platsuteckling.se
- www.pps.org
- www.spacescape.se
- www.svenskhandel.se

Mistra Urban Futures strives towards Realising Just Cities which are Accessible, Green and Fair.
This is achieved through transdisciplinary co-production and comparative urban research at Local -Interaction Platforms in Cape
Town, Gothenburg, Kisumu, Sheffield-Manchester and Skåne.
It is funded by the Mistra Foundation for Strategic Development,
the Swedish International Development Agency (SIDA), and seven consortium members.

MISTRA URBAN FUTURES

Postal address: Chalmers University of Technology, SE-412 96 Göteborg, Sweden

Visiting address: Läraregatan 3, Göteborg, Sweden

www.mistraurbanfutures.org